VALERIU LEU

MODERNIZARE ȘI IMOBILISM

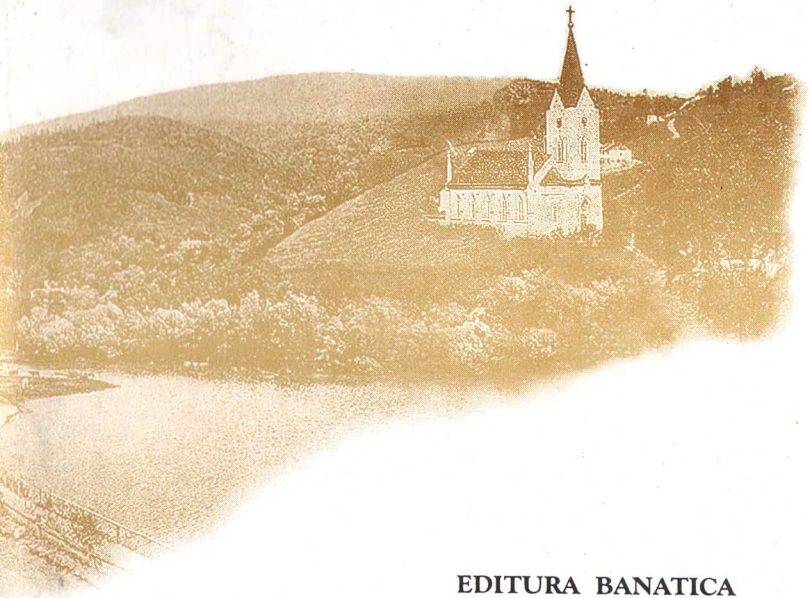

EDITURA BANATICA

https://biblioteca-digitala.ro

VALERIU LEU

MODERNIZARE ȘI IMOBILISM

https://biblioteca-digitala.ro

Consilier editorial: Petru Călin
ISBN 973-97994-4-2

https://biblioteca-digitala.ro

VALERIU LEU

MODERNIZARE ȘI IMOBILISM

Sate și oameni din Banat la începutul veacului XX în documente memorialistice

EDITURA BANATICA

Reșița 1998

https://biblioteca-digitala.ro

Coperta: Stelian Moldovan

https://biblioteca-digitala.ro

Lui Gheorghe Jurma

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

INTRODUCERE

Cartea aceasta propune celor interesați o imagine a lumii rurale bănățene de la începutul veacului al XX-lea așa cum se constituie ea în lumina unor documente memorialistice.

Istoricul preocupat de trecutul Banatului, mai ales în epoca modernă, nu are multe motive de a se plânge de sărăcia arhivelor, cu toate că dificultatea cercetării celor din străinătate constituie un handicap ce nu poate fi ignorat. Există multă informație. Totuși atunci când este vorba de investigarea ruralului românesc, a vieții rurale, lucrurile se schimbă. Depozitele arhivistice sunt constituite mai ales din documentație administrativă. Documentația economică provine în cea mai mare măsură din domeniile industriale tradiționale în zonă, minerit, metalurgie, construcții de mașini etc. Gospodăria țărănească cu problemele ei însă greu poate fi cercetată, penuria informațională este evidentă. Când cercetarea se orientează asupra cotidianului rural, asupra oamenilor cu grijile, știința și neștiința lor, penuria capătă proporții stânjenitoare, amenințând să compromită investigația. În aceste circumstanțe, apelul la memorialistică devine indispensabil. Din păcate, întârzierea în spațiul pozitivismului „clasic" ne-a privat de multe documente socotite nerelevante, „mărunte", dar fără de care noile direcții istoriografice nu pot fi parcurse. Atâtea câte se mai păstrează, trebuie identificate mai ales prin colecții particulare unde doar atașamentul sentimental sau întâmplarea le-a salvat. Adeseori astfel de documente vin de la oameni „neînsemnați" dar tocmai asta le dă valoare, fiindcă tot interesându-ne de „evenimente majore", am ignorat de fapt o istorie întreagă „măruntă" doar în prejudecățile noastre.

Lumea satului bănățean de la începutul acestui secol a rămas și ea în umbră, ca atâtea alte „lumi" ce ne aparțin. Încercăm acum să o redescoperim așa cum s-a păstrat în oglinda unor conștiințe care au simțit nevoia să scrie, să mărturisească.

Am reunit aici textele unor autori foarte diferiți din multe puncte de vedere, dar provenind cu toții și aparținând cu toții, mental, lumii rurale.

https://biblioteca-digitala.ro

Această diversitate este fără îndoială benefică demersului istoriografic din motive pe care nici nu mai este cazul să le subliniem.

Aceste scrieri surprind o lume dinamică aflată în plin proces de modernizare. Sub semnul acestuia stătea întreaga societate românească dar poate că ritmurile sale erau mai alerte în Banat decât în altă parte, transformările mai repezi și mai profunde, dramatismul inerent în astfel de epoci, mai adânc. Blocul tradiționalist supus asaltului dizolvant al modernizării suferă eroziuni și dizlocări. Confruntarea implică absolut totul, nimic nu putea rămâne în afara ei. Valorile tradiționale se dovedesc extrem de rezistente. Nu tot ceea ce propovăduia noul este acceptat ca util și valabil pentru lumea rurală. Adeseori respingerea avea temeiuri foarte serioase. Satul se schimbă în întregul său începând chiar cu înfățișarea. Modelul este de acum unul citadin. Se schimbă și oamenii. Vechea izolare resimțită ca un factor de siguranță într-o lume expusă invaziilor și calamităților de tot felul este acum respinsă, devine o condiție neplăcută, greu de suportat. Călătoria – în diverse scopuri și sub diverse pretexte – devine un fapt obișnuit. Este din ce în ce mai frecventă și din ce în ce mai lungă. Sunt străbătute nu doar vecinătățile ci și locuri mai îndepărtate și chiar țări străine iar între călători femeile și copiii nu mai sunt prezențe insolite. În sate se vorbește despre gări și trenuri, despre tichete și bilete, despre vize și pașapoarte. Sunt unii care văzuseră marea.

Satul începe să scruteze cu mai mare atenție orașul. Fundamental îi rămâne ostil, dar țăranii se conving că viața la oraș este mai ușoară și chiar mai frumoasă. Nu degeaba acolo rezidau „domnii"! Pentru copiii lor vitorul fericit, bun, îl imaginau dacă nu ca unul citadin, în orice caz legat de profesiuni care nu puteau fi dobândite decât prin școli, școli înalte, de la oraș. Gimnaziile încep să se umple de copii de țărani care trăiesc drama dezrădăcinării; sînt poate primul contigent masiv al „înstrăinaților". Plecatul „în lume" de odinioară este acum, mai întâi, plecatul la școala de la oraș. Multe texte memorialistice insistă asupra acestui moment de răscruce. Desigur, textele unor intelectuali realizează că, după acest pas, întoarcerea în sat a devenit o „imposibilă întoarcere", de unde și nevoia de a scrie, de a mărturisi.

Politizarea satelor este o altă dimensiune a modernizării căreia memorialistica îi acordă o mare atenție. Lumea rurală sesizează existența unui interes general care prevalează asupra celui local. El era unul național. Lupta națională subordonează și direcționează toate energiile iar satul românesc din Banat, oamenii săi, i se integrează necondiționat. Vechea solidaritate confesională, ortodoxă dar „iliră",

https://biblioteca-digitala.ro

este uitată, înlocuită cu cea națională. Disputele între uniți și neuniți au făcut obiectul interesului unor memorii dar ele, aceste dispute, nu au putut pune în cumpănă solidaritatea națională.

Satul este de acum antrenat în mișcarea politică a românilor din imperiu, constituie chiar adevărata sa platformă, baza electorală. Are opțiunile sale, își formulează puncte de vedere, își recunoaște și își urmează liderii. Alegerile mai ales sunt un bun prilej pentru afirmarea conștiinței și voinței politice. Ele tulbură comunitățile, exclud expectativa sau pasivitatea. Discursul electoral, imaginea liderilor la tribună, adunările populare și cortegiile revin aproape în toate textele reproduse aici.

Totuși satul își are dimensiunea sa imobilă. Țăranul, dincolo de toate înnoirile la care asistă, pe care le acceptă sau chiar le provoacă, în raporturile sale cu natura, esențiale în definitiv pentru existența sa și a comunității sale, rămâne la o dimensiune constantă. El este dominat de natură. Tot ceea ce se întâmplă la acest nivel este de importanță majoră căci, în ultimă instanță, se referă la hrană și deci la existență. Totul însă este primit cu resemnare fiindcă vine de la Dumnezeu. Nici o diferență între „jurnalul" lui Nichifor S. Molin din Cârnecea și însemnările făcute pe cărțile din biserici cu sute de ani mai înainte. Această dimensiune, mentală în fapt, a rămas imobilă. Sub acest aspect satul este unul ancestral, care n-a trecut prin istorie.

Stilistic, textele reproduse parțial sau integral aici sunt foarte diferite, inegale cum inegală era cultura autorilor. Accentele cad diferit în funcție de datele fiecăruia, personale dar și sociale. Într-un fel scrie – și deci trebuie citit – Ion Stângu, țăran din Gârliște, și în alt fel Petru Râmneanțu, doctor în medicină, un adevărat savant. Valoarea literară nu poate fi, atâta câtă se află, decât tot inegală dar nu neapărat în defavoarea celor „fără școală". Aceștia din urmă sunt mai direcți, mai autentici tocmai pentru că nu imită, nu au „modele" care să-i terorizeze.

Dincolo de toate, aceste texte fac parte din marea categorie a izvoarelor „alternative", a celor care permit schimbarea perspectivei, a celor care permit democratizarea istoriei fiindcă aduc înainte oameni „obișnuiți". Pe cât de importante pe atât de rare ele ar trebui, cum deja am spus-o, publicate cât mai repede. Aici am făcut un început. Sperăm în inițierea unui veritabil corpus al memorialisticii rurale, dar o astfel de performanță nu este posibilă, o știm prea bine, decât printr-o muncă de echipă. În ceea ce ne privește încercăm, pe cât ne stă în putință, să ne integrăm acestui efort recuperatoriu. Dacă și cât am reușit va decide cititorul.

https://biblioteca-digitala.ro

SATUL BĂNĂȚEAN DE LA ÎNCEPUTUL VEACULUI XX ÎNTRE MODERNIZARE ȘI IMOBILISM

Ne aflăm într-un moment istoriografic semnificativ, poate chiar decisiv pentru întreaga evoluție ulterioară. În orice caz este evidentă declanșarea unei tentative de recuperare atât în privința înnoirii metodelor de investigare cât și a platformei documentare pe care se sprijină noul edificiu. Este limpede că nu poate fi scrisă o nouă istorie fără noi izvoare. Memorialistica, în acest sens, a fost mult solicitată. S-a editat, în ultimul timp, un lung șir de cărți fără de care noua direcție istoriografică ar fi de neconceput. Cu toate acestea suntem încă departe de a fi epuizat disponibilul iar marele corpus care să reunească acest fel de documente este doar la început. Totuși încă de pe acum par să se facă simțite unele desincronizări, unele dezechilibre. Se publică – nimic nefiresc după epoca aridă prin care am trecut – mai ales scrierile unor mari personalități politice. Memorialistica are însă și ea diferite paliere și din perspectiva „noii istorii" interesul nu este în directă relație cu această „urcare" de la un nivel „inferior" la unul „superior". Am spune chiar că, dimpotrivă! Textele periferiilor pot fi adeseori mai substanțiale, pentru istoricul mentalităților, decât cele ale nucleului. Frecvența lor este și ea mai redusă ceea ce le sporește valoarea. Sunt câteva jurnale și memorii ale celor care au luat parte la consiliul de coroană unde s-a decis intrarea României în război, în primul război mondial, dar toate sunt datorate acelei elite politice de care am vorbit. Documente importante, fiecare în felul său! Dar câte asemenea documente avem despre momentul mobilizării sau al plecării pe front care să fi fost redactate de cei „simpli"? Foarte puține! Vocea acestora a fost de multe ori acoperită de vacarmul unor lideri politici, a parlamentelor și partidelor, al guvernanților. Desigur, există și acea des pomenită lume a celor „tăcuți". Este un fel de-a zice pentru că, în definitiv, de tăcut nu a tăcut nimeni, dar în vreme ce cuvintele scrise s-au păstrat, cele rostite s-au pierdut. Lumea satului s-a aflat mai ales în această postură din motive asupra cărora aici nu este nevoie, credem, să insistăm. A făcut însă mărturisiri mai rar, și

https://biblioteca-digitala.ro

în scris. Se explică deci atenția istoricului pentru aceste surse care schimbă perspectiva asupra lumii, a lumii de odinioară. În primul rând ele ne „forțează" să admitem că era mult mai vastă și mai diversă decât am acceptat până acum, că nu era deloc încremenită, imobilă și anistorică așa cum – îndatorați aproape unanim unui anumit fel, tip de izvoare – am crezut. Într-un cuvânt ne fac să ne depășim prejudecățile, să chemăm sub luminile ei pe toți cei care au săvârșit-o. Totodată îl fac pe istoric să-și părăsească postura inchizitorială și să nu introducă în aparenta dezordine a istoriei, dezordinea propriei judecăți, să se retragă cu modestie într-o cabină de proiecție. De acolo el va săvârși minunea învierii pe un ecran interior a vieții trecute și chiar a filmelor interioare, acelea care, deși nevăzute dinafară, imaginare, nu au fost mai puțin reale decât faptele pe care le-au premers sau chiar le-au determinat. Este o mare colecție, o mare operă istoriografică pentru care documentele așa cum se află ele rânduite în arhivă nu mai ajung.[1] De acum nimic, dar absolut nimic din ceea ce ne-a rămas nu este inutil, nu poate fi disprețuit de istoric. El recuperează totul pentru că și edificiul său trebuie să fie integral. Totul are o istorie, chiar și tâlharii, nebunii sau animalele! Investigația nu mai poate fi decât pluridisciplinară și comparatistă. Calculatorul și banca de date, tezaurul memorialistic sunt indispensabile. Tehnologia oferă o nouă șansă. Unii au și început să treacă spre o nouă epocă istoriografică și aici se face simțită ideea competitivității. Ca și în economie și, în definitiv, în tot ceea ce înseamnă viață. Avem sursele și resursele unui start bun. O condiție a participării competitive este și extinderea spre partea nevăzută a aisbergului, aceea profundă, care-i dă stabilitatea și direcția, spre straturile adânci, spre sat în cazul nostru. Am făcut-o ori de câte ori am avut ocazia pentru că senzația noastră este că satul a rămas marele necunoscut al istoriografiei și că aici se află cheia multor probleme. Am sesizat că lumea rurală nu e „tăcută" decât în prejudecățile noastre, că ea s-a exprimat, că a elaborat documente, uneori substanțiale, voluminoase, dar pe care le-am ignorat, le-am disprețuit și vai, nu odată le-am distrus. [2] În efortul recuperatoriu din domeniul istoriografic discutat memorialistica rurală va trebui să aibe un loc aparte, distinct.

Pentru moment vom pune la dispoziție celor interesați de satul bănățean câteva texte de natură memorialistică. Corpusul care va cuprinde aceste documente trebuie să reunească nu doar memorii propriu-zise ci și jurnale, însemnări pe cărți și chiar un epistolar rural care zace răspândit te miri pe unde. Vor trebui adunate și cele deja

https://biblioteca-digitala.ro

publicate dar risipite prin reviste locale greu de găsit chiar și în biblioteci mari. Un deziderat, desigur, și acesta! Ceea ce putem face în împrejurările ce ne-au fost date este să publicăm câteva texte rămase neștiute găsite prin sate, prin arhive personale sau fonduri muzeale, prin biblioteci. Ele au o mare diversitate dar și o mare unitate în același timp pentru că, într-un fel sau altul, toate se referă la sat și oamenii săi, la satul bănățean de la începutul secolului al XX-lea.

Memorialistica aceasta – chiar dacă extrem de inegală sub toate raporturile, în funcție de poziția socială sau orizontul cultural al redactorilor – rămâne totuși apropiată nu doar istogriografiei ci și literaturii ceea ce sporește urgența publicării ei. Tocmai prin subiectivismul lor, prin detaliile de viață, cotidian, aceste documente determină o umanizare a istoriei, sunt, cu alte cuvinte, izvoare predilecte pentru noua istorie. Aici se rostesc cei tăcuți, cei ignorați, personajul colectiv cel trecut cu vederea de atâtea ori în tomuri savante.

În Banat – cu toate pierderile suferite – lucrurile par să stea mai bine decât în alte părți. Recuperarea este doar la început și totuși suntem în măsură să punem la îndemână celor interesați câteva texte consistente și destul de reprezentantive pentru întregul Banat. Lucrul se explică prin condițiile istorice specifice care au determinat o democratizare a școlii mult mai timpurie decât în alte provincii românești asupra cărora vom reveni. Există aici chiar fonduri întregi care permit, și în ceea ce ne privește am și făcut-o deși încă parțial, tratarea din această perspectivă a unei întregi etape istorice la nivelul întregii provincii dintre Mureș și Dunăre. Așa este fondul „Nicolae Iliești" păstrat la Filiala Arhivelor Statului din Timișoara și la Muzeul Banatului din același oraș unde s-au conservat valoroase pagini de memorialistică rurală privind mai ales anii 1914-1919. Pe baza lor se poate chiar încerca investigarea conceptului de „istorie" așa cum era el înțeles de măruntul funcționar comunal, un orizont, un palier rămas cu desăvârșire în afara interesului istoriografic. Reproducem și cu acest prilej câteva piese porvenite din acel fond majoritatea însă utilizând-o într-o lucrare destinată Banatului în primul război mondial și Marea Unire. [3]

Importanța acestor izvoare, pe care cu alt prilej le-am socotit ca „surse alternative", firește în raport cu cele „clasice", „de arhivă", rezidă nu numai în schimbarea unghiului din care permit scrutarea istoriei (dinspre periferii) ci chiar introducerea în circuitul istoriografic al unor informații noi. Este știut faptul că administrația, oficialitatea își elabora documentele potrivit unei norme proprii exercitate pe cuprinsul

https://biblioteca-digitala.ro

întregului imperiu dar și în limite de interes foarte stricte. Arhivarea acestor documente facilitează mai ales reconstrucția unei administrații, a unor instituții și mai puțin a tumultului vieții. Așa au rămas în afara arhivelor documente de mare importanță pentru români cum ar fi acțiunea politică națională, chiar și la nivel elitar. În ceea ce privește nivelul rural al acestei acțiuni, colecționarea lor arhivistică a fost, judecând după numărul documentelor disponibile acum, extrem de neeficientă. Elaboratele de la nivel micro nu s-au păstrat decât întâmplător. Avem programe politice, proclamații și declarații dar ne lipsesc reacțiile de jos, dinspre țărănime. Cât și cum au receptat satele din toate acestea, care a fost limbajul dialogului între diferitele paliere ale societății românești angajată în lupta națională în ansamblul ei? Documentele „alternative", memoriile, scrisorile, jurnalele, etc. pot da răspunsul multor interogații, aduc fapte neștiute, aduc un concret de care am fost privați până acum. Ne-am privat singuri, ignorându-le, trecându-le în rândul celor fără importanță. Căutarea și repertorierea lor, publicarea lor este deci o chestiune de urgență necesară demarajului istoriografic pe noul drum al pluridisciplinarității.

În satele Banatului opera de școlarizare declanșată în ultima treime a veacului al XVIII-lea prin reformele Luminilor și susținută apoi, în vremea dualismului, ca un simbol al demnității naționale de chiar comunitățile rurale sub chipul școlilor confesionale, a creat un număr mare, mult mai mare decât în alte părți, de cunoscători ai scrisului și cititului.[4] Ca peste tot și aici, cartea și scrisul erau asociate în adâncurile conștiinței rurale, sacrului. Prin extensia pe care școlarizarea a produs-o ele devin gest cotidian, la îndemâna, la știința multora dacă nu oricui. Aici tradiția însemnărilor manuscrise pe cărți – modalitate prin care satul conservă și transmite memorie – este mai bogată. În a doua jumătate a veacului al XIX-lea se produce trecerea de la însemnări la veritabile pagini memorialistice. De altfel, după 1918, însemnări de felul celor invocate nici nu se vor mai face în schimb apar caietele de memorii, „diariurile".

Este, în mod cert, vorba și de influența școlii, a lecturii, a pătrunderii cărților în sate, a întocmirii bibliotecilor personale dar mai ales a cuprinderii lor în vastul circuit al presei. Există nenumărate documente care atestă prezența unui mare număr de titluri.[5] Lectura lor a lăsat, desigur, urme în conștiința celor de atunci. Convingerea în tăria scrisului, „scrisorii", ca modalitate de a reține memorabilul în ciuda aparenței de fragilitate pe care o dă foaia de hârtie, sporește, ca și apetitul pentru scris.[6] Cititul cărților îndeamnă la scris. Lectura unor

https://biblioteca-digitala.ro

povestiri declanșează dorința de a nota propriile pățanii și întâmplări. Mai ales atunci când ele s-au socotit extraordinare! Precedente există. De pildă, Ilia Călțun începe să-și scrie isprăvile din războiul cu turcii (1788-1791) doar după ce vede însemnările cronicărești ale lui Nicolae Stoica de Hațeg în biserica din Corni, satul lor natal și poate și pe cele de la Mehadia. Avea ce să scrie pentru că el participase ca soldat la lupte, nu doar ca observator.[7] Conștiința participării la evenimente majore îndeamnă și ea la scris. Așa au început de fapt și însemnările. Nu se nota cotidianul ci extraordinarul, recuperarea obișnuitului s-a făcut mai târziu în lumea satului atunci când a început să se consemneze viața de zi cu zi, prin jurnale mai ales și memorii redactate de intelectuali ai satelor sau proveniți din sate dar și de oameni „simpli", uneori chiar țărani. Texte de acest fel sunt consemnate cu deosebire după primul război mondial. Marea încercare i-a făcut pe țărani să înceapă să depună mărturie. Greutățile și primejdiile prin care au trecut, călătoriile în ipostază de soldați dar și de prizonieri, contactul cu alți oameni, cu alte țări, cu alte neamuri, revoluțiile și războaiele civile la care au asistat sau au participat i-a făcut să însemne în scris, totul din același vechi, străvechi imbold – „ca să știe!" Cea mai mare parte a memorialisticii țărănești a fost însă transmisă oral și s-a pierdut. Extrem de puțin s-a consemnat sau înregistrat într-un fel oarecare. Când acest lucru s-a întâmplat, el a fost totuși declanșat din afară. Nu există decât rareori inițiativă proprie. Foștii ostași, foștii voluntari au început să scrie atunci când au fost solicitați. De pildă Nicolae Iliești, în 1934, a trimis primăriilor un chestionar cu întrebări privind evenimentele din 1914-1919 cu rugămintea să fie întrebați și foștii luptători. Adică să se alăture răspunsurilor și documente redactate de aceștia în mod direct. A primit câteva răspunsuri, cele mai multe în forma unor rapoarte către autorități, către superiori, semănând tare cu răspunsul la un ordin. Se găsesc însă și câteva care depășesc acest vechi instinct de militar, de subordonat și ele poartă în mod evident bucuria de a povesti fapte extraordinare. Cele mai multe din aceste documente le-am destinat altei lucrări dar era indispensabilă includerea câtorva și în cea de față.

Textele cele mai voluminoase și cele mai consistente în informație aparțin de fapt celor care au plecat din sat. Poate tocmai această ruptură, constatarea „imposibilei întoarceri" a declanșat, psihologic, scrierea, poate și influența citadină, orizontul cultural pe care l-a impus schimbarea. Ion Andreș din Gârliște redactează povestea pătimirilor sale la Reșița după ce sărăcia și necazurile l-au alungat din sat.[8] Tot acolo își ține jurnalul – „diuariul" – Ianăș Cercega din Târnova.[9]

https://biblioteca-digitala.ro

Sunt însă și texte redactate chiar în sate, precum cele din fondul Ilieșiu. Poate cel mai semnificativ din această categorie este cel al lui Sava Molin din Cârnecea.[10] Acesta e de fapt un jurnal, am spune un jurnal de observații meteo și ritm al muncilor agricole, un mic poem pe tema „Munci și Zile". Deși a trecut prin războiul mondial, a fost în prizonieratul rusesc, a văzut războiul civil și câte alte nenorociri, Sava Molin nu găsește pentru acelea decât două-trei rânduri. În rest totul este rezervat lucrărilor agricole și mersului vremii. Viața săteanului este guvernată de ritmurile anotimpurilor. Orice anomalie putea pune sub semnul întrebării chiar existența. Se simte aici o grijă, o spaimă străveche de care satele bănățene n-au scăpat nici la începutul veacului nostru, foametea! Amintirea ei era de dată recentă. Ultima mare, cumplită, cunoscută locurilor a fost în 1863. Oameni care trecuseră prin acea încercare mai trăiau pentru a povesti, iar cărțile din biserici erau pline de inscripții manuscrise care povesteau și ele.[11] Ani la rând, zeci de ani – într-o limbă plină de mireasmă țărănească, frumoasă – Sava Molin a notat cu statornicie când a început semănatul, când recoltatul, cum a fost grâul, cum fânul și prunele, când a plouat neobișnuit de mult, când a căzut prima zăpadă. Am reprodus numai o parte din caietul de la Cârnecea pentru că restul nu diferă decât prin anii semnalați. Așadar am socotit că semnificativ poate fi și intervalul 1896-1910. Primii 14 ani! Atenția sa rămâne tot timpul concentrată asupra naturii așa cum o făceau sătenii de veacuri. Acesta era raportul esențial al lumii lor și el nu a suportat modificări majore prin trecerea timpului. Dacă în raport cu istoria politică, cu evenimentul, cu schimbările politice, satul și-a modificat și el opiniile, își nuanțează atitudinea, într-un cuvânt se poate vorbi de o evoluție, în fața naturii el rămâne imobil, încremenit chiar.[12] Și nici astăzi, în satele din munții Banatului, lucrurile nu s-au schimbat încă. Viața depindea de vreme, de recoltă. Totul era hotărât de Dumnezeu. Mânia lui poate declanșa dezastrele naturale. Oamenii sunt păcătoși și Dumnezeu îi pedepsește și pedeapsa trebuie primit fără crâcnire fiindcă este divină și ea. Mai fiecare generație pare să descifreze semnele că ea va fi cea care va trăi sfârșitul lumii. La 1910 în Banat a avut loc o mare inundație, mai ales în Almăj și Craina. Multe sate au fost înecate. Au murit vite dar au murit chiar și oameni. S-au făcut atunci însemnări numeroase pentru a rămâne în memoria locului întâmplarea aceea.[13] Spaima a fost atât de mare încât oamenii erau convinși că retrăiesc potopul! Și asta în Banat unde știința de carte depășise cu mult nivelul celorlalte regiuni, unde trenul, pentru cele mai multe sate, nu mai era o prezență

https://biblioteca-digitala.ro

neobișnuită, unde industria crease intreprinderi mari și numeroase, unde țăranii întemeiau bănci și societăți pe acțiuni, cântau pe note. Este deci explicabilă modalitatea în care înțelegea Sava Molin să înregistreze istoria. Jurnalul său exprimă un mental rural încă neschimbat.

În general, discursurile oferite de textele redactate în sate sunt încă puternic atașate oralității pe care o conservă și o transmit. Autorii lor aparțineau unei lumi obișnuite cu acest fel de comunicare. Oralitatea conținută în documentele acestea nu poate fi estompată nici chiar de sloganurile, clișeele verbale, preluate din presă sau din discursul politic nelipsit de demagogie. Mai ales povestirile, „rapoartele" foștilor voluntari au suportat influența propagandei și o vădesc la fiecare pagină. Este însă doar o chestiune de suprafață. Structura de rezistență aparține vigurosului strat arhaic. Cititorul o poate sesiza cu ușurință și îl lăsăm să o facă fără intervenția noastră.

Cele mai numeroase producții le-au dat, cum e firesc, intelectualii, elita satelor. Preoții au fost, în acest sens, foarte activi. Uneori au comis memorialistică în mod involuntar. Dornici să scrie istoria parohiei în care slujeau dar lipsiți de documente, ei apelau la propriile amintiri sau la amintirile altora. Rezultatul nu putea fi, desigur, o istorie propriu zisă ci un document util istoricului nu pentru a descoperi acolo vreo dată importantă și necunoscută ci mult mai mult: chipul satului de odinioară, mentalitatea și sensibilitatea colectivităților rurale. Din păcate absența „datelor importante" le-au și pierdut. Nu odată am aflat despre „hârtii fără valoare" care au fost aruncate. Nu trebuia însă să ne facem probleme: erau în mod sigur neinteresante – fuseseră doar redactate de cutare sau cutare țăran care (nu-i așa?) ce ar fi putut ști? Raritatea a sporit deci și prin această distrugere neintenționată. Uneori avem surprize: se pare că pentru începutul veacului al XX-lea avem mai puține astfel de surse decât pentru 1848, de pildă. Acest an a determinat de altfel un adevărat val memorialistic nu doar pentru Banat ci pentru întregul cuprins românesc.[14] Textele redactate atunci au avut însă șansa de a se păstra mai bine. Este adevărat că se datorau, în general, elitelor politice. Cel mai adesea au fost scrise pentru a fi publicate. În schimb textele care fac obiectul acestei lucrări, în cea mai mare parte, nu aveau o astfel de destinație. Doar două dintre ele s-au aflat în această situație rămânând totuși, până astăzi, inedite. Cauzele au fost diferite dar rezultatul același. Este vorba de manuscrisul lui Petru Râmneanțu din Gaiul Mic [15] și cel al lui Girogre Mihăiuțu din Bozovici. [16] Primul autor era medic, doctor în medicină,

https://biblioteca-digitala.ro

un distins cercetător a cărei listă bibliografică cuprinde sute de titluri. A fost și un foarte activ membru al Institutului Social Banat-Crișana. Un om instruit, cu o vastă cultură el rămâne atașat, ca mai toți intelectualii porniți din sate, anumitor valori, poate chiar unei concepții fundamentale despre viață. proprii acelui mediu. A simțit în orice caz datoria de a lăsa posterității imaginea satului natal, a oamenilor săi așa cum o purta în sine. Reproducerea sa este destul de exactă în ciuda eforturilor de a literaturiza care, în general, alterează autenticul, firescul. Rezultatul a fost un spor de patetism ușor de observat, chiar supărător, altfel atenția lui este îndreptată în altă direcție. Din această perspectivă valoarea memorialisticii lui Petru Râmneanțu din care vom cita adeseori nu poate fi pusă la îndoială cum nu poate fi pusă la îndoială nici cea a lui Grigore Mihăiuțiu, al cărui text va fi și el frecvent invocat aici. Literar, efortul acestuia din urmă este nul dar istoricește nu se poate spune același lucru. Privit din această direcție textul său își câștigă incontestabil un temei. Literar, imaginile și personajele sale nu sunt credibile. Se întâmplă în textul său ca doi țărani bătrâni să discute în termeni pe care în mod sigur nu i-ar fi folosit niciodată, nefirești în acel mediu. Astfel aflăm despre un tânăr că „locul lui în cor este necesar" și multe altele de acest fel. Există o mulțime de clișee reproduse aidoma din discursul demagogic, de propagandă. Și totuși dacă nu realizează un document literar valabil, Grigore Mihăiuțiu ne furnizează o piesă utilă reconstituirii lumii rurale de la începutul veacului al XX-lea. În penuria de informații, de izvoare narative nu ne putem dispensa de ea. Aflăm astfel tensiunile politice la nivelul satului almăjean. Dominanta era, desigur, cea determinată de crezul național. Acesta subordona totul iar purtătorii înflăcărați ai săi, cei care organizau toate acțiunile, erau intelectualii. La Bozovici mai ales învățătorul Ilie Ruva era cunoscut pentru activitatea sa națională. Corul pe care îl conducea era mai degrabă o formațiune națională decât una artistică, alcătuia o echipă solidară cu dirijorul și cu mesajul textelor cântate. O solidaritate națională, o expresie a politicului. Excursia în România la 1906 este văzută cu ochii copilului care auzise vorbindu-se despre țara sa ca un loc al minunilor. Nu-i de mirare! Țăranii francezi, în secolul al XIX-lea își imaginau Luvru ca un palat cu zâne iar familia imperială ca personajele medievale din cărțile de istorie. Prima întâlnire cu marea, călătoria la Sinaia, este și o străpungere a orizontului strict din jurul satului pe care părinții săi încă nu-l depășiseră. A fost prima plecare, începutul desprinderii care va urma și care, de fapt, ca în atâtea alte cazuri, va fi definitivă, niciodată urmată de o întoarcere adevărată.

https://biblioteca-digitala.ro

Înainte de plecare corul, coriștii au avut o întâlnire pregătitoare. Învățătorul Ruva le explicase sătenilor semnificația, în fond politică, a deplasării lor în România. Iată ce a reținut, din cele ce a auzit, un copil de școală primară: „Domnul Ruva – spune el bunicului – ne-a citit care merg în România, tabelul cu toți coriștii. Printre aceștia am auzit și numele meu. Poimâine, pentru proba mare, toți copiii de la vocea „alt" trebuie să avem cele mai frumoase haine (...) Domnul Ruva ne-a spus că este un mare noroc pentru noi de a merge în România unde pe piept, la haină, avem libertate de a purta panglica tricolorului românesc fără ca jandarmii să ne închidă pentru aceasta, ca aici, în Ungaria. Ne-a mai spus să fim fericiți că mergem în țara românească care este cea mai frumoasă din lumea întreagă. Acolo sunt frații noștri adevărați. Foarte mulți strămoși de-ai noștri, bănățeni și ardeleni, au murit cu dorul de a ajunge să vadă România iar noi, acuma în câteva zile, vom fi acolo. Este adevărat că ne costă patru coroane, eu însă vă promit că după înapoierea mea voi învăța foarte bine și în clasa șasea ca elev premiant (...), premiul anual de câte zece coroane în monedă de aur vi-l voi da întreg..." [17]

Este clar că Mihuțiu repeta în fond cuvintele învățătorului. Bunicul îi va întări și el convingerea. Bozovicenii plecau așadar la București pregătiți să-și vadă țara, țara cea adevărată. Pentru cei mai mulți, mici și mari, a fost călătoria cea mai lungă:

„Comuna Bozovici, încă din zorile dimineții este în mare agitație. Toată lumea vorbește numai despre plecarea corului mixt vocal românesc la Expoziția Generală Jubiliară din 1906 din România. Autoritățile maghiare (...) și în ultimile momente caută motive pentru împiedicarea manifestărilor naționale românești. Domnul Ruva dirijorul corului repetat este chemat la pretura plasei pentru prezentarea pașapoartelor de trecerea corului românesc din Ungaria în România. I se fac numeroase șicane spunându-se că numărul coriștilor este prea mare, apoi că copii coriști, elevi de școală, să nu fie luați deși sunt legal aparținători la vocea „alt" și „sopran", se mai produc amenințări pentru timpul când oamenii coriști se vor înapoia din România. Se cer în dublu tabele nominale de toți coriștii și de părinții lor, etc., în vederea programării publice obligatorii. Totul este însă zadarnic. Focarul pregătirilor nu îl mai poate stinge în însuflețirea generală chiar nici nervozitatea fibiroului maghiar. Sosește clipa plecării. O dimineață însorită cu cer senin provoacă zâmbetul însuflețit, triumfător al românismului. În fața casei marelui român grănicer, dirijorul corului Ilie Ruva, se formează un fericit convoi. Căruțele chipeșilor

https://biblioteca-digitala.ro

țărani împodobite cu scoarțe românești și flori sunt așezate în cea mai perfectă ordine (...) așteaptă rândul urcării în căruțe, după indicarea neobositului dirijor. Se produc scene înduioșătoare. Cei care se urcă în căruțe saltă de fericire iar cei rămași în comună lăcrimează de amărăciune că nu pot merge și ei. Autoritățile maghiare locale și jandarmii stăpânirii adoptive ascunse după ferestrele acoperite de perdele sunt nervoase în neputința lor de a distruge această sfântă zi a manifestării sufletului românesc. Convoiul este complet și gata de plecare cu direcție hotărâtă. Un semnal al dirijorului conducător și izbucnind valul de urale și chiote însoțit de cântarea „Pui de lei", convoiul pornește. Pe drumul argintiu, caii înhămați la căruțe joacă trapul lor zburdalnic. Fără de a se observa că fiecare trăsură se găsesc peste zece persoane. Așternut drumului șerpuitor de țară se trece pe la stejarul veteran, santinelă din marginea șoselei, în Valea Almăjului grăniceresc. Convoiul plutitor înspre răsărit mângâietor este privit de codrii împăduriți și îmbietor este dezmierdat de luciul soarelui aprins care desbracă de haină – laibăr – flăcăii noștri coriști scoțând la iveală ținuta bogată în broderii de artă națională românească. Se progresează înainte pe lângă firul fluviului Nera în Prigor la obârșia Almăjului înainte de a se intra în gura munților, un oftat de moda veche atrage ultima privire de rămas bun înspre frumoasa și bogata Valea Almăjului grănicerească din fălosul Banat. Pe neașteptate se termină călătoria din convoiul căruțelor și iată, gara căilor ferate, Iablanița. Aici coriștii admiră drumul de fier așteptând sosirea trenului despre care unii auziseră numai fără de a-l vedea până acum iar acum întâlneau prima posibilitate de a călători cu el. Copilașii de la vocea „alt" în scurt timp descoperiră și un clopot – țest – agățat în peretele din fața gării în care două ciocane automate loviră de câteva ori. Mai observară pe domnii de la calea ferată purtând șapcă roșie, și încă altele. Deodată auziră că țestul respectiv sună de trei ori și o bubuietură însoțită de o fluierătură lungă oprește în fața gării un șir întreg de căruțe – vagoane – pe roate afumate. La ferestrele lor apărură oameni călători îmbrăcați domnește și țărănește. Oprirea trenului fiind de scurtă durată, pe dirijor îl apucă o adevărată îngrijorare îndemnând coriștii la urcarea lor grabnică în vagoanele destinate de șeful trenului. O fluierătură și o zguduire prin surprindere puse în mișcare șirul vagoanelor. Prin ferestrele lor se vedea cum rămâne locului gara cu grădina din jurul său iar stâlpii de telegraf se păreau că, pe întrecute, o luaseră la fugă înapoi, unul după celălalt. După relativ scurt timp se ajunge în gara Orșova unde funcționarii maghiari de cale ferată, cam nervoși, căutau

https://biblioteca-digitala.ro

să își îndeplinească cerințele serviciului lor. Făcură control și diferite vize necesare la trecerea graniței din Ungaria în România. Trenul o luă la drum în continuare și abia în gara românească Vârciorova, cu frumusețea decorului special și primirea însuflețită a fraților români făcu să înalțe în fericire inimile coriștilor bozoviceni sosiți pe glia leagănului strămoșesc, România. Răsuna mândru în libertate „Deșteaptă-te române!" pentru care maghiarii pedepseau fără cruțare pe românii din Ungaria care îndrăzneau să îl cânte sau să îl fredoneze măcar în surdină. O reală pădure de drapele tricolore românești împodobeau gara. Lumea însuflețită se auzea vorbind românește, numai în frumoasa limbă românească. Toți coriștii primiră câte o distincție, cocarda tricoloră, așezată în partea stângă vizibil pe haină d'asupra inimei lor fericită în palpitația cu adevărat românească. Apoi se auzi: „Sus domnilor!" Și trenul o luă la galopul fulgerător, pe lângă Dunărea românească înspre inima României, București. (...) Coriștii petrecură întreaga noapte în tren cântând mereu românește iar trenul zburdalnic, fericit și el, îi transporta bucuros înspre inima românismului, București. Mânezi, după răsăritul soarelui, ajunseră în capitala viselor atâtor generații de moși strămoșii lor, o zi de sfântă istorie românească. Coloana formată de câte zece în rând, din toate corurile bănățene sosite, ajunse pe Calea Victoriei trecând prin fața Palatului Regal. În parcursul străzilor cădea asupra coloanei ploaie, potop de flori însoțite de urale nesfârșite din ferestrele și balcoanele palatelor împodobite cu scoarțe românești și drapele românești. În continuare fiecare a fost condus înspre locul de cartiruire. Celui bozovicean i s-a pregătit cazarma nr. 21. După această strălucită primire, dirijorul corului le-a atras coriștilor deosebita atențiune asupra măreției clipelor și împărțindu-i în echipe, le-a dat voie să viziteze orașul. În ziua următoare, la Arenele Romane din București, sub dirijarea măestrului conducător de coruri Kiriac s-a produs grandiosul concert jubiliar care a deșteptat vulcanul vibrațiilor sufletului românesc din piepturile fraților români adunați din toate unghiurile Europei. Toate corurile unite au cântat: „Imnul Regal", „Deșteaptă-te române" și „Pui de lei" . Era o slavă reală exprimată recunoscător în hotărâre, pentru unirea într-un admirabil popor al românismului din întreaga lume. Fiecare cor s-a produs apoi cu încă două cântări aparte. Seara, în parcul Carol au avut loc diferite emulări și concursuri. Întregul festival măreț și istoric a decurs într-o atmosferă înălțătoare. Mânezi, cu trenuri speciale transportate la Sinaia, în fața Castelului Peleș, corurile unite sub dirijarea măestrului bănățean Ion Vidu pe pajiștea verde, mătăsoasă,

https://biblioteca-digitala.ro

au cântat: „Imnul Regal și Pui de Lei" defilându-se apoi în fața regelui Carol I și a reginei României. Astfel, în culmea fericirii a miilor de suflete românești s-a realizat, liber, sub cer senin și frățește visul strămoșesc al unirii tuturor. Pe covorul natural al pajiștei de smarald verde, regele și regina României coborând între românii și românceie din țările de peste hotare, în mod binevoitor și încurajator au produs o reală înviorare a nădejdii unirii neamului românesc. Vremea frumoasă, cu un soare duios de sub cerul senin în mijlocul falnicilor munți, ai secularilor codrii, maiestoasa Sinaia, a contribuit darnic la închegarea armoniei sufletești. După un bogat praznic în liber corurile se înapoiază la București iar în ziua următoare se transportă cu trenul la Constanța, la marea românească. Astfel, botezul (...) în talazurile legănate ale Mării Negre. Toți coriștii tineri și vârstnici, bărbați și femei, fac baie cu toții ducând amintire... În urma realizării unui vis atât de fermecător, coriștii bănățeni, ai Almăjului grăniceresc din comuna Bozovici, se găsesc din nou în trenul care îi readuce în localitatea gliei strămoșești... În gara Orșova din Ungaria își făcu din nou apariția limba maghiară cu funcționarii de cale ferată și control. Această apariție acum părea de a fi și mai vitregă în tratamentul cetățenesc adoptiv deși era cunoscută de Grigore încă ca elev al școlii maghiare de stat din comuna sa natală. În sfârșit, coriștii sosiți cu trenul în gara Iablanița în același convoi de căruțe țărănești de odinioară se înapoiară la Bozovici unde, pe întrecere, povestiră tuturor despre frumusețile întâlnite și văzute în România. Grigore istorisi bunicului, bunicei și tatălui său și vecinilor în mod amănunțit despre cele văzute și petrecute (...) în România..." [18]

Este clar că, în ciuda absenței instituțiilor proprii, românii din imperiul austro-ungar acționau totuși într-un mod organizat și reușeau să creeze funcțiile unui sistem. Această performanță a fost posibilă doar prin preluarea acestora pe seama bisericii și, în mare măsură, a școlii. Cele două instituții au constituit o platformă solidă pentru manifestările românești.

Preotul și învățătorul sunt personaje centrale ale memorialisticii rurale așa cum biserica și școala sunt instituțiile cu cea mai mare autoritate, mult mai mare decât oricare altele. Acelea erau străine, nu erau românești și oamenii le înțelegeau ca „stăpâniri", le percepeau generic, colectiv. În momentele decisive sfatul preotului și învățătorului era cerut și adeseori părerea lor era hotărâtoare. Erau oamenii cu școală, „umblați", știau și văzuseră multe, intermediau relația celor de „jos" cu cei de „sus", într-un cuvânt erau adevărații conducători ai comunității.

https://biblioteca-digitala.ro

Pietatea populară a rămas consemnată în memorialistică adeseori în pagini de mare frumusețe și de mare sinceritate. Sărbătorile erau prilej de reînvigorare a sentimentului religios de afirmare a tradițiilor și mai ales de coeziune a satului printr-un crez unic, mai presus de toate. Sărbătoarea, când întreaga comunitate se aduna laolaltă în biserică, era și un prilej de afirmare a unor ierarhii interne, nescrise dar unanim acceptate. Fiecare avea locul său în incinta sacră, fiecare avea rolul său, participarea proprie înscrisă într-un cod străvechi. Petru Râmneanțu insistă asupra unor astfel de date a căror importanță o cunoscuse de mic copil.

„A fost ziua Pogorârii Duhului Sfânt. Casele întregului sat erau proaspăt văruite de la Sf. Paști. Cu deseară bărbații și-au curățat curțile iar în zori de zi femeile și mai ales fetele mari au măturat străzile și au îmbrăcat stâlpii porților și ai ușilor cu crăci de ulm. Toate fiind lună de curățenie, cu toții se pregăteau de zor pentru a merge la biserică imediat ce vor bate clopotele de chemare înainte de a mai aștepta vestirea intrării preotului. Biserica în întregime, de la uși până la altar, pe jos, a fost presărată cu iarbă recent cosită. La ușile de la intrare și de la iconostas erau așezate crăci de ulm. La dreapta și la stânga au fost împodobite cu flori, trandafiri și bujori. Bărbații și femeile îmbrăcate în straie înnoite intrând în biserică își făceau cruce, ziceau pe șoptite „Tatăl nostru", salutau evlavios în dreapta și în stânga. Cei care s-au supărat, de la Înviere încoace își cereau reciproc iertare în văzul tuturor. Se îmbrățișau și se sărutau. Bărbații în naos iar femeile în pronaos, fiecare își ocupa locul propriu în stol sau rămânând în picioare. Elevii veniți cu învățătorul Cornel Mircea în frunte se opreau pe locurile destinate lor lângă strane. Cantorii, după vârstă, dar de acord cu talentul muzical, se așezau în strane. În dreapta, după Mircea, urma Moș Miletă, Iedu și Țăranu iar în cea din partea stângă Nicolae și Cuzma Stoin, Ignat, Ilie Popa a lui Puitățaș, Drăgan Martin și câte un adolescent care se iniția. Așezați în plină armonie, cu smerenie așteptau fără nici o mișcare intrarea în biserică a lui Traian Blașiu preotul satului. Voluntar numai gândirea le mai funcționa îndreptată spre Dumnezeu de la care în cursul rugăciunilor așteptau să-l trimită pe Duhul Sfânt ca să le călească pe pământ sufletele lor neprihănite. Fiecare se întreba dacă sunt suficient de pregătiți ca să primească acest har ceresc. De aceea glasul troparelor și mai ales înțelesul rugăciunii de pe munte le îndrepta privirea tot mai mult spre cucernicul părinte, sf., prestol și ușa împărătească. Își contopeau

https://biblioteca-digitala.ro

„Eul" cu fiorii cântecelor, cu razele care iradiau din marea de luminițe și cu fumul tămâios difuzat din cădelniță. Astfel își înălțau sufletele spre Dumnezeire".[19]

Desigur, lumea satului bănățean de la sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul celui următor era marcată de spiritul religios cu toate că, în raport cu epocile precedente, se poate sesiza o schimbare a cărei profunzime în lipsa studiilor specifice poate fi doar aproximată. Tradiția era încă foarte puternică iar în spațiul religios ritmurile sale erau și mai puternice. Întreaga viață, marile sale evenimente, de la naștere la moarte, nu putea fi concepută decât în asociere cu biserica și sfintele taine. Slujba care îi aduna pe credincioși dădea coeziune colectivității. Timpul era ritmat, guvernat de sunetul clopotelor iar oamenii credeau cu tărie în puterea rugăciunii. Documentele sunt unanime în a sublinia atașamentul sincer pentru biserică. Slujba stârnea o trăire religioasă extrem de puternică cu atât mai mult cu cât ea se adresa unei colectivități, mulțimii credincioșilor. Țăranii începutului de veac XX respectau, cum făcuseră zeci de generații înaintea lor, religia creștină așa cum era ea prescrisă în cărțile sacre și era exteriorizată în ceremonialul bisericesc. Dar și în această vreme, în miezul epocii moderne, se poate vorbi și despre o religie „trăită", exprimată adesea în forme proprii pietății populare, necanonice, uneori la marginea eresului, a superstiției. Existența unei dialectici între ceea ce se numește, potrivit opiniei lui Toader Nicoară,[20] „religia prescrisă" și „religia trăită", dintre dogmă și conduita credincioșilor poate fi sesizată în documentele memorialistice invocate. La Gai, de pildă, Petru Râmneanțu cunoștea încă de copil ceea ce părinții săi acceptau ca ceva firesc: ambele feluri de manifestare a spiritului religios. Aceiași oameni care respectau întocmai, cu sfințenie, ceremonialul și dogmele bisericii, practicau și alte ceremonialuri venite de foarte departe prin veacuri: „În anul 1907, sudul Banatului Timișan a fost pârjolit de o secetă neobișnuită. Trebuia să fi fost accentuată deoarece în familie, taică-meu deseori ne-a amintit de dârzenia cu care a lupta contra ei. Probabil ea a determinat ca mai ales evenimentele legate de acel fenomen natural să-mi fi rămas printre primele amintiri impregnate în minte. Aveam atunci cinci ani și patru luni. Fiind luat pentru prima oară ca însoțitor la arăturile de toamnă, am asistat la tradiționalul obicei numit **scosul plugului**. Mamă-mea – înainte de plecarea noastră la arat – a înconjurat în curte de trei ori căruța, plugul și caii înhămați, gătiți la căpătâne cu flori de gherghine, mușcate, crăițe și busuioc. Purta în mâna stângă un feceu de pământ ars plin de jar presărat cu

https://biblioteca-digitala.ro

tămâie. Implora cerul rostind de trei ori „Tatăl nostru" ca în anul care urma, recolta să fie bogată. Mirosul tămâios, amestecat cu cel de busuioc pare că mă izbise mai tare decât în anii următori în care am mai participat la asemenea datini. Ajunși la țarină urmăream cum aburii bulgărilor de pământ – desfăcuți de primele brazde răsturnate de pământ – se îmbinau cu aerul cald expirat de noi. Norii amestecului gazos lăsau în urma lor un tot organic și viabil: glia unită cu țăranii ei mucenici. Nu mult după trecerea acestui fenomen – fiind frânt de oboseală – taică-meu mă lăsase la un capăt de arătură spre a mă odihni. Razele solare încălzind treptat straturile atmosferei i-a determinat acesteia densități diferite. Ondulațiile lente ale păturilor de aer mi-au oferit prilejul de a-l vedea pe taică-meu, privindu-l în urma coarnelor de plug, că din când în când înalța capul spre cer. Și-a păstrat însă picioarele pe brazde. A lăsat impresia că ar fi voit ca din cer să ia lumină atât de necesară pentru ca pe pământ să fie mai multă mulțumire și dreptate. În sfera mea de apreciere a acestor fenomene din natură s-a format firească credință că cerul va împlini cu prisosință rugăciunea mamei rostită dimineața iar pământul va satisface dorința lui taică-meu pentru care aram închisă deocamdată în boroboanele de sudoare ce-i picurau de pe frunte." [21]

Școala era o altă instituție fundamentală a satului iar învățătorul un personaj însemnat, respectat. Drumul în viață începea în familie căreia încă în vârsta copilăriei i se asociau biserica și școala. Lui Petru Râmneanțu i-au rămas vii în memorie și peste ani, clipele în care a început lungul său periplu prin școli, școli din ce în ce mai depărtate. Merită reprodusă, pentru semnificația ei deosebită, secvența aceasta din memorialistica sa. Intrarea în școală, la începutul anului școlar, se făcea prin incinta bisericii, evident, în mod simbolic: „Deschiderea noului an școlar a fost anunțată pentru a doua zi. Eu, benevol, m-am angajat să o frecventez regulat. Hotărârea am luat-o la îndemnul părinților și în urma insistenței asidue depuse de învățătorul satului, Cornel Mircea și de preotul Traian Blașiu care mai târziu au fost și sacerdoții intrării mele la liceu. A doua zi iată-mă la școală cu un sfert de oră înaintea deschiderii ei. În ea am intrat prin biserică unde din potir mi s-a dat cuminecătură, taină cunoscută încă de la vârsta de trei ani. Școala satului adăpostită sub umbra de salcâmi și duzi avea o singură sală de învățământ. În ea ne-am adunat toți cei vreo șaizeci de copii din sat. A fost înființată la 1 octombrie din anul 1776. Deoarece în timpul școlarității am fost puși acasă și la lucru, după priceperea și tăria noastră, majoritatea dintre părinții noștri ducând multe lipsuri,

https://biblioteca-digitala.ro

câțiva elevi erau nevoiți să lipsească de la școală. Dar munca perseverentă de lămurire desfășurată de educatori, în majoritatea cazurilor, a învins interesele neînsemnate ale gospodăriei și indolența părinților. Rar a fost necesar ca părinții neînțelegători să fie amenințați sau pedepsiți cu câte o coroană de ziua absentă a copilului. Unica sală de clasă existentă pentru toți elevii, de la un an la altul, era foarte variat ornamentată. A păstrat întotdeauna însă nuanțele proprii și o semnificație caracterisitică. Multe din tablourile sălii ne-au captivat, ne-au transformat întregindu-ne cunoștințele, cu un cuvânt au contribuit la valorificarea individualității noastre înnăscute. Imaginea atât de maiestuoasă a marelui mitropolit A. Șaguna (Mitropolitul Transilvaniei între 1864-1873) considerat de ministerul cultelor, Eötvös, în parlamentul maghiar, egal cu înțelepciunea unei jumătăți din populația Ungariei din acele timpuri, înfrângea dintr-un început materialitatea privitorului, spiritualizându-i ființa întreagă. Iar înfățișările blânde, calde și ocrotitoare a lui Ioan Popazu (1868-1869), a lui Nicolae Popeia (1889-1909) și a lui Miron Cristea (1909-1919) venerați vlădici care au durat o punte peste veacuri în Eparhia Caransebeșului, ne insuflau încredere în religia și limba noastră."[22]

Dar școala era privită încă de pe atunci și ca o posibilitate de evadare, ca o șansă ce nu trebuie ratată, ca o luptă pentru forțarea cercului ancestral. Convingerea bunicului că nepotul trebuie să răzbată prin învățătură este susținută de tenacitatea țăranului pentru a-și împinge neamul înainte, mai sus, îi hotărăște de fapt destinul. Școala a fost, în ultima vreme, singura soluție pentru fiii de țărani. Ori de câte ori viitorul părea nesigur s-a recurs la această soluție,. Când satul a sesizat anumite aritmii una din reacțiile sale aceasta a fost. Exemplul epocii colectivizării forțate este poate cel mai elocvent dar în nici un caz nu a fost primul. Modernizarea, schimbările sale a determinat înainte de primul război mondial un prim val al dislocărilor. Acesta a fost și momentul lui Grigore Mihăiuțiu, a lui Petru Râmneanțu și câtor altora. Bunicii și părinții erau convinși că pentru un copil de țăran viitorul sigur și îmbelșugat este cel de funcționar cu leafă de la stat. De aici au plecat toate.

Ruperea de sat impusă de vremuri și de oameni a fost întotdeauna dureroasă, a fost un mare eveniment, unul decisiv. Toți memorialiștii îi rezervă un spațiu aparte, întins, îi accentuează repetat importanța și semnificațiile. Sunt reținute până la amănunt toate, chiar și vorbele de atunci. Ei erau împinși în afara cercului și simțeau, intuiau asta. Erau împinși de propria familie convinsă că numai astfel exista un viitor

https://biblioteca-digitala.ro

cert. În cazul lui Mihăiuțiu hotărârea, nu mai puțin dureroasă și pentru el, a luat-o bunicul. În general acești bătrâni par să fie fost mai atenți la mersul și la schimbarea lumii și au înțeles că pentru a-și salva stirpea trebuie acceptată și această ruptură, acest sacrificiu. Ei, atașați tradiției, arhaicului, par să știe că lumea lor se apropie de crepuscul și cu o uluitoare mobilitate mentală vin în întâmpinare schimbării. Satul trăia un moment dintre cele mai dramatice din istoria românilor. Nimic nu a rămas neatins de tăvălugul „modernizării". Nu este locul aici dar o istorie a schimbărilor trebuie scrisă. Mutațiile produse au fost extraordinare și au cuprins toate aspectele vieții, toate domeniile. Sunt mii de documente care le atestă, care trebuiesc citite sau, după caz, recitite din noua perspectivă. Memorialistica poate aduce însă contribuții substanțiale pentru că ea pune la îndemână nu doar „situații", statistici oricât de relevante ar fi ele, ci mai ales „imagini", reproduce la detaliu momente semnificative și decisive. Când și cum s-a produs într-un sat introducerea mașinilor agricole, de pildă? Cum, când și de cine s-a luat hotărârea? Cine au fost agenții schimbării? În absența memorialisticii ar fi fost puține șanse să aflăm cândva răspunsul mulțimilor, adică unul care să pună la dispoziție informația utilă nu numai istoriei economice ci și istoriei mentalităților. O bună dovadă în acest sens oferă chiar textul mult citat al lui Petru Râmneanțu: „Odată cu sărbătoarea Rusaliilor, la Gai, era obiceiul și va fi de-a pururi așa, ca a doua zi să se scoată crucea, să se facă o litanie. Procesiunea era urmată de toți cei prezenți în biserică, fără excepție. De aici grupurile de oameni aranjați pe sex și vârstă parcurgeau drumul dintre covorul florilor de mai și holdele cu spicele de grâu abia eșite. Mai frecvent făceau popas la grânele dinspre cimitirul românesc. Aici se înălțau rugăciuni calde ca satul să fie scutit de secetă în cursul verii care urma în curând. Cu sufletul înălțat la cer dar cu picioarele pe pământ, bărbații adulți, văzând recolta că e cât se poate de promițătoare, în cursul conversațiilor îi puneau și probleme cotidiene de existență. Dându-și seama că treieratul grâului cu cai e una din problemele mari care sleiesc forța animalelor și întârzie ogoarele de vară, au readus în cursul procesiunii din anul 1910 și discuția cumpărării unei mașini de treierat. Binefacerile acestei hale care înghite într-o singură zi câte 5.000 de snopi de grâu le era deja cunoscută. În ultimii doi ani mulți dintre ei și-au treierat grâul cu o mașină adusă din o comună nemțească. Necesitatea și avantajele ei nu le-au mai discutat. Toți au înțeles însemnătatea progresului tehnic. Au insistat însă asupra costului ei și mai ales asupra felului de a o plăti. Unii

https://biblioteca-digitala.ro

spuneau, exagerând, că 24.000 de coroane cât costă le este imposibil să poată face dacă s-ar vinde și pe ei. Trandafir Turmigan dădea câte un răspuns sibilinic. În cele din urmă se despart fără să fi ajuns la ceva concret – procesiunea terminându-se.

După masă fără să-și fi dat întâlnire, iată-i că apar, unul după altul, la intervale scurte. Vin tocmai când jocul era în toi, când feciorii erau aprinși în chiuiturile cicălitoare, la adresa celor urâți, care joacă prost, la a fetelor bogate dar îmbrăcate fără gust și la a celor sărace, gătite cu straie mai scumpe decât cele înstărite.

Părinții și bunicii lor nu sunt reținuți de nici una din astea deși odraslele erau în plină acțiune în mijlocul horei. Ei se îndreptau spre clădirea școlii care a servit și de locuință familiei învățătorului Mircea. Acesta le-a cunoscut greutățile ce le apăsa inima. Repede a lăsat să le scoată în cărare o bancă de vreo 6 locuri și vreo 4 scaune. Moș Nica Popa, cu înțelepciunea prim-epitropului bisericesc, a făcut introducerea unei mașini de treierat. Blașiu și Mircea dețineau deja informațiile necesare, se pregătiseră. Le-au redat întocmai arătându-le că se pot asocia chiar vreo zece inși ca să o cumpere și că plătirea mașinii se poate face în cinci rate, anuale. Răscolindu-și sentimentele de satisfacție, trăite întotdeauna când se ajutau reciproc și aducându-și aminte de realizarea scopului la a cărei îndeplinire au conlucrat, în cele din urmă au căzut de acord în plină armonie. Imediat au trecut la fapte. Acestea s-au petrecut aidoma planurilor făcute. În 5 ani și-au văzut mașina achitată numai din cele 4 procente cât au luat uium din cerealele treierate. Astfel au trecut și un examen: s-au convins că realizarea prin asociere a aspirațiilor colective poate să-i situeze pe un plan de viață mai avansată decât aceea care au dus-o până atunci. Exemplul a devenit util sătenilor din Gai în toate necesitățile satului. Abia au terminat cu cositul grâului, firma Hoffert-Schrantz din Budapesta le-a și expediat o batoză și un motor acționat cu benzină. Le-a mai trimis însă ceva. Anume un mecanic cu numele Mihai.

Mihai a fost un bun mecanic. A pus motorul și batoza în funcție fără dificultăți și fără nici un necaz iar oamenii din sat au știut să lucreze armonios în echipe de câte patru persoane care se înlocuiau la diferite treburi de două ori pe zi. Mai lucraseră la mașinile din Stamora unde acestea funcționau deja de vreo câțiva ani".[23]

Achiziționarea batozei la Gai a prilejuit punerea în lumină a diferențelor între punctul de vedere al comunității rurale românești și mecanicul neamț. Dincolo de anecdotă, în textul lui Petru Râmneanțu, este conservată o densă informație de istorie a mentalității. Cu toate

https://biblioteca-digitala.ro

că au înțeles perfect utilitatea unei mașini agricole cu randament ridicat care să le ușureze munca, românii rămân convinși că raporturile cu natura nu se schimbă în esența lor. „Neamțul acesta, Mihai, era foarte încrezut. Văzându-se în fața motorului cu atâtea abzeibilduri pe care numai el se pricepea să le manevreze a început să demonstreze țăranilor că motorul adus ca și alte mașini care ies din fabrică unde muncește el sunt mult mai complicate decât întreaga lume sau natură vie. Cu dispreț se străduia să-i convingă că sunt rămași în urmă și că nu există o ființă atotputernică. Mai ales una așa de pricepută ca el care știe să-și scoată motorul din inerție dându-i spre alimentare un lichid așa de simplu și ușor ca și benzina. Sătenii se prefăceau că-l cred. Dar așteptau momentul potrivit ca să fie pus la încercare. Nu și-au dat seama că acesta a sosit când deasupra satului a avut loc o furtună puternică însoțită de multe și puternice descărcături electrice unele din acestea chiar în imediata apropiere a ariei. Față de fenomenele atmosferice Mihai le demonstra că ei sunt naivi în străduința lor de a se adăposti unul lângă altul în locuri cât mai scutite de vânt. El din contra, îndemnat și de anturaj, se ducea în dreapta, în stânga, repetându-le că lui nu-i e frică de nimic: «Doar nimic în lume nu e mai puternic, mai complicat și mai precis decât motorul mașinii de treierat». În plină vijelie una din descărcături trăznise salcâmul înalt sub care trebăluia Mihai. Îngrozit el începu să-și facă cruce chiar de două-trei ori una după alta. Oamenii muncitori au devenit și ei înspăimântați dar oarecum erau și satisfăcuți văzând că Mihai a recurs la un asemenea semn. Mulțumirea le-a crescut când el s-a grăbit a lua loc în mijlocul lor nu lângă motor ca întotdeauna. Aceste două atitudini contradictorii luate de Mihai succesiv în câteva minute adăugate la nenumăratele tragedii produse de natură încă neîmblânzită suficient i-a obișnuit pe găienți să zică și astăzi în fața omului care nu se poate regăsi pe sine, a trufiei, îngâmfării și disprețuirii forțelor mediului: «Ai grijă să nu pățești ca mașinistul Mihai...» " [24]

În ciuda aparențelor, la nivelul său profund, satul continua să valorizeze experiența ancestrală, rămâne fidel vechilor convingeri. Și totuși mobilitatea se manifesta și ea cu putere. Ne vom opri succint asupra relațiilor pe care ruralitatea bănățeană le-a stabilit cu domeniul politic. În fond este o revenire pentru că politicul nu a putut fi ocolit nici până acuma.

Politizarea satelor este una din datele problemei care poate fi analizată din perspectiva „duratei lungi". Totuși se poate afirma că, în mod evident, pentru prima oară ea s-a manfiestat la 1848. Epoca

https://biblioteca-digitala.ro

ulterioară a determinat o accelerare în privința angajamentelor politice în spațiul rural. Dualismul creat în 1867 a potențat acest proces. Politizarea a fost un răspuns al societății românești în ansamblul său dar în care satul ocupa un loc aparte. Și în acest domeniu studiul se află încă la început. Ca și în altele, și în sfera politicului, istoriografia și-a fixat spațiul predilect la nivel elitar, la etajele superioare ale organizării și acțiunii politice.

Interesul țărănimii și în general al satului pentru politică s-a produs dinspre elitele sale, învățători și preoți. Ritmul era din ce în ce mai alert pe măsură ce se cristalizau opinii mai coerente, se diversificau formele angajamentului, se rodau forțe dar și pe măsura creșterii accentelor represive. Din ambele direcții s-a exercitat, cu mijloace mult prea inegale, o propagandă care nu putea avea alt rezultat decât politizarea, creșterea politizării la acest nivel. Satele românești se atașaseră politicii naționale și curând vor deveni suportul ei electoral, acel strat adânc care niciodată nu poate fi strivit, nu poate fi îndeajuns controlat. În condițiile respective se crează în comunitățile rurale bănățene o stabilitate extraordinară a punctului de vedere politic. Diversitatea era exclusă. Problema națională subordona și direcționa toate energiile. Evident, exista un raport și în funcție de interesul local sau personal care, la început, a determinat anumite diferențe, „devieri" dar ele au fost locale și de scurtă durată, de fapt individuale. Se poate spune chiar că, dat fiind condițiile impuse de dualism, faza arhaică în politică cunoscută de Banatul rural, a fost de foarte scurtă durată dacă acceptăm că momentul conștientizării interesului național, general, ca superior celui local, cel care contează, este un moment al modernizării. Așadar dacă comparăm între ele fazele diverselor evoluții incluse de acest concept, este momentul în care satele se simt implicate se simt responsabile, locuitorii lor se percep ca parte a națiunii. Lucrurile începeau de timpuriu, adeseori chiar la școala din sat. Copiii ajung repede să înțeleagă că românii au o condiție aparte, că în imperiul austro-ungar ei erau supuși: „Regimul statului maghiar sub care ne-am format elevii de atunci fiind șovin și dușmănos nouă, etnic și social, am fost educați în iubirea față de patrie și-n spiritul solidarității naționale. De mici am simit nevoia neamului ocrotitor. Am învățat să ne apărăm nu să atacăm. Nu aveam pe cine dușmăni, în sat nu existau unguri, dealtfel abea că se găseau câteva sate ungurești în Banatul întreg. Dar libertatea fiind stropșită și progresul încătușat, suferințele părinților ne-au insuflat și nouă un neastâmpăr, un fel de zguduiri lăuntrice. Trăim împreună cu ei durerea încălcării demnității

https://biblioteca-digitala.ro

umane, nelegiuirile și maltratările fizice la care erau supuși de reprezentanții administrației acelui regim. Așa se explică de ce cu toate că aveam multe lipsuri – aducându-se la școală în traistele noastre adeseori zdrențuite, alături de cărți numai câte o bucată de mălai sau pâine uscată – totuși nu am cunoscut nici invidia față de bogați nici fudulia față de cei mai săraci decât noi. Copiii satelor sărace nu au deci nevoie să învețe prea multă teorie politică iscusit împletită de demagogi pentru ca să se deprindă a aprecia cu pasiune drumul democrației cinstite, al armonioasei colaborări sociale (...) La pregătirea voinții părinților de luptă pentru o brazdă proprie, de apărare a naționalității și la străduința și elanul pentru progres au contribuit și alte evenimente. Ele nu ne-au fost numai înfățișate în școală dar educatorii noștri ne introduceau și pe arena lor. Fiind cel mai favorizat de soartă dintre toți elevii din sat am participat la două manifestări din acestea. În 1910 m-au luat cu dânșii la alegerile parlamentare. Gaiul a aparținut de circumscripția electorală Moravița. Pe atunci taică-meu era chinezul satului. Tot cu dânșii am participat la 11 august 1912 la zborul lui Aurel Vlaicu realizat deasupra Vârșețului" [25]

În orice caz copiii de țărani care aveau în cele din urmă șansa de a pleca la școli mai înalte se vor confrunta cu toții, fără excepție, cu problema aceasta, a politizării timpurii. Prin simplu fapt că erau români vor fi suspicionați și nu odată discriminați. Profesori străini, lipsiți de tact, îi dirijau în fond spre un angajament politic, îi făceau să înțeleagă că se aflau, cu sau fără voia lor, de o anume parte a unei baricade. Petru Nemoianu, ajuns la gimnaziul din Biserica Albă, ia contact prima oară cu șovinismul nu la gazda sa, un morar neamț, nici pe stradă unde tovarășii de joacă erau nemți și sârbi, ci în școală: „Meritul de a mă fi scos din acest cadru provincial și de a mă fi îndrumat spre conștiința și sentimentul general românesc îl au, fără îndoială, foștii mei profesori unguri de la liceul de stat din Biserica Albă. Șovinismul lor implacabil ne-a deschis ochii la o vârstă destul de timpurie. În special răposatul Egry Gyula, fost Mayer, era acela care nu scăpa nici o ocazie de a se ocupa de educația noastră politică începând cu primele clase de liceu. De câte ori mă chema să-mi spun lecția din istoria Ungariei mă întreba dacă nu cumva „și eu vreau să-mi spăl mâinile în sânge unguresc ca Avram Iancu?" Întrebarea o repeta cu atâta stăruință, cu fiecare prilej, încât am fost nevoiți să ne informăm cine a fost Avram Iancu, ce rol a jucat în istoria Ardealului și pentru ce cauză a luptat. Același profesor, scriindu-ne nota ne spunea: „îmi pare rău de nota ce trebuie să v-o dau căci sunt convins că de pe urma voastră nu se va

https://biblioteca-digitala.ro

alege nici un folos: par'că vă văd că în clasa a VII-a nu veți mai fi aici, ci la Brașov, spre a vă pregăti pentru idealul daco-roman"... Regretul lui era cu atât mai mare cu cât din cei șapte elevi eminenți ai clasei, șase erau români și al șaptelea sârb. El merită să mai amintim că a avut trista satisfacție de a se fi adeverit de bun profet: ne-a văzut aproape pe toți voluntari în armata română și sârbă ca și prăbușirea iremediabilă a „statului unitar-național-maghiar", pentru întărirea căruia a luptat, în felul său, o viață întreagă." [26]

Același lucru i s-a întâmplat și lui Grigore Mihăiuțiu la liceul de stat din Caransebeș. El avea să se confrunte însă cu suspiciunea autorităților nu doar în incinta școlii ci și acasă, în vacanță, pentru că acceptase să joace un rol într-o piesă de teatru montată de tinerii din Bozovici: „În vacanța mare, avocatul român pledant pe lângă Judecătoria plasei Bozovici întâlnind pe Grigore ca venit în comună îi spuse că în cursul acestei vacanțe de vară studenții români vor organiza un concert urmat de petrecere românească la care îl rugă pe Grigore să participe și el primind să joacă un rol în piesa vesel-hazlie „Țiganul cătană". Îi mai spuse că pentru restul rolurilor din respectiva piesă teatrală sunt deja angajați studentul Murgu Vizantie, studenta Mergea, doi elevi și Simion Disela contabilul băncii românești „Albina" din Bozovici. Pe Grigore îl bucură mult atențiunea avocatului român renumit apărător, priceput, al tuturor cauzelor românilor din plasa Bozovici și astfel primi rolul oferit. După despărțire, pornind înspre locuință, lui Grigore i se înourară gândurile cu apariția unui necaz neprevăzut în graba acceptării rolului ce i se propusese de către avocat. Abia acum își aminti că avocatul Dr. Vlădoane se găsește într-o dușmănie personală cu fibirăul, pretorul maghiar al plasei administrative, pentru sentimentele sale românești. Și pretorul căuta o ocazie de răzbunare cu diferite șicane cauzate avocatului și celor din jurul său. Pe de altă parte directorul gimnaziului din Caransebeș rugase pe toți pretorii din județ să elibereze referințe de informare asupra comportării elevilor în vacanță, prin satele lor. Astfel, asemănător cu anii precedenți, Grigore urma să primească o dovadă pentru începerea anului școlar. Îi era teamă că o dovadă de notă rea va indispune pe director și profesorii săi care, apoi, persecutându-l, (își) va pierde bursa întreagă din internat. Din aceste motive îngrijorat ajunse acasă gândindu-se cum să rezolve această problemă dificilă. El simțea pulsația sentimentelor sale aprinse, românești, însă totodată știa că părinții săi fiind relativ săraci nu aveau posibilitatea de a-l ajuta bănește la școală. Într-adevăr, directorul gimnaziului în fiecare an îi repartizase

https://biblioteca-digitala.ro

câțiva elevi slabi la învățătură pentru meditații cu plată lunară de la părinții copiilor. Seara nu mai avu poftă nici de mâncare, era îngândurat. Se întrebau: oare ce avea? Se așeză în pat fără de a-l prinde somnul până dimineața luptându-se în el dragostea pentru tot ce este românesc legată acum și de cuvântul dat avocatului Vlădoane... În această situație, dimineața, obosit de gânduri plănuitoare, în fine, adormi. Și după această primă noapte grea din viața lui abia la oara zece se trezi. Cum deschise ochii își aminti de valul gândurilor și al planurilor ce îl chinuiseră noaptea întreagă. Acum însă luă o hotărâre pe orice risc ar fi urmat. Se hotărî să joace rolul din piesa de teatru... Merse la avocat și primi cărticica în care se găsea piesa. În zilele următoare participă la toate probele ce avură loc. Grigore se prezentă în rolul din piesa teatrală în mod lăudabil primind felicitări de la asistență cu ocazia probei generale. (...) Reușita lui publică îl făcu pe elevul Grigore apreciat și simpatizat de toate familiile intelectualilor și ale cetățenilor localnici deși cele maghiare îl considerau ca intrat în capcana națională a avocatului Dr. Vlădoane... Înainte de plecarea lui din vacanță la școală, fu chemat în biroul cancelariei pretorului fibirou al plasei unde, în limba maghiară, deși dibaci, făcu observații de ingratitudine față de situația lui ca elev din gimnaziul statului maghiar care a intrat în societatea avocatului Vlădoane lipsit de patriotism maghiar . Îi spuse că în anii precedenți, având în vedere purtarea lui corectă, la cererea direcțiunei gimnaziale din Caransebeș, pretura a înaintat referințe bune pentru el ca elev. Acum, la fel, va trebui să trimită cu ocazia începerei noului an școlar deși purtarea lui de acum diferă mult de cea din trecut. Pretorul spuse că totuși va trece cu vederea participarea elevului la concertul românesc ce avuse loc în Bozovici și va înainta și acum referințe bune însă cu condiția ca elevul Grigore să primească în meditație de pregătire a lecțiilor pe băiatul său care va merge ca elev în prima clasă la gimnaziul de stat din Caransebeș." [27]

Este desigur aici vorba de o evoluție, de o creștere a înțelegerii condiției românești atunci când conștiințele rurale realizează că ele aparțin unei entități mult mai veste, națională. Se înțelege că ceea ce se produce la acest nivel, național, îi interesează, îi implică pe toți, că este vorba deci de un interes general. Chiar și faptul că țăranii încep să cunoască, dacă nu amănuntele programului partidului național, cel puțin numele liderilor acestuia, a personalităților, a conducătorilor politici locali, este un semn al creșterilor politizării rurale. Până în acest moment ele, aceste nume, erau necunoscute țăranilor. Politica era

https://biblioteca-digitala.ro

treaba altora, a domnilor pur și simplu. Presa a avut un rol imens în toate aceste schimbări. Redactată din perspectivă națională, penetrând în adâncimea stratului țărănesc – bazându-se atât pe activismul elitei locale care uneori nu asigura doar circuitul presei ci și selecția titlurilor dar și pe marele număr de analfabetizați – ea a popularizat programele și figurile politice, a pregătit opinia publică, a semnalat problemele societății românești. Într-un cuvânt a făcut, eludând legislația ostilă, represivă în concepția fundamentală a sa, propagandă românească în sate, propagandă națională. Efectul a fost major pentru că, mai ales din ultimii ani ai veacului al XIX-lea și primii ai celui de-al XX-lea, satele sunt în întregime conectate circuitului acestei prese. Este semnificativ pentru evoluția conștiințelor de care vorbeam mai sus că nu erau abonate doar ziare locale ci și unele cu o adresă mai largă, redactate în orașele Ardealului sau la Budapesta dar se căutau mai ales principalele periodice din „țară", de la București. Se citeau nu doar „Drapelul" de la Lugoj ci și „Lupta" sau „Poporul român" de la Budapesta, „Tribuna" de la Sibiu și apoi de la Arad, „Gazeta Transilvaniei" de la Brașov sau, „Vatra" de la București. Documentul de la Dragomirești, reprodus aici, este semnificativ dar el este doar unul din zecile pe care le conține fondul Nicolae Iliești. [28]

Desigur, în majoritatea timpului oamenii satului făceau ceea ce au făcut de mii de ani – munceau pământul, își vedeau de lucrările agricole, rămâneau în toate atașați tradiționalului. Agitațiile politice erau circumscrise aparent marilor centre sau incintelor destinate acelora, aula parlamentară de pildă. Ele coborau în spațiul rural doar în preajma alegerilor. Acestea tulburau însă întreaga comunitate. Erau evenimentul la care lua parte multă lume, de fapt întregul sat. Sigur, în măsură inegală! Cei mai activi erau aceiași preoți și învățători. Ei pregăteau comunitatea. La alegeri se pleca – iarăși citâm documentul de la Dragomirești – împreună, cu toții, având în frunte conducătorii locali.[29] Uneori se strângeau câteva sate pentru a se prezenta la votare. Era nevoie și în acest act de tăria colectivă pentru că presiunile exercitate de autorități erau extreme ajungând nu odată la moarte de om. Aduceau trupe care nu ezitau să tragă în plin. Se cunosc multe cazuri dar îl evocăm doar pe cel de la Gaiul Mic pentru că este relatat de Petru Râmneanțu. Ele, autoritățile, încercau tocmai dislocarea blocului românesc și acest colectivism românesc nu era decât o reacție. Este impropriu să gândim că elitele locale ar fi putut realiza aceste performanțe dacă majoritatea ar fi fost lipsită de opinii. Când își dă nepotul la școală de stat – deci cu limba de predare maghiară – bunicul

https://biblioteca-digitala.ro

lui Mihăiuțiu din Bozovici este îngrijorat mai ales de efectul politicii de deznaționalizare care în aceste școli se practica sistematic. Era vorba de atitudinea unui bătrân țăran dintr-o zonă izolată a Banatului dar cu atât mai semnificativă. Este extrem de importantă, pentru întreaga noastră istoriografie descifrarea acestui mecanism de politizare în sens național a țărănimii bănățene, a satului bănățean în întregul său și asta în ciuda faptului că românii nu numai că nu beneficiau de o platformă instituțională pentru aceasta dar se confruntau cu un întreg aparat de stat: „În alegerile din Moravița voturile bazate pe cens aveau să decidă între Caius Brediceanu candidatul Partidului Național Român și baronul Ivan Stojanovits, susținutul guvernului maghiar. Cel dintâi și-a inaugurat itinerariul electoral chiar în Gai. Acesta a fost poate primul moment istoric când sătucul și-a manifestat mai viu existența. Începutul entuziast a fost pregătit cu cântecul scris de P. Biberea din Gai?

Cântecul dlui Dr. Caius Brediceanu
(Pe aria „Hai în horă să jucăm")

Noi românii din Bănat
Vrem s-alegem deputat
Român verde, bun la sfat
Frunză verde iorgovan
Să trăiască Bredicean
El e om de treaba noastră
Că-i opincă românească
Dumnezeu să ni-l trăiască
Frunză verde etc. ...
etc. .....
Papricașul nu-l mâncăm
Ci cu toți să ne gătăm
Brediceanul să-l votăm
Frunză verde etc. ...
etc. ...
Nu-i român ca bănățeanu
Bănățean ca lugojanu
Lugojan ca Brediceanu
Frunză verde etc. ...
etc.

Cântecul acesta a exprimat întreaga opinie românească din Gai până-n Marcovăț unde s-a vărsat sânge românesc (trei bărbați au

https://biblioteca-digitala.ro

fost omorâți) și din Lățunaș până-n Coștei unde s-a încheiat agitația cu un entuziasm depășit în acea comună numai de primirea în 1919 a mareșalului Berthelot cu „Marseilleza".

Baronul apostat a venit și el în Gai cu toate că din văzute era bine cunoscut având sediul domeniului în comuna Lățunaș nu departe de a noastră. Stojanovits a încercat să fie numai lingușitor nu și judecător. Totuși nu avea cui să vorbească. Noi, elevii, privind printre scândurile gardului din fața școlii – adăpostiți sub umbra de salcâmi și duzi, l-am văzut gesticulând și promițând cerul și pământul și mai ales am reținut minciuna sfruntată rostită că „și copil al meu joacă la prau cu al vostru". Nu am desprins mai multe deoarece demagogul – fiind bătut cu ouă clocite, cu pietre și bulgări de pământ – a fugit din sat împreună cu paladinii condensatori de vid care l-au însoțit. Paza zecilor de jandarmi cu pene de cocoș în coif nu a reușit să-l impună țăranilor. Baronul cu atitudine de feud șovin și-a primit lecția bine meritată. Forța nu smulge împuterniciri decât de la robi și pleavă ticăloasă, simple stomacuri ambulante.

În cele trei zile premergătoare alegerilor toate podurile și răscrucile de șosele ce duceau spre Moravița erau baricadate de jandarmi și coarteșii guvernamentali cu insigne „passe partout". Astfel pe căile obișnuite și directe puteau circula liber numai alegătorii nonromâni. Cu toate acestea cei mai mulți dintre preoții, învățătorii și țăranii români care aveau drept de vot cenzitar au străbătut pe drumurile dintre holde și prin porumbiște până-n Moravița. În 31 mai, spre seară am ajuns și noi la destinație. O mulțime imensă popula marele câmp din jurul unei fântâni unde în timp obișnuit zăceau porcii la amiazi. Acesta, acum, era designat ca unicul loc unde le-a fost permis să se adune și să stea în căruțe alegătorii români. În șoapte încercau să cânte în coruri și din fanfară cântece naționale românești. Cina am mâncat-o din traistă, ce ne-am adus cu noi. Toți au refuzat să se ducă la „papricașul" trădării oferit de guvern.

În piața din centrul comunei care înainte de colonizarea șvabilor din 1776 era curat românească, se adunau acum guvernamentalii: nemți, unguri, sârbi și alte neamuri, fiind păziți de honvezi și jandarmi încălecați pe cai, îndreptați cu capul spre locul de adunare a românilor.

Dintre toate comunele ce au aparținut cercului electoral Moravița numai alegătorii români din Gherman au venit întârziați. Au ajuns seara târziu. Mulți dintre ei, fiind lucrători trudiți și pe moșia baronului. Au izbutit să iasă din sat numai în urma unor petractări. A fost totuși un prim succes. În ziua alegerilor orice circulație pe șosele, în grupuri, a

https://biblioteca-digitala.ro

fost interzisă pe bază de dispoziție specială. Chiar și așa obstacolele jandarmilor postați la poduri le-a stors tot mai multe vorbe de apropiere. Și pe acestea le-au trecut fără vărsare de sânge și morți. Unii dintre ei, considerați mai de încredere dar fără să-și fi vândut conștiința națională pe un blid de linte, au fost aduși chiar cu trăsuri oficiale dar mai ales cu cele trase de frumoșii cai ai domeniului. Tratativele au continuat și în cursul nopții de 1 iunie. Coarteșii baronului, prelucrându-i și amenințându-i, au încercat chiar să-i cumpere. Bieții oameni formal, cu jumătate de gură, poate că au scos și vreun „da" dar din dinți scrâșneau scârbiți, scuipau zvâcnindu-le inima de teamă mai că le ieșea din piept. Nu i-au prins nici un pic de somn. Făceau și vrăji la care concurau alegătorii români din cele mai multe comune. În dimineața zilei de votare nimeni nu a putut desprinde ceva din sufletul, inima și vrerea lor. Păreau însă vioi și hotărâți. Așa au plecat spre locul de votare. Guvernul nu a mai crezut necesar să-i conducă flancați de jandarmi. Înalți de statură, erau îmbrăcați în cămăși albe ca zăpada țesute cu fire argintii. Păreau, în reflexia razelor solare, legionari romani îmbrăcați în zale. Baronul crispin a mărșăluit mândru în fruntea lor chiar până-n momentul intrării la vot. Prezența era necesară ca să-i țină sub control. Din psihologia lor nu a înțeles însă nimic. Ajunși în fața ușilor de la intrarea în taberele de alegeri în loc să intre sub pergola guvernamentală au preferat ușa școlii de sub drapelul alb plin de ghimpi ai persecuțiilor care îi așteptau acasă. Nimeni nu s-a așteptat la atâta curaj și sacrificiu. Ei i-au mulțumit măgarului biped păcălit pentru transport și plini de mândrie s-au explicat pe loc: „Doar noi nu ne vindem, ca voi, la unguri!" Aluzia era la adresa unor unguri din satul Clopodia robiți pe moșia contelui Wekerle care au fost remunerați pentru acceptarea, în mod ilegal și de circumstanță, a votului cenzitar. Până către orele 11 înainte de amiazi românii votând impetuos iar guvernul abia întrunind câteva voturi, oficialitatea a fost cuprinsă de tribulații. Speriați au început, la repezeală, să aducă drojdia satelor nemțești, unguresti și sârbești. Le-au acordat drept de vot, chiar mai multe decât unul de persoană, trecându-i dintr-o clasă socială într-alta. I-a înobilat, cel puțin pentru moment. Nelipsind nici falsificările de numărătoare: Sf. Grigore taumaturgul și-a văzut dorința împlinită numai în timp de două ore. Către ora unul după amiazi s-a anunțat, cu surle și urlete, că guvernul are deja mai multe voturi decât Partidul Național Român. Bieții români care mergeau la vot, în ordine, după alfabet, câte patru, fiind patrulați de jandarmii călări, cu săbiile scoase – ca niște captivi de război sau ostateci sau făcători de rele sau

https://biblioteca-digitala.ro

criminaliști prinși în flagrant au devenit și mai triști, mai îngândurați. Caius Brediceanu nu a izbutit să intre în parlamentul de pe malul stâng al Dunării. În schimb a câștigat laurii de ministru-ambasador al tuturor românilor, în România, care urma să fie întregită în 1918.

Față de manifestarea aceasta hotărâtă a temperamentului temerar, țîșnit din întreaga ființă a românilor alegători din cercul electoral Moravița, „Drapelul" scria: „Învingerea morală e a noastră – a lor e rușinea". Iar eu, păstrând mereu vii în ochii minții figurile minunate ale curajoșilor oameni din Gherman, care au îndrăznit să-și manifeste demnitatea umană și sentimentul național, am înființat în această comună o bibliotecă populară în ianuarie 1924. I-am oferit toate cărțile mele de literatură românească adunate până la această vârstă convins fiind că florile alese e bine să fie cultivate".[30]

Țărănimea, cel mai imobil strat, atașat unui model arhaic de viață, atașat unor ierarhii valorice de mult stabilite, de milenii, la sfârșitul secolului XIX-lea și începutul celui următor, este câștigată pentru acțiunea politică, semn al transformărilor de amploare, inclusiv mentale. Condiția sa de strat dens, cel mai consistent al unui popor supus în țara sa, supus unui stat străin, a fost cea care a politizat-o. În acest sens procesul de politizare a ruralului francez, produs într-o țară unită și liberă, a fost mai lent. În Franța conștientizarea interesului general a fost multă vreme pusă în cumpănă de cel local. Solidarizarea nu viza o necesitate de ordin național. Schimbarea raportului local-general în avantajul celui din urmă s-a produs, cronologic, cam în același timp, cu cel din Banat, adică în vremea celui de-al doilea imperiu.[31] Totuși în Banat politizarea a fost mai abruptă, accelerată, catalizată tocmai de faptul că problema cea mai importantă era cea națională, una care-i privea pe toți și deci îi aduna, îi solidariza. Și trebuie să spunem că formele pe care le-a luat acțiunea politică au fost bine adaptate orizontului mental al ruralului din acea vreme. De pildă puternica personalizare a politicii corespundea perfect acestui nivel. Țărănimea nu era încă aptă de abstractizări așa că în primul plan a fost plasată personalitatea și în cel secund programul. Chipurile unor lideri ai mișcării românești din Banat au fost reținute într-o formă specifică orizontului popular. Sunt eroizați, au calități excepționale popularizate de o presă românească din ce în ce mai numeroasă și mai angajată. Doda, Babeș sau Bredicenii pătrund în folclor, un folclor special, propriu perioadei de confruntări electorale. Despre ei s-au scris cântece care devin sloganuri, lozinci electorale, țin loc de manifeste: „Nu-i român ca bănățeanu/ Bănățean ca lugojanul/ Lugojan ca Brediceanu./ Frunză

https://biblioteca-digitala.ro

verde iorgovan/ Să trăiască Bredicean". Imaginea liderului politic, carisma sa, joacă rolul esențial în câștigarea electoratului rural. La alegerile din 1906 la Bozovici se au în vedere în mod deosebit calitățile fizice, înfățișarea, candidatului: „Dr. Aurel Vlad, candidat de deputat care prezentabil ca fizic, civilizat și orator captivant, cuceri de la început atențiunea poporului asistent într-o liniște perfectă împănată de urale și aclamațiuni răsunătoare își espuse discursul său – program".[32] Starea aceasta era menținută și de unicitatea liniei politice – națională – care nu dădea prilej unor discuții asupra programului, în definitiv unic și el. Rolul intelectualității nu era atât explicarea programului cât militantismul național propriu-zis. Ea devenea extrem de activă în perioadele electorale preocupată mai ales să sfătuiască **cum** să facă oamenii decât **ce** să facă! Gazetele țineau și ele cont de diferențele existente între nivelul elitar și cel popular. Dacă articolele de fond au un limbaj și o problematică destinată elitelor, rubricile interioare, mai ales cele rezervate în mod special corespondenților din sate, căci a existat și așa ceva, sunt concepute pornind de la concretul local, și vorbind „o limbă" pe înțeles. Există deci o unitate a mesajului politic dar o dualitate a formei discursului.

Atitudinea politică a țărănimii este tot mai vizibilă. În tot ce întreprind comunitățile, mai evident sau mai subînțeles, există și o astfel de atitudine, o inevitabilă participare a politicului. Reuniunile corale sau teatrale, călătoriile, contactul cu alte ținuturi românești sau neromânești, toate, într-un fel sau altul, exprimă punctul de vedere general, românesc. Acesta depășește orice altă problemă, chiar pe cea confesională. Pentru prima oară raportul confesional-național nu numai că nu rămâne în echilibru ci se inversează . În favoarea naționalului, firește. De pildă separarea în cadrul blocului iriliculuiortodox, sârbo-roman este o consecință, în fond, a schimbării de care vorbeam.[33] Confesionalul nu mai reușește să mențină o unitate pe care naționalul o respinge. Și reacțiile – în vremea respectivă – nu au fost doar la nivelul centrelor politice românești ci și jos, la sate. Și invers, tensiunile confesionale oricât de adânci, nu puneau în cumpănă unitatea – din perspectivă națională – a comunității rurale. Când li se vorbește despre diferențele în raport cu ortodoxia, credincioșii uniți din Gârliște protestează pe motiv că ele nu au importanță, important era doar faptul că „și aceea tot lege românească e!"[34] Asupra acestui lucru, la locul potrivit, vom reveni. De altfel, cu mici excepții – cum ar fi textul „special" al lui Sava Molin – întreaga memorialistică rurală de care dispunem până acum este dominată în fond de această idee,

https://biblioteca-digitala.ro

ideea națională. Satul, reconstituit pe baza acestor mărturii, nu este o comunitate amorfă, încremenită în ancestral, ieșită pur și simplu în afara istoriei. Dimpotrivă, el are opinii, opțiuni, angajamente, conștiință politică. Privită mai de aproape lumea rurală nu mai apare atât de omogenă cum am crezut-o, uniformizarea acceptată grăbit este tot mai serios negată de perspectiva nouă oferită de documentele „alternative". Lucrurile se nuanțează diversificându-se. Acest nivel și-a avut frământările sale, eroii săi, izbânzile sale. Satul nu mai este doar un fundal, o rumoare. Își recuperează statura și vocea. Se rostește în felul său, desigur, dar o face într-un discurs coerent, logic, distinct. Modestul instrumentar al pozitivismului nu mai este suficient însă pentru a înțelege acest mesaj, pentru a introduce, a reintroduce unul din personajele centrale ale istoriei românești în centrul atenției. Valorificarea memorialisticii nici nu ar fi posibilă decât din perspectiva noii istorii. Cel ce caută documente „extraordinare" s-ar putea să fie dezamăgit. Mai ales în privința memorialisticii rurale! Ea nu conservă fapte extraordinare, nici gesturile, vorbele personajelor celebre ci viața unor oameni obișnuiți din sate obișnuite. Dar această viață se dovedește a fi un nou spațiu, un nou orizont istoriografic. Unele par ele însele redactate în sensul noii istorii. Textul rămas de la Virgil Pop, pentru a ne referi doar la cele din anexele acestei cărți, este unul dintre ele. Satul bănățean scrutat cu atenția unui om care poseda în mod evident serioase cunoștințe de psihologie și pedagogie, preot fiind, se dezvăluie ca un spațiu diversificat, posesor al unor valori ancestrale, a unor criterii de judecare a lumii ce veneau de foarte departe, trecute prin filtrul multor generații, a unei istorii de fapt, dar aflat în pragul, ba chiar în cursul unor mari schimbări. Era vremea modernizării. Deși tras sub coasta muntelui, într-o vale îngustă, înconjurat de păduri seculare satul Gârliște este totuși cuprins, inclus acelui circuit dizolvant, dizlocant, al drumului de fier. [35] Are o gară, e drept îndepărtată, sus, în munte, oamenii de acolo lucrează la calea ferată, în formațiuni și cu o disciplină muncitorească, sau la minele din Anina și Docnecea. Intră, prin forța împrejurărilor în relații de alt fel decât cele cunoscute de orizontul tradițional. Și la Bozovici se simte schimbarea. Acolo nu a pătruns calea ferată dar exista o șosea practicabilă care deschide spre est și spre vest. Distanțele încep să scadă ceea ce sporește numărul călătorilor. Trenul este un personaj care nu mai poate fi ignorat . El apare frecvent în memorialistică așa cum o va face, ceva mai târziu, telefonul, alt obiect-simbol. Este o minune a tehnicii, este admirat de toată lumea. El deschide gustul

https://biblioteca-digitala.ro

pentru călătorie chiar și la oameni care se simțiseră până atunci în siguranță doar înconjurați de cunoscutul orizont al satului. Nu întotdeauna călătoria se face de voie. Ba chiar se poate spune că cel mai adesea se face de nevoie, Militarii, tinerii recruți dau un număr semnificativ de călători. Adesea ei vor povesti toată viața marea lor aventură iar milităria devine o lungă, fabuloasă călătorie. Tot așa, de nevoie, călătoresc copiii porniți spre școli dar iată, apar și drumeții care se bucură pur și simplu de o „ieșire" cum a fost cea a corurilor de la Dalbosețși Bozovici. Pentru toți acești almăjeni gara Iablanița devine un punct de referință. Grigore Mihăiuțiu povestește pe larg impresiile sale. O face cu sinceritate dar fără talent literar ceea ce nu i se poate reproșa altui călător pentru care gara Iablanița devenise un loc invocat, peste mulți ani, Virgil Nemoianu! [36] Când în 1906 convoiul de căruțe aducea coriștii almăjeni porniți spre București, la Iablanița mulți vor cunoaște un moment semnificativ în viața lor. Pentru prima oară aveau să se convingă că minunea trenului există. Oamenii aceștia aveau să facă un nou fel de călătorie. Nu doar distanțele erau cu mult mai mari decât până atunci dar și motivul era deosebit. Se poate spune că pentru prima oară almăjenii făceau un turneu. Fusesesră invitați în mod special și aveau să susțină concerte la București, la Arenele Române dar, pentru a-și cunoaște țara, guvernul le-a oferit posibilitatea de a vizita Constanța, prilej pentru toți, fără excepție, să vadă marea, și apoi Sinaia. Sub aparențe artistice, muzicale, se afla de fapt politicul adică ideea națională, a unității naționale. Înainte de plecare dirijorul le-a vorbit despre rostul călătoriei și despre unitatea românilor. De fapt România era imaginată, am mai spus-o, ca un tărâm minunat și așa a rămas și după ce au văzut-o cu proprii ochi. Cel puțin asta reiese din afirmațiile lui Grigore Mihăiuțiu. Aceasta e țara lor, o țară a frumuseții și libertății. Acolo se aflau marea și munții cu pajiștea minunată și castelul de basm de la Sinaia. Idealizarea aceasta a determinat acțiuni extrem de importante. Ea a susținut ideea unirii și a făcut mii și mii de români să se înscrie voluntari în primul război mondial. Era prezentă peste tot, în toate mințile, devenise suportul imaginar a concretei acțiuni politice. Când în 1919 au venit primele trupe române în satul Ilidia toată suflarea le aștepta cu drapele și fanfară. Se așteptau să vadă o minune și cea mai mare dezamăgire a fost când au constatat că cineva din satul lor, un ofițer voluntar, era comandantul! Imaginația lor confecționase o cu totul altă imagine, de semizei.

Motivul acesta al călătoriei este mereu reluat. După excursia în România și plecarea la școală, urmează altele mai lungi, improtante

https://biblioteca-digitala.ro

și ele pentru că au lărgit tot mai mult cercul lumii. O călătorie, de pildă, prin sudul industrial al Banatului și apoi una în Italia de Nord, la Veneția, Padova și Fiume. Dar în acel moment beneficiarul, Grigore Mihăiuțiu, nu mai era pe deplin un om al satului. El depășise această condiție, se înstrăinase chiar fără să știe, pe nesimțite.

Călătoria ostașului dar mai ales „lunga călătorie a prizonierului" și-a avut cronicarii săi și chiar destul de numeroși dar pentru exemplificare, aici, am apelat doar la câteva cazuri din multe disponibile.

Oricum, un lucru este sigur: nimic nu mai putea rămâne neclintit. Lumea era în schimbare și satul odată cu ea. Se produc acum adânci falii care separă ceea ce a fost de ceea ce este dar mai ales de ceea ce se prefigurează. Dislocarea tradiționalului începuse chiar în anii de care vorbim, să fie dureros resimțită. Regretul pentru cele de odinioară își face loc în textul memorialistic. Trecutul este întotdeauna idealizat și eleboratele scrise ale satului nu fac excepție de la această regulă. Satul își mobiliza însă alert mijloacele de rezistență în fața unei agresiuni pe care doar în lipsa unui termen mai bun o numim „modernizare". Teroarea aceasta se simte în fiecare pagină chiar și atunci când este înfățișată într-un chip atrăgător. Satul – spun textele – se afla sfâșiat între tradițiile sale și lumea în schimbare. Această stare conflictuală tensionată începuse cu multă vreme înainte, la cucerirea austriacă, suportase o accelerare în epoca terezian și iozefinistă dar odată cu începutul veacului al XX-lea ritmurile sale, pentru mulți, erau greu de suportat. Căile de comunicații, industria, principiile economice de piață, au scos satul din legile sale, l-au obligiat la opțiuni pentru care nu era pregătit, l-au supus stresului omogenizator și dizolvant în același timp. Oamenii călătoresc mai des, mai departe, cu mijloace mai rapide. Orizontul lor crește odată cu restrângerea spațiului, citesc ziare și cărți, fac politică, lucrează în industrie devenind deci salariați, înțeleg necesitatea mașinii în agricultură, cântă în coruri și fanfare, după note, participă la emulații, își dau copiii la școlile orășenești. Schimbarea pune sub semnul său viața întregului sat.

Și totuși tradiția rămâne puternică, pe cât de surprinzătoare sunt schimbările pe atât arhaicul de rezistent. Mentalitățile, ca întotdeauna, ca peste tot, se schimbă cel mai greu. De fapt modernizarea se produce inegal. Ritmurile sale diferă de la o zonă la alta, de la un domeniu la altul. Citind „cronica" lui Virgil Pop, chiar de la primele pagini trebuie să fi de acord că, potrivit lui, pentru a întâlni „sălbatici" nu era nevoie de o călătorie peste mări ci doar în parohia sa. Era în mod sigur o

https://biblioteca-digitala.ro

exagerare. În general astfel de documente, dincolo de confesiunea autorului, au tendința de a scoate în evidență meritele personale. Pentru un preot modelul de urmat era cel al misionarului, al martirului. Pentru o astfel de postură era desigur nevoie de un mediu ostil, „sălbatic", care să poată fi covnertit sau adus pe drumul cel bun și deci nu-i de mirare că tabloul zugrăvit în textul său are tocmai aceste linii îngroșate. Meritul propriu poate fi scos în evidență prin comaprație cu predecesorii și Virgil Pop nu ezită, pe bună dreptate ne asigură el, să-și critice înaintașii din parohie. Muntenii din Gârliște par tânărului preot mai morali, mai sinceri decât bănățenii din pustă dar în general imaginile sunt destul de întunecate. Moravurile sunt aspre indiferent cărei biserici aparțin enoriașii. Apucăturile rele aparțin locului dar multe sunt și de „import". Între acestea ar fi și sistemul „doi copii" preluat de la nemți și care nu numai că este anticreștinesc dar și antinațional fiindcă duce cuplul la păcat prin avort și la scăderi demografice. Concubinajele, căsătoriile premature și chiar de probă sunt, ne asigură Virgil Pop, fapte curente. Nici crimele nu sunt neobișnuite între acești oameni aspri. Păcătuiesc mai ales cu dinamită pe care o furau de la căile ferate sau de la mină dar și cuțitele sunt scoase destul de ușor. Totuși în anii în care a viețuit în sat nu a văzut el însuși, nici un omor. Vorbea din auzite. Știa că unirea a debutat cu o bătaie strșnică de 15 august, la Sf. Mărie Mare când se făcea horă. În păcatul violenței mai cădeau și preoții. Uneori fără să vrea. Erau și ei tot oameni ai locului! Popa Achim, cel care a adus unirea în Gârliște, era, se pare, faimos prin brutalitățile sale. Și ca să confirme totul, sfârșește tăindu-și singur beregata. Părintele Popovici unul din cei ce i-au urmat era așa de pasionat vânător că umbla numai cu pușca în spate. Nu-i de mirare deci că într-o zi a împușcat (fără să vrea!) pe cineva. Enumerându-și enoriașii, Virgil Pop constată că mai toți sunt concubini și când reușește să smulgă vreunuia promisiunea că se va cununa – rar adusă la îndeplinire – este tare bucuros ca și cum obținuse un mare succes. Chiar așa și era! Oamenii nu prea îl înțelegeau. După ei starea aceasta nu avea nimic anormal. Așa pmeniseră din bătrâni și oricum ei se considerau căsătoriți. Ba, între cei 150 de credincioși parohul știa că o bătrână este vrăjitoare. Intra în nomenclatorul stărilor rurale. Era deci un personaj obișnuit, necesar chiar deși cam temut. Se pare că în acei ani (încă!) așa cum își avea primarul, preotul și învățătorul, satul își avea vrăjitorul său, mai adesea vrăjitoarea sa.[38] Când e să plece în lunga călătorie spre București nepotul său, bunica lui Grigore Mihăiuțiu se grăbește să consulte opinia vrăjitoarei din sat.[39] Și Petru

https://biblioteca-digitala.ro

Râmneanțu semnalează personajul respectiv în Gaiul Mic, satul copilăriei sale.[40] Așadar trei texte din trei sate aflate în trei vetre bănățene specifice, cunosc, în aceeiași vreme, puternicul atașament al lumii rurale pentru practicile magice.

Vechile forme de locuire, proprii unei structuri arhaice a satului sunt încă actuale. La Bozovici, cea mai mare localitate din Almăj, centru de plasă cu oarecare pretenții, cu un număr destul de mare de intelectuali – români, maghiari sau germani dar și evrei – locuiau, în vatra propriu-zisă a satului doar bătrânii și copiii de școală. Cei în putere se aflau la „colibe", gospodării în locurile unde aveau pământul, unde creșteau vitele. Era a doua gospodărie, de fapt cea mai importantă. Doar rareori cei de la colibă veneau în sat.

Familia rămâne și ea structurată potrivit normelor străvechi și reunea mai multe generații sub același acoperiș, uneori trei sau chiar patru. Autoritatea revenea celui mai bătrân. Conducerea sa este acceptată fără crâcnire. El deține averea – casa, pământul, tot.[41] Când se hotărăște plecarea la școală a lui Grigore Mihăiuțiu tatăl nu a fost de acord dar s-a supus deciziei luate de bunic, „pater familias".[42]

Satul își apăra concepțiile, felul de a fi. Desigur, nu întotdeauna acțiunea sa reușește dar de reacționat satul a reacționat întotdeauna.

Arhaicul se manifestă și în reticența cu care e privit orașul. Niciunde nu apare explicită atitudinea față acesta, nu sunt analizate în mod special raporturile sat-oraș. În general țăranul are o rezervă față de oraș. Chiar și acum. Acolo el constată un alt fel de viață decât cel cunoscut lui, alți oameni, alte valori. Se poate vorbi chiar de ostilitate reciprocă. Satul și orașul au dus multă vreme o existență paralelă cu prea puține căi de comunicații între ele. În cazul bănățean separarea era accentuată și de faptul că în orașe rezidenții erau în majoritate de altă etnie, altă limbă și confesiune, germani mai ales. O evoluție aparte o vor avea localitățile montanistice, industriale, care vor cunoaște o participare mixtă româno-germană. Pe cât posibil deplasările la oraș sunt evitate. Țăranul nu se simte bine în afara peisajului, mediului familiar. Plecarea la Caransebeș are, pentru nepot dar și pentru bunic, spune Grigore Mihăiuțiu, un iz de aventură.[43] Mediul urban era inospitalier pentru săteni, era mediul „străinilor", al celor care trăiau și vorbeau altfel. Modul acela de a fi, codurile citadine trebuiau pur și simplu învățate pentru a fi înțelese. Bunicul știa acest lucru de p e vremea serviciului militar când a stat câțiva ani la Orșova având posibilitatea să vadă câte ceva. [44] Asta îi dă și curajul să ia decizia în privința școlii. Totuși viața la oraș era, în unele din fațetele sale,

https://biblioteca-digitala.ro

demnă de invidie. Oamenii păreau să trăiască mai ușor, locuințele lor erau mai confortabile. Acolo rezidau „domnii", adică titularii acelui statut spre care începuseră să aspire și unii din sate. Era o schimbare de atitudine produsă chiar în mediul rural, și era vorba chiar de atitudinea față de muncă. În concepția țărănească răzbate, se mai simte încă ceva din vechiul sens, sensul primar al acestui cuvânt, acela de „chin", de tortură care, probabil prin veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, s-a pierdut, în orice caz nu mai era în uzul curent. În epoca Luminilor o întreagă literatură s-a străduit, în școală și în afara ei, să-i reabiliteze sensul. Totuși este sigur că la sat acel sens n-a fost niciodată total abandonat. Munca grea îl menținea mereu în actualitate. Țăranul, spune bunicul lui Mihăiuțiu, e un rob și viața lui un chin. [45] Pentru a scăpa nu este nici o soluție la fața locului. Singura posibilitate era în școală și în schimbarea modului de viață. Există, chiar dacă nemărturisită, și concepția de certă sorginte citadină că munca manuală e degradantă și țăranii o categorie bună de dispreț.

Orașul schimbă și impune vizibil semnele acestei schimbări. Îndată ce poate, tânărul Mihăiuțiu își cumpără un rând de haine orășenești. Ele atestau, indubitabil, un nou statut social. Reacția nu se lasă așteptată și ea va veni dinspre sat. Nu o cunoaștem în acest caz (afară numai dacă vom ignora faptul că la Bozovici, în vacanță, din ziua a doua, Mihăiuțiu revine la portul românesc) dar se poate constata în întreaga presă românească a vremii o serie de articole care condamnau vehement „luxul" importat de la oraș, cheltuiala inutilă pe îmbrăcăminte și sulemeneli de tot felul. Acestea, cred autorii, ar atesta o certă decădere morală, ar încearca să demonstreze o egalitate care în fond nu exista și nici nu avea cum să existe. Acest efort zadarnic îi făcea caraghioși. Ceea ce era potrivit și firesc la oraș era nepotrivit și nefiresc la sat! Desigur, chestiunea portului era și una abordată din perspectivă națională. Ca și tricolorul, ca și limba, el era un simbol al românismului și deci orice discuție trebuia pornită de la această calitate. Memorialistica subliniază și ea – mai ales Petru Râmneanțu – acest lucru rezervând spații ample descrierilor de sărbători și obiceiuri, frumuseții costumelor populare dar fără a exprima un punct de vedere etnografic ci, în fond, unul politic. Problema aceasta a fost sesizată și analizată de George Em. Marica, primul care o face la un nivel cu adevărat științific.[46]

Desigur, cititorul, cercetătorul poate asocia textele puse aici la dispoziție altor categorii de izvoare, în efortul de redescoperire a ruralului bănățean. O dorim și noi, convinși că oricât de inegale ar fi

https://biblioteca-digitala.ro

aceste mărturii ele sunt, fiecare în felul său, nu doar utile ci pur și simplu indispensabile.

Dintre cele cuprinse în anexele volumului, cel redactat de Virgil Pop are un calibru aparte.[47] Este cel mai întins și poate cel mai consistent. Autorul a încercat să scrie o cronică dar talentul său și lipsa arhivei l-au dus la altceva. Din fericire! Bazat doar pe propria sa capacitate de a observa și pe câteva mărturii el scrie un text memorialistic care, credem noi, ar fi meritat să fie de mult publicat. Autorul știe că pentru un studiu monografic bine încheiat ar fi nevoie de documente aflate în biserică sau la parohiile din jur, mai ales protocolul de vizitațiuni canonice, matricolele de la primărie, procesele verbale ale consiliului parohial, consemnările vizitațiunilor canonice etc.[48] Cum toate acestea nu erau la îndemână recurge doar la propriile observații și amintiri și la memoria credincioșilor mai în vârstă. Aceasta a fost și șansa noastră fiindcă în loc să aflăm istoria monografică, seacă a unei parohii ne aflăm în fața unei creații mult mai vaste, a imaginii satului bănățean de sub munți la începutul veacului, desigur, propusă din perspectiva – inevitabil subiectivă – a unui preot unit. Aflăm ambițiile, strădaniile, eșecurile și necazurile unui ardelean plin de râvnă confesională într-un mediu predominant ortodox. Frământările legate de unire par însă să fie strict limitate la un anume cerc. Ele preocupau doar preoții locului și doi-trei apropiați ai fiecăruia. Sătenii nu se lasă prinși în acest vârtej. Pentru ei separarea confesională e greu de priceput. De fapt o ignoră. Nu înțeleg care ar fi deosebirile între uniți și neuniți. Când preotul încearcă să explice cum stau lucrurile din punct de vedere confesional, cu toții, chiar și crâsnicul, protestează zgomotos. Ei nu se simțeau nicicum diferiți unii de alții. Deși trecuseră la unire încă din 1846, gârlișteni care o făcuseră nu erau în clar nici în 1910 cu ce însemna aceasta. Problema putea fi, eventual, una popească dar nu al lor! „Gerlești enilor li se pare totuna că sunt uniți sau neuniți, tot una că se botează, se cunună ori se înmormântează la uniți ori neuniți. Nu-i dezvoltat în ei simțul confesional, adecă convingerea religioasă. Ei cred că numai atâta deosebire este între parohia unită și neunită de aici ca între dioceza de Lugoș și Oradea ori ca între cea de Caransebeș și Arad. Ba când cu o ocaziune preotul (Virgil Pop, în 1911 – n.n.) a arătat în vreme extraliturgică cantorilor motivele pentru ce nu facem cauză comună cu neuniții, unii credincioși cari au fost de față au protestat zicând că nu-i nici o deosebire între uniți și neuniți, tot lege românească e!"[49]

Se reeditează, peste vreme, stările din Ardeal unde mult timp sătenii

https://biblioteca-digitala.ro

ai căror preoți acceptaseră unirea, considerau că rămăseseră la fel ca până atunci. Exteriorizarea, oficierea, totul era pentru ei ca și mai înainte. Virgil Pop, venit din Transilvania unde separația confesională era efectivă generând conștientizarea ei până în cele mai adânci straturi, ajunge în Banat într-o condiție pe care înaintașii săi o trăiseră cu peste un secol mai înaintate. Se vede nevoit să explice ceea ce ar fi trebuit de mult lămurit: „Apoi preotul le-a estins pre larg arătând diferența primatului papal (din cărțile liturgice) etc. și atunci s-au mai liniștit oamenii admițând ceva deosebire între uniți și neuniți".[50] Este limpede că nu-i prea convins de ce spune. Aprecierile, criteriile cu care judecau oamenii chestiunea sunt extraconfesionale. Ei acceptă unirea pentru că au cheltuieli mai mici cu parohia, disciplina clerului le pare mai mare, episcopia e mai severă și exercită un control riguros. În general preoțimea ar fi mai instruită, vorba lui Virgil Pop, „mai cultă și mai morală". De menționat că progresele pe care în veacul al XIX-lea le-a făcut protestantismul în Franța rurală se datorau cheltuielilor mult mai reduse ceea ce țăranii apreciau în mod deosebit. [51] Oricum, Virgil Pop a înțeles care ar fi motivele enoriașilor săi. „Aceste motive îi leagă pre credincioșii noștri de unire. Motive nu prea tari." [52] Într-adevăr! Nu este convins nici de calitatea preoților care l-au precedat. La venirea sa din cei 300 de credincioși câți avusese predecesorul său, el a mai aflat doar jumătate. Restul „defectaseră". Sentimentul religios nu i se pare puternic nici de o parte nici de cealaltă. Oamenii nu prea frecventează biserica, nu se spovedesc, fac beții și chiar omoruri. Concubinajul nu pare nimănui un păcat. E drept, țin cu tărie sărbătorile și respectă dumineca dar biserica se umple numai la Crăciun, la Botez, la Paști, Rusale și Sf. Măria Mare. Satul trăia în legea lui.

Unirea s-a produs în Gârliște pe fondul unei vendete între familia Ioanoviciu și Bojincă. Aceștia din urmă erau cei mai avuți din sat, păstrau în neamul lor preoția și dăscălia școlii. Orice tânăr care aspira să ajungă preot sau învățător în sat trebuia să se căsătorească cu o fată din această familie. În general ei dirijau comunitatea iar rebelii erau, desigur, sancționați. Din acest neam s-a ridicat Damaschin Bojincă, marele iluminist bănățean dar și doi revoluționari pașoptiști aflați în imediata apropiere a lui Eftimie Murgu, Axentie și Nicolae Bojincă.[53] Era de înțeles prestigiul de care se bucurau în sat și în împrejurimi. Când Ioachim Ioanoviciu a intrat în conflict cu ei, deși prin căsătorie intrase în familie, nu-i rămâne decât să-și caute un protector și l-a găsit în persoana episcopului unit de Oradea. Autoritățile

https://biblioteca-digitala.ro

vedeau și ele cu ochi buni trecerile la unire așa că, probabil, se conta și pe sprijinul lor. De altfel și pe vremea lui Virgil Pop, oridecâte ori era o problemă la parohie, primul gând al preotului era spre S.T.E.G., societate pe acțiuni care deținea peste jumătate din Banatul muntos în proprietatea sa. În calitate de patron, de stăpân ea încuraja unirea în Banat.

Evocarea înaintașilor, justificată de structura monografică, „cronicărească" pe care o dorea lucrării sale, îi dă prilejul lui Virgil Pop să portretizeze și o face cu mult talent dar și cu realism. Primul din șirul preoților, acel Achim Ioanovici „era om învățat" deși cam brutal. Următorul, Ioan Munteanu „era de o fire tare rea că poporul nu-l putea suferi deloc" în schimb cel ce i-a urmat, Ioan Silling, era „om învățat și așezat care își făcea slujba lui și nu a avea cu nimeni nimic". Cât despre cel dinaintea sa, Iosif Popovici, mai bine îl lasă să se pronunțe pe episcopul Mihaly care după o vizitațiune canonică ar fi spus: „Me mir frate, că între atari împrejurări cum mai poate cuceri unirea în Gerliște?!"[54]

Caracterul cel mai puternic a fost Ioachim Ioanoviciu, primul, asupra căruia Virgil Pop revine de câteva ori, semn că îi crease obsesie. Popa Achim era un adevărat muntean, dur, poate chiar puțin cam sălbatic. Era obișnuit să ia mai curând decât să ceară. Într-o călătorie se oprește la Cutriț, la preotul catolic, un neamț. Se ospătează, își umple buzunarele cu tutun dar nici vorbă de recunoștință: „Vezi frate – spune el tovarășului de călătorie – cine în lume nu cutează nici cânele nu-i dă! Așa se trăiește în lume!"[55] Tot așa, când episcopul Dobra de la Lugoj, căzut la pat, refuză să-l primească, popa Achim are o izbucnire de care secretarul Olteanu, speriat, își va aminti și peste ani: „Unde-i ursul – răcnește el – de nu iasă din vizuine, i-an scoate-l afară că acuși vreau să dau față cu el!"[56] Când a trecut la unire a făcut-o, cum am mai spus, din pricina certurilor cu Bojinconii, lucrul era cunoscut de întregul sat: „Bojinconii au voit să-l zogonească pre Achim din Gerliște ca să fie singur popă din neamul lor. De aceea a trecut popa Achim la unire".[57] Nimic confesional, a fost mai degrabă o despărțire a satului în două tabere după cei doi preoți. Lucrul se vede bine și din sfada și bătaia care a inaugurat despărțirea, chipurile o separație confesională. Oamenii lui Achim au făcut horă separată ceea ce i-a stârnit pe ceilalți. Este limpede că întreaga întâmplare avea motivații extraconfesionale. Virgil Pop le-a aflat pe toate de la un bătrân care a fost martor ocular, poate chiar un protagonist al certurilor din 1846: „Iar despre bătaia de la Sfânta Mărie, mi-a spus moșul Micu

https://biblioteca-digitala.ro

următoarele: după ce a trecut mulțime mare la unire, la nedee, uniții s-au apucat să facă joc deosebit în avlia casei parohiale. Neuniților le-a fost ciudă și au venit aci și s-au încăierat la bătaie cu uniții numai așa de au remas multe capete sparte și vătămări și vaiete până ce, cu mare greutate, i-a împrăștiat hotnogiul și chinezul".[58] Când se încalcă cutumele satul reacționează!

Dar părintele Achim a sfârșit-o rău: și-a tăiat beregata cu briciul! De ce? Nimeni nu știe. Virgil Pop face diferite presupuneri: că ar fi făcut-o la beție, că s-ar fi necăjit din pricina pierderii unei mari sume de bani, că ar fi înșelat la plată niște prieteni. Nu invocă însă nicidecum explicația celeilalte părți: Achim s-a sinucis din cauza mustrărilor de cuget pentru trecerea la unire și divizarea satului. Cel puțin în Gârliște așa a rămas până astăzi: a fost blestemul și pedeapsa lui Dumnezeu!

Portretizări – desigur nefavorabile – s-au făcut și ortodocșilor. Preotul Axentie Popoviciu este – în viziunea lui Virgil Pop – un mare intrigant. Scopul tuturor faptelor sale nu este altul decât nimicirea unirii iar mijloacele nu aveau nici o importanță. La început îl ia cu binișorul pe noul venit. Îi propune un pact de neagresiune: nici unul nu va primi „transfugi" de la celălalt și nu va face propagandă. Încep să se viziteze ba chiar preotul ortodox îl invită să slujească împreună în biserică ceea ce însă nu era cu putință. După o vreme relația, cum era de așteptat, se strică fiindcă cei doi nu se pot abține de la discuții contradictorii. Spre deosebire de enoriași, ei au conștiința separării. Pentru ei confesionalul, punctul de vedere teologic, primează. Au loc îndelungi discuții purtate cu argumente istorice și teologice deopotrivă. În satul acesta din inima munților unde „cele mai îndătinate crime sunt punerea dinamitei la fereastra dușmanului (...) străpungerea cu cuțite și răpirea soției de la soțul legiuit", unde „părinții își mărită fetele pre la 12-13 ani iar pre ficiori îi însoară pre la 15-16 ani", se puteau purta și astfel de discuții apelându-se, nu odată, la surse documentare semnificative: „Am dat în vorbă despre chestiunea unirii. El (Axentie Popoviciu – n.n.) s-a interesat la mine despre chestia că dacă toți episcopii cu preoțimea și cu poporul ar trece la neunire, ce vătămare ar urma oare pentru salarele și averile bisericești ale episcopiilor unite. Îmi reflecta de multe ori la faptul că iezuiții ar fi fabricat actul original al încheierii unirii. Îi respundeam cu argumentele lui Nilles și ale lui Bunea. Erau dispute adeseori între noi dar pașnice. Pre urmă mi-a făgăduit că va ceti de la mine dogmatica lui Suciu despre punctele divergente. I-am dat un exemplar din „Chestia unirii... " Inutil să mai spunem că niciunul nu și-a schimbat opinia ci fiecare și-a apărat-o tot mai hotărât

https://biblioteca-digitala.ro

până ce-au ajuns la sfadă urmată de o luptă deschisă dusă fără menajamente. Vinovați – din punctul de vedere al memorialistului – nu puteau fi decât ortodocșii! (numai ortodocșii!). Preotul lor mai ales! Învățătorul cofnesional ortodox nu putea fi nici el mai bun: „... datina lui era că îi închidea pre copii în școală și mergea la fratele seu la crâșmă ori prin sat iar pre la amiazăzi venea de îi slobozea"[59] Culorile sunt sumbre iar liniile îngroșate pentru a schița adversarului un chip grotesc.

În schimb, cealaltă tabără este activă și plină de râvnă în a îndrepta moravurile și în general pentru a face bine comunității. Starea școlii l-a făcut, spune Virgil Pop, să încerce să refacă școala unită pentru că altfel elevii riscau să rămână nealfabetizați. Era în mod evident un pretext pentru separare, pentru a o face efectivă. Prins de convingerile confesionale el spărgea, încerca de fapt să spargă, o unitate fundamentală ce venea de foarte departe și nu-i de mirare că înjghebarea sa nu are sorți de izbândă. Curând se va convinge chiar el. Satul revine pe nesimțite dar ferm, prin jocul unor factori pe care aparent nu-i controlează, la ritmurile vechi. Aparent cedează, nu se sinchisește dar observatorul poate sesiza după un timp redresarea, revenirea, întoarcerea.

Colectării banilor pentru zidirea unei biserici adevărate în locul capelei dărăpănate și a tuturor eforturilor de înzestrare a parohiei i se rezervă o mare parte din manuscrisul său. A fost într-adevăr o acțiune dusă am putea spune cu dârzenie dar sortită și ea eșecului.

În ciuda multor hărțuieli de care a avut parte în strădania de a înălța biserica, a proceselor nesfârșite și a permanentei nevoi de bani, șederea lui Virgil Pop în Gârliște cunoaște și evenimente mai plăcute. Așa a fost vizitațiunea canonică a episcopului unit de la Lugoj, dr. Traian Frențiu, un mare eveniment în viața întregii comunități. Românii aveau o singură instituție a lor și aceea era biserica, indiferent de cofnesiune. Acum venea în sat un episcop și acela era român! Toată suflarea a fost de față lăsând deoparte orice suspiciune. „În Gerliște unde din anul 1875 nu a mai călcat picior de vlădic român, antistia comunală în înțelegere cu noi și cu preotul neunit și reprezentantele Societății (Ober försterul de la Karassova) toți în unire ne sârguim să facem episcopului primire cât se poate mai frumoasă. În hotarul comunei de cătră Goruia l-au întâmpinat un banderiu de călăreți și l-au salutat preotul neunit, notarul, chinezul și oberförsterul Societății. Înaintea casei comunale era o poarte triumfală unde așteptam eu și părintele Iosif Popoviciu îmbrăcați în ornate sacre și mulțime a

https://biblioteca-digitala.ro

poporului unit și neunit adunat. Școala neunită cu învățătorul l-a salutat, copii cu cântări, eu cu binecuvântare l-am primit apoi s-a ținut ss. liturghie solemnă în capelă. Înlăuntru și afară se ămbulzea mulțimea poporului mare parte neunit. De fapt toată inteligența."[60]

Trebuie să spunem că la scurt timp de la aceste ceremonii, amândoi preoții din Gârliște, atât Virgil Pop cât și Axentie Popovici, vor avea grele încercări prin care au trecut însă, ca buni români, cu demnitate. Virgil Pop, mutat la Clopodia după vizitațiunea canonică a lui Traian Frențiu, a fost arestat la intrarea României în război și apoi internat la Sopron.[61] Axentie Popovici cunoscut de multă vreme ca militant al mișcării naționale române în Banat, a organizat plecarea delegației gârlișteniloor la Alba-Iulia în decembrie 1918. La Oravița au fost opriți de sârbi iar preotul a trebuit să se refugieze în Ardeal.[61]

„Cronica" lui Virgil Pop reușește să redea o imagine complexă a satului bănățean de la începutul veacului dar este interesantă mai ales pentru perspectiva inedită pe care o oferă: aceea a unui preot unit într-un mediu confesional majoritar ortodox, a unei dispute confesionale. Desigur această problemă nu a fost una de mare importanță pentru regiune rămasă strâns atașată ortodoxiei dar pentru istoria mentalităților ea are o importanță aparte.

Autorul textului discutat se dovedește un atent și înzestrat observator. Nu este însă vorba de o râvnă științifică ci de una pusă în slujba militantismului confesional. Buna cunoaștere a comunității era o necesitate practică din acest punct de vedere. El scrutează satul cu atenție pentru a-i sesiza specificul, forțele, felul de a fi și nu din simplă curiozitate. Pe baza constatărilor – aceasta se simte la fiecare pagină – își întemeia deciziile în acțiunea de fortificare a unirii. Ajunge până la a întocmi adevărate fișe pe fiecare familie și, pe cât posibil, chiar pe fiecare membru al familiei. El își notează calitățile și scăderile fiecăruia, merite și vicii, cine conduce cu adevărat familia, ce conflicte o subminează și care este motivul lor, vârsta tuturor, ocupația fiecăruia. Virgil Pop este un om al preciziei, al rigorii în toate. Vorbind despre școală sau casă parohială ajunge să le facă schițele, planurile ca de altfel și cel al amplasării caselor enoriașilor săi în sat. Aceste fișe sumare dar dense totuși în date care-l interesau, le anexează lucrării redactate la Gârliște. Este posibil, desigur, ca el să se fi conformat unor instrucțiuni generale dar în acest caz le-a urmat cu mult talent ceea ce ce face din scrierea sa nu numai o lectură utilă istoricului ci și una plină de satisfacții literare. Textul său nu a fost reprodus până acum dar a fost folosit ca documentație pentru un interesant studiu de

https://biblioteca-digitala.ro

către Carmen Albert și, în același volum, tangențial, de subsemnatul.[63] Am folosit prilejul și pentru a atrage atenția asupra manuscriselor lui Petru Râmneanțu și Grigore Mihăiuțiu. Pentru a exemplifica una din „lungile călătorii ale prizonierului", într-o carte scrisă în colaborare, am apelat la mărturisirea lui Ion Andreș din Gârliște.[64] Aici este prima oară reprodus integral în speranța că va contribui la creșterea interesului pentru lumea satului bănățean de la începutul veacului XX.

NOTE

1. În ultimii ani s-au publicat o serie de lucrări de istorie socială, de istoria mentalităților, de imagologie interesate și de lumea periferică, chiar de marginali și inadaptați, cele mai multe îndatorate metodologic școlii istoriografice franceze de la Annales. Unele din cele mai cunoscute cărți ale școlii franceze au fost traduse și în românește încă din anii '80: F. Braudel, **Structurile cotidianului**, I-II, București, 1984: Idem, **Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea**, I-VI, București, 1986, J. Delumeau, **Frica în Occident**, I-II, București, 1986.

2. V. Leu, **Studii istorice bănățene**, Reșița, 1997, p. 159-161.

3. V. Leu, C. Albert, **Banatul în memorialistica „măruntă" sau istoria ignorată**, Reșița, 1995.

4. V. Țârcovnicu, **Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat**, București, 1967

5. Pentru Banat, în această chestiune, vezi: P. Oallde, **Lupta pentru limbă românească în Banat**, Timișoara, 1983, p. 272-276; Gh. Jurma **Presa și viața literară în Caraș-Severin**, Reșița, 1978.

6. V. Leu, **Cartea și lumea rurală în Banat (1700-1830)**, Timișoara, 1985, p. 291-297.

7. Însemnările lui I. Călțun s-au făcut pe un **Triod**, Râmnic, 1761 alături de cele ale lui Nicolae Stoica de Hațeg completându-le și chiar continuându-le.

8. I. Stângu, **Memoriu din trecutul vieții(i) mele, a lui Ion Stângu zis Dulă născut la Gârliște în anul 1893**, manuscris aflat în colecția lui D.D. Andreș din Reșița. A fost redactat în vremea când autorul era polițist în acest oraș.

9. I.F. Cercega, **Ziuar sau carte de zi pentru însemnarea zilelor**, manuscris aflat în colecție particulară la Târnova.

10. S.N. Molin, **Însemnarea anilor din anul 1896 și până astăzi adecă ce fel de ani au fost și câte întâmplări s-au petrecut în decursul acestor ani și câte nefericiri au fost până în ziua de azi**, manuscris aflat în colecție particulară la Gârliște.

11. Însemnări manuscrise pe cărți au fost făcute la Cutina, Sacoș, Nicolinț, Nerău, Greoni, Grădinari etc.

https://biblioteca-digitala.ro

12. Asupra acestei probleme vezi V. Leu, **Istoria Banatului în însemnări manuscrise pe cărțile vechi**, în „Banatica", XII, Reșița, 1993, p. 159-165.

13. Însemnări pe cărți s-au făcut la Bozovici, Mehadia, Moceriș și în alte localități din sudul Banatului.

14. **Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania**, studiu introductiv, ediție, note și glosar de Nicolae Bocșan și Valeriu Leu, Cluj-Napoca, 1988.

15. P. Râmneanțu, **Visuri pe Semenic**, dactilogramă aflată în copie xeroxată la Biblioteca „Paul Iorgovici" din Reșița, cota B.III 195. (inv. 33.135)

16. Gr. Mihăiuțiu, **Nepotul țăranului bănățean pe cărările vieții**, manuscris aflat în colecție reșițeană.

17. Ibidem, p. 19

18. Ibidem, p.22-23

19. P. Râmneanțu, **Op. cit.**, p. 53-54

20. T. Nicoară, **Transilvania de la criza conștiinței europene la revoluția franceză (1680-1800)**, teză de doctorat susținută la Universitatea „Babeș-Bolyai din Cluj Napoca, p. 280-306.

21. P. Râmneanțu, **Op. cit.**, p. 60-61.

22. Ibidem, p. 72-74

23. Ibidem, p. 55-57.

24. Ibidem, p. 58-59

25. Ibidem, p. 84-85.

26. P. Nemoianu, **Amintiri**, Lugoj, 1928, p. 44-45

27. Gr. Mihăiuțiu, Op. cit., p. 82-88.

28. Arhiva Muzeului Banatului din Timișoara, Fond „N. Iliești". Dosar Dragomirești, nr. 68.

29. Ibidem.

30. P. Râmneanțu, Op. cit., p. 114-119.

31. E. Webber, **La Fin des terroirs. La modernisation de la France rurale (1870-1914)**, f.l., 1983, p. 371.

32. Gr. Mihăiuțiu, **Op. cit.**, p. 64.

33. N. Bocșan, **Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul mitropoliei române**, în vol. N. Bocșan, I. Lumperdean, I.A.Pop, **Etnie și confesiune în Transilvania** (secolele XIII-XIV), Oradea, 1994, p. 90-188.

34. V. Pop, **Cronica parohială**, manuscris aflat în colecția autorului, p. 2.

35. Gara satului se află pe traseul celei mai vechi căi ferate din țară: Oravița-Anina-Baziaș al cărui ultim tronson s-a terminat în 1863.

36. V. Nemoianu, **Arhipelag interior**, Timișoara, 1993, p. 240-244.

37. Întâmplarea am aflat-o de la Adam Țeicu din Ilidia care a fost martor ocular la intrarea trupelor române în satul său la 1919.

38. I. I.Popa, **Contribuții la studiul practicii magice în Banat**, în „Folclor literar", I, Timișoara, 1967, p. 155-157.

39. Gr. Mihăiuțiu, **Op. cit.**, p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro

40. P. Râmneanțu, **Op. cit.**, p. 19.

41. C. Grofșorean, caiet de însemnări din campania sociologică din Valea Almăjului aflat în arhiva Muzeului Banatului Montan din Reșița, inv. 486/8000.

42. Gr. Mihăiuțiu, **Op. cit.**, p. 38-42.

43. Ibidem, p. 43-45.

44. Ibidem, p. 8-9.

45. Ibidem, p. 36.

46. G. Em. Marica, **Studii de istoria și sociologia culturii române ardelene din secolul al XIX-lea,** I, Cluj Napoca, 1977, p. 214-270.

47. V.Pop, **Op. cit.**

48. ibidem, p. 2.

49. Ibidem.

50. Ibidem.

51. E. Webber, **Op. cit.**, p. 514.

52. V. Pop, **Op. cit.**, p. 6.

53. Despre neamul Bojincă din Gârliște vezi V. Ardeleanu, **Familia Bojincă**, în „Scrisul Bănățean", XIII (1962), nr. 2, p. 82-88.

54. V. Pop, **Op. cit.**, p. 15

55. Ibidem, p. 10.

56. Ibidem.

57. Ibidem.

58. Ibidem, p. 12.

59. Ibidem, p. 35

60. Ibidem, p. 39-40.

61. Arhiva Muzeului Banatului din Timișoara, Fond „N.Ilieșiu", vol. I, județul Timiș, p. 196.

62. Ibidem, vol. I, județul Caraș, p. 156.

63. C. Albert, ***Refuzul alterității*** și V. Leu, ***Plecarea la școlile de la oraș sau traversarea orizontului.*** Ambele studii au fost publicate în **Identitate și alteritate. Studii de imagologie**, volum coordonat de Nicolae Bocșan și Valeriu Leu, Reșița, 1996, p. 123-134, respectiv. p. 135-154.

63. V. Leu, C. Albert, **Op. cit.**, p. 37-40.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ANEXE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Ioan Borca
[ÎN ANUL 1915...]

În anul 1915, la 22 martie am picat ca prizonieri în Samislu[1]. De acolo m-au dus rușii în Siberia unde am stat un an iar după un an am căutat să ne apropiem de Europa după cum am și reușit așa că ne-au adus în orașul Kiev și anume în orașul respectiv unde am stat două zile iar a treia zi a venit un domn și ne-au luat la lucru pre 8 români și 17 cehi și poleaci. Ne-au încărcat pe un vapor și am pornit pe râul Obi[2]. După o călătorie de o zi și o noapte ne-au dat jos și am plecat v-o câțiva chilometri până am ajuns la economia lu(i) Tolstoi[3]. Această economie era de 9.000 de jughere de pământ și era împărțită în 3 părți tot la 3.000 de jughere să conducea. O parte avea vitele ei așa că nouă români, ne-am strâns toți și ne-au dat în primire 104 boi de a-i hrăni și îngriji. Aceasta ne era ocupația. Intră cei 8 români erau și 2 învățători iar eu eram ca țugfirăr adecă sergent în armată și eram foarte iubitori de a ceti dar nu aveau de unde. Ceteam o foaie din Basarabia cu titlul de „Cuvântul Moldovenesc" a cărei redactor era Pantelimon Halipa și era scrisă cu litere rusești. Intră timp merge unul din nou la Kiev și ne aduce o foaie și vestă că românii ardeleni (și) bănățeni să înrolează ca voluntari în armata română. Am primit vo 3 numere de foaia „România Mare" din Kiev a cărei redactor era Sever Bocu. Și această foaie atât ni-au mișcat încât dacă erai român adevărat nu ai fi putut nici să dormi. Noi toți opt stam de vorbă și făciam la planuri că ar fi bine să ne înrolăm și noi să nu stăm cu mânile în sân să ne uităm la frații noștri care au sărit să ne scoată de sub jugul străin iar noi să stăm nepăsători. Aceste s-au frământat între noi vo două săptămâni până când într-o sară eu li-am spus că e timpul să trecem la fapte că vorbă au fost destul și am propus că dacă numai unul va merge, atunci eu sunt gata să plec. Atunci s-au sculat Dumitru Babeu din Măria Radna, jud. Arad și au spus că el estă gata să meargă. Am dat mâna și în dimineața următoare am plecat. Iar domnul acela care au condus economia era neamți și acela nu-i venea la socoteală că noi să plecăm. I-am spus că noi nu mai stăm ci mai bine mergem

https://biblioteca-digitala.ro

să ne sacrificăm pentru nime. Ajungând în România ne-au ținut o vorbire regretatul Octavian Goga în prezența multregretatului Maiestății Sale Regele Ferdinand I iar comandant de compania am avut pe Ștefan Boeriu, de regiment (pe) dl colonel Buzicescu, de corp, dl colonel Oltianu. Aceștia îmi sunt amintirile pe scurt. Cu tot respectul Borca Ioan sergent, fost voluntar (în satul Crâșma).

Manuscris aflat în Arhiva Muzeului Banatului din Timișoara în dosarul satului Crâșma, nr. inv. 27, fondul Nicolae Iliești. S-a notat cu creionul pe o coală obișnuită, acum îngălbenită de vreme ceea ce face scrisul greu lizibil. Însemnările s-au făcut pe fila 5 din dosarul amintit, pe ambele fețe.

NOTE

1. Mulți soldați bănățeni au luat parte la luptele din Galiția, îndeosebi în sectorul cetății Prémysl cucerită de ruși la 3 iunie 1915. În text s-a folosit o formă coruptă.

2. Desigur este o confuzie. Fluviul Obi nu curge prin Ucraina.

3. După cum se știe contele Lev Nicolaevici Tolstoi, faimosul scriitor rus nu avea moșii în Ucraina dar nu excludem posibilitatea unei confuzii de nume.

https://biblioteca-digitala.ro

Ioan Jurcă
DATE PRECISĂ...

Date precisă istorice nu avem afară de lucrarea unui scriitor ungur carele au scris în Istoria județului Caraș-Severin, un anumit Szentkirályi sau Szentklaraj dacă nu mă înșel; în această lucrare care numai din întâmplare am putut privi câteva minute, am cetit și despre comuna Dragomirești că au existat prin veacul al 15-lea.[1] Astăz(i) comuna constă din vreo 120 case locuite, afară de aceia sunt în comună și lângă comună, în continuarea comunei aproape mai atâtea locuri de case fiecare de 800 de stângeni pătrați care rămâind vacante au întrat în proprietatea moșierilor care a stăpânit pe atunci, cari locuri au rămas în proprietatea lor până în zilele noastre. Comuna au fost mare, să deduce în prima linie din aceste locuri de case rămase vacante, apoi se deduce și de acolo că în comună au existat două parohii cu doi preoți cari parohii, după emigrarea poporului s-au contras în una singură parohie cu un preot. Afară de aceea s-au găsit în podul bisăricii odăjdii de diacon ceea ce adeverește că pe lângă cei doi preoți au fost și diacon. Emigrația, probabil, s-a făcut în vremea invaziei turcești. Dovadă de urme turcești avem în numele sau poreclele locuitorilor ca Beg apoi numele unui moșier „Ianiciari". Credem, ca dovadă a emigrării locuitorilor din Dragomirești existența comunelor cu numele Dragomirești în vechiul regat în vreo 3 locuri prin Mehedinți și județul Ilfov, apoi în Ardeal, județul Maramureș și locuitorii comunei au fost și sunt numai români ortodocși.[2] Au încercat stăpânirea de tristă aducere aminte prin colonizări de unguri a diviza comuna, însă nu au putut prinde rădăcini așa că la izbucnirea războiului mondial nu au mai fost în comună nici un ungur, afară de evreii proprietari de pământ pe cari i-am moștenit din strămoși și cari după război se-au mutat la orașul Lugoj. Biserica e de lemn care s-a sfințit la anul 1756 și care au fost adusă din comuna Zorlențu Mare, după tradiție. Protocoalele de socoți și circulare avem de prin veacul al 17-lea. [3]

Viind subsemnatul la anul 1898 ca preot în această comună am găsit o școală aproape picată din lemn așa că numai școală nu s-au

https://biblioteca-digitala.ro

putut numi. Chiar pentru a adeposti animalele au fost necorespunzătoare, curtea era îngrădită cu spini așa că a trebuit să trecem peste pârlaz (călcătoare) în curte. Nici poartă și nici ușă nu era și se numea școală confesională! Cauza acestei decăderi era influența proprietarilor străini de neam și de legea românească (...) care ca să-și câștige merite de la unguri căutau pe orice cale ca să pună mâna pe școala noastră confesională ceea ce se dovedește și prin aceea că deloc după venirea mea în parohie au început inspecțiile școlare punându-mi-se în vedere că dacă nu vom zidi școala corespunzătoare ni se va lua dreptul de școală confesională și statul va zidi școală de stat. Deci am chemat oamenii mai înțelepți și luminându-i bine din toate punctele de vedere a ne zidi noi școală confesională unde noi suntem stăpâni și cu ajutorul lui Dumnezeu am reușit să decidem zidirea școalei confesionale. Am repartizat 1.00 de fl. pe comună și am început zidirea însă la încasare am ajuns de a putea încasa numai vreo 5-600 floreni, cu care nu puteam termina școala. La această neplată au contribuit dușmanii noștri sfătuind poporul ca să nu plătească afară de aceia foștii mei înaintași (învețătoriul) fiind asemini bătrâni cari au făcut foarte puțin ceea ce privește școala și biserica nu să uitau cu ochi buni că un tener venit de curând se facă ce dânșii nu au făcut. Scurt, am ajuns cu zidurile de jumătate fiind amenințate cu ruina și poporul aplecându-și urechea spre cei ce le cântau: „cum să dați voi bani pentru școală, voi oameni săraci când statul voește a vă face școală, nu ascultareți de popa căci el e tener și nu știe necazurile voastre etc. etc." Eu, fiind serac, nu puteam să ajut materialicește altfel decât m-am rugat de protopopul meu fericitul întru Domnul Dr. George Popovici carele era director institutului de credit „Lugojana" din Lugoj și am luat bani împrumut și și de la Consiliul Eparhial din Caransebeș și am cedat 32 jugăre din sesia mea parohială constătătoare din 64 de jugăre ca să dee în arendă până se va plăti toată datoria. Văzând stăpânirea că nu vor putea pune mâna pe școală, în toiul zidirii, sub pretext că cu ocaziunea căsătoriei mele în orașul Lugoj, Ioan Vidu cu corul lugojenilor m-au dat o serenadă fiind eu pe atunci învețător în orașul Lugoj ca absolvent de teologie și în cuvântul meu de mulțumire au aflat agitație în contra statului maghiar și astfel au început procesul contra mea așa că în decursul zidirii școalei am fost închis în temnița de stat în Szeghedin și după 1 lună m-au slobozit și am continuat lucrul. Așa că am zidit o școală care nu au avut păreche împrejurul nostru. Ar fi putut face față și într-un oraș necum într-un sat. După terminarea școalei am înființat

https://biblioteca-digitala.ro

un cor micuț așa că însufleținд tineretul am cedat earăș(i) din pământul meu și din grădina bisericii și cu coriștii mei am arat și am semănat cereale și le-am dat cu dobândă la locuitori și așa am format un fond pe seama bisericii de astăz(i) dacă nu ar fi venit legea conversiunii am avea un fond de 700.000 (șapte sute mii lei)lei și ne-am putea zidi și biserica.

Cu însufleținea tineretului am ajuns ca și bătrânii să se desmurtă și să nu mai asculte de lupii îmbrăcați în pele de oae ci să asculte de preotul lor și ca dovadă despre resultatul deșteptării poporului aduc faptul că, cu ocaziunea alegerilor parlamentare când au păsit românii în activitate fiind eu ca preot în comuna Dragomirești ear ca administrator în comunele Oloșag și Honorici nefiind preoți în acele comune și fiecare comună era sub notariat separat așa că aveam de luptat cu 3 noatri și cu un primpretor, am mers la alegere sub conducerea mea toate 3 comunele cu primarii în frunte cari aveau sigilile la dânșii zicând că „dacă ne vor sili ca primari să votăm cu ungurii, le trântim sigilile și abzicem de demnitatea de primari și tot nu votăm cu dânșii". Deci după ce în dimineața zilei de alegere au venit toate 3 comunele la modesta mea locuință și ăn fruntea lor am mers la luptă printre cordoanele jandarmilor și aclamând pe candidatul nostru național Dr. Ștefan Petrovici 4) carele era închis în temnița Szeghedinului, am învins cu mare majoritate așa că din cele 3 comune numai unul ne-au trădat. Mirosind papricașul unguresc a fugit în tabăra dușmană ear la plecare de la locul votării nu știu cum s-au strecurat căci ai noștri nu l-au văzut deși l-au căutat ca să-i aducă aminte că dânsul e român și nu ungur. deci această flacără a românismului au ars până la izbucnirea războiului mondial.

Ziarele cetite au fost mai toate cele românești pe cari subsemnatul le abonam și le dam ca să le cetească la toată ocasiunea: „Gazeta Transilvaniei", „Tribuna", „Românul", „Drapelul" etc. Bancă nu au fost. Sprijin am avut puțin de oarece învățătoriicare au urmat nu s-au stabilit ei fiind tineri necăsătoriți. Mai în tot anul au fost altul. Susemnatul am suplinit după penzionarea învățătorului bătrân timp de 7 ani așa că trebuia să fac eu totul și ca preot și ca învățător. Instruiam elevii ca să pot săvârși cu ei mai toate slujbele bisericești. Autoritățile maghiare s-au purtat foarte sever cu populația și încontinu aveam jandarmi pe cap și în deosebi eu am fost străjuit de jandarmi ceea ce privește rechizițiile făcute am avut norocul de am fost eu în fruntea comisiei pentru rechiziționarea bucatelor așa

https://biblioteca-digitala.ro

că în rapoartele mele am raportat totdeauna că fiind populația foarte seracă are ca trebuință de alimente așa că din când în când am primit alimente și le-am distribuit populației. Ear când veniau soldați pentru rechiziție îi găzduiam la mine și le dam ce puteam explicându-le că și dânșii au părinți și sunt supuși rechiziției și astfel s-au purtat foarte bine. Observ că am avut norocul să vină tot soldați români și nemți care erau mai înțelepți și îi puteam, prin vorbe bune, a-i îndupleca șă fie mai omenoși. Entuziasmul (la sfârșitul războiului - n.n.) au fost mare la noi, cei de acasă, ear cei veniți de pe front veneau cu arme și ne îngrozisem de atâtea bubuituri de pușcă. Începuse revoluția și lăcomia și desfrâul îi apucase și pe dânșii însă totuș(i) la vederea persoanei mele se rușinau, rețineau de la faptele rușinoase. Au influența asupra lor înspre rău vecinii noștrii din comuna Scăiuș unede strânsese prune multe în căzi și au început a ferbe căzanele și luând evreii drumul spre orașul Lugoj au luat ei, locuitorii, locul la căzane și au făcut rachiu și așa, cu capetele pline au început a teroriza și a distruge ce au putut și unde au văzut că proprietarul au dispărut. Subsemnatul am fost singur și cu toate că am primit aviz că vor veni și la mine și vor devasta însă nu au îndreznit nimenea să mă atace, nici chear cu vorba. La venirea feciorului meu carele au fost luat din școli și dus la resboi, am fost mai liniștit văzând toți că și feciorul meu au fost la război. La noi în comună nu s-au întâmplat nici o spargere afară de un grajd al unui proprietar proaspăt venit în decursul războiului, un anumit Iosif Kern carele era oficer în armata maghiară carele și astăzi are proprietate circa 35 hectare de pământ la noi care grajd au fost dărâmat și luat lemnul din el. În armata română (ca voluntar) a fost fiul meu actualul căpitan de artilerie Traian Jurca carele după venirea de pe frontul de la Piave nu l-am putut ține acasă ci a trebuit să merg cu el la Sibiu și să-l înrolez în armata română fiind repartizat la un regiment de artilerie în Oradea Mare. Au luat parte la bătăliile de la Tisa în contra ungurilor (...) Garda națională în comuna noastră nu s-au înființat deoarece comuna fiind aproape de Lugoj am stat la ordinele celor din Lugoj. Unguri nefiind în comună nu au putut înființa gardă ear trupe maghiare nu au fost aduse deoarece având subsemnatul un coleg de școală anume Daniel Nicolici carele era deputat în parlamentul din Budapesta m-au întrebat dacă e nevoie să trimită soldați și respunzându-i că la noi e ordine și nu e nevoie de soldați, l-am rugat să intervie la autorități ca să ne dee pace și așa am scăpat de nefericiri de cari au avut parte alte comune. Autorități nu am avut în comună afară de primar, notariul fiind în comuna Scăiuș ear pretorul în orașul

https://biblioteca-digitala.ro

Lugoj. În comuna noastră nu au fost ocupația străină și nici o rechiziție fiind sbusemnatul des pe la Lugoj am făcut cunoștință cu colonelul sârb și cu oficerii sârbi, se înțelege la un pahar cu vin, așa că ne-au ferit comuna de neplăceri. (...) Dragomirești la 21 iunie 1939 (...) Ioan Jurca paroh ort. român".

Manuscris în fondul „Nicolae Iliești", Muzeul Banatului din Timișoara, Dosar Dragomirești, Nr. 68.

NOTE

1. Autorul se referă la Szentkláray J., *Száz év Magyarország ujabb történetéből*, Timișoara, 1883.

2. Desigur, explicația răspândirii unui toponim nu rezidă neapărat în fenomenul migrației locuitorilor dintr-un sat pe o arie atât de vastă și în atâtea alte locuri. Numele unei familii a putut da, în fiecare caz în parte, numele satului.

3. Circularele bisericești s-au introdus în ultimul sfert al veacului al XVIII-lea.

4. Ștefan Petrovici (1859-1922) a fost unul din liderii mișcării naționale a românilor bănățeni și totodată animator al vieții culturale din Lugoj.

https://biblioteca-digitala.ro

Damaschin Daicoviciu
[ÎNSEMNARE]

Spre aducerea aminte las la acest loc să urmeze câteva date cronologice și adecă: eu, subscrisul, în etate de 20 (de)ani am absolvit pedagogia confesionară din Caransebeși în an(ul) 1880. Tot în acest an am fost ales de învățători în comuna Căvăran. La venirea mea în Căvăran am aflat ca preot pe Teodor Maniu ear înainte de dânsul a fost Grigorie Marișescu ca preot ear ca învățător Savu Drăgan. În an(ul) 1881 m-am căsătorit cu Sofia fica fostului învețători Savu Drăgan care a funcționat 27 (de) ani în continu(u) în Căvăran până în toamna an(ului) 1879 când a reposat. La venierea în Căvăran am aflat edificiul școalei în stare bună, acoperișul cu șândilă și în stare slabă care apoi, mai târziu, fac lângă mari greotăți am adus la îndeplinire de s-au acoperit cu tinichea (pleu). S(fânta) biserică am aflat-o altcum, edificiul în stare bună, acoperământul ear cu șândilă și în stare slabă, pe dinlăuntru nepictată (albă). Tot în an(ul) 1880 am și ocupat oficiu de învățători și am servit cu preot(ul) Teodor Maniu până în an(ul) 1883 în luna iulie când respectivul preot a fost omorât de un creștin bolnav de nervi mergând să-l cuminece. După reposatul Teodor Maniu a venit ca preot tiner ales Vasilie Voda, în an(ul) 1884 și am servit cu el până în an(ul) 1889 când a fost strămutat, respective ales în comuna Boldur ear preotul administrator de acolo Nicolae Popoviciu a venit în Căvăran ear ca administrator în locul lui Voda. Cu preotul Nicolae Popovici am servit din an(ul) 1889 până către finea an(ului) 1891 când a reposat. Aici mai am de observat că încă în an(ul) 1891 până a fost și preotul Nicolae Popovici s-a luat inițiativa de a-și acoperi s(fânta) biserică cu tinichea (pleu) și a se pardosi cu cărămidă dar murind densul îndeplinirea acestu lucru s-a făcut sub subscrisul fiind parochia vacantă

https://biblioteca-digitala.ro

de preot care lucrare în an(ul) 1892 s-a finit și colandat. Tot în an(ul) 1892 s-a deschis concurs pentru preot și s-a ales ear de toamnă a și ocupat postul de preot alesul D-l Eftimie Lăpăduș cu care servesc până la datul de astăzi. În anul 1895 s-a edificat casa parochială care încă a lipsit comunei pe platiul nr. 13 lângă bis(erică) care plați s-a ținut de bunul lui Hazi proprietari în case în Sacul. Acest bun din hotarul Căvăranului a fost cumpărat de un consorțiu din Căvăran pe jumătate (224 jughere) sub conducerea subscrisului în an(ul) 1894 ear pe jumătate sun conducerea D-lui preot Eftimie Lăpăduș și a subscrisului în an(ul) 1900 și așa comuna Căvăran a fost scăpată de atare proprietari mare ((spăhie). În an(ul) 1899 s-a pictat s(fânta) bis(erică) prin pictorul Ioan Badiu. În an(ul) 1905 s-a cumpărat 3 clopote noi la s(fânta) bis(erică) și adecă cel mic și cel mare pe unele venite câștigate dela unele firme pe seama bis(ericii) și o sumă mai mică dela s(ânta) bis(erică) ear cel mijlociu pe spele negoțietoriului David Murgu întru pomenirea tatălui său, Vasile. Și aceste clopote în 29 iunie 1905 s-a(u) sfințit și rădicat în turn.

Căvăran în 6 august 1905

Damaschin Daicoviciu
învățători gr(eco)-or(todox) rom(ân)[1]

Cele de mai sus au fost notate pe filele unui „Octoih" tipărit la Buda în anul 1826 aflat odonioară în biserica din Căvăran (Constantin Daicoviciu) unde a fost văzut de noi în anul 1975.

NOTE

1. Damaschin Daicoviciu a fost tatăl cunoscutului istoric și arheolog acad. Constantin Daicoviciu.

https://biblioteca-digitala.ro

Nichifor Sava Molin

ÎNSEMNAREA ANILOR DIN ANUL 1896 ȘI PÂNĂ ASTEZI ADECĂ CE FEL DE ANI AU FOST ȘI CÂTE ÎNTÂMPLĂRI S-AU PETRECUT ÎN DECURSUL ACESTOR ANI ȘI CÂTE NEFERICIRI AU FOST PÂNĂ ÎN ZIUA DE AZI

Anul 1896

În anul acesta au umblat timpul potrivit încât au fost minune purtarea vremii din vara aceasta și anume așa au fost o primăvară foarte potrivită, cu ploe la timp și căldură de ajuns. Și prestă vară au urmat așa de potrivită vreme că în toată dumineca au ploeat ear de luni dimineața pân sâmbătă are vreme bună și căldură de ajuns. Dar dumineca de 2 iunie s-au ridicat de preste pădurea comunei un nour atet de negru, cu tunete grozave și ateta au plouat încât au eșit apele foarte mari. Au luat puhoiul apelor toate gardurile și au dus toate lemnele de prin curțile oamenilor încât au remas numai case fără nici un gard. Au eșit grozavă apă și după aceea s-au făcut vreme bună. Și așa au fost foarte roditor în toate. Cucuruz au fost foarte mult și greu și de tot felul de bucate, au foat mult fen, multe prune. Așa au fost anul 1896, foarte bun!

Anul 1897

În primăvara aceasta au fost foarte multe ploi. Au plouat netrerupt 6 septămâni pân la 12 iunie, adecă cucuruzăle foarte cu greu s-au sepat. Cele mai multe s-au cosit fen, că le-au învins costreniul dar fen au fost foarte mult. Și din 12 iunie s-au oprit ploile și s-au strens fanu tot neplouat. Și așa anul acesta au fost an slab. Din cauza ploilor n-au fost nici greu, nici bucate. Numai fen au fost mult!

Anul 1898

În anul acesta au fost vremea cam potrivită și au fost roadă cam de mijloc. Și așa anul acesta au fost de mijloc, cam bun.

Anul 1899

În primăvaram aceasta au umblat foarte potrivit vremea și au mers bucatele foarte bine. Dar în 28 september au căzut bruma. Și în December au nins din 23 pân în 30 o niauă foarte mare și au fost ger pân la sferșit. Și în December au bătut ventul foarte tare pân în 4 și din 5 pân la 14 au fost ger mare și din 15 pân în 19, vreme bună. Și la Crăciun au ploiat, ploaia de sara pân în ziua de Crăciun la amiaz

https://biblioteca-digitala.ro

ploaie caldă de au umblat mierile desculță și așa anul 1899 au fost tare bun. Au fost prune multe și cucuruz mult și greu și de tot felul de bucate au fost multe. Numai stupii au murit dă slabi.

Anul 1900

În ziua de anul nou au nins toată ziua și la Botez s-au botezat ventul de către Forotic și la sfințirea apei au dat nește stropi de ploaie și la anu nou n-au fost neauă ci tot ploaie pân la sfârșit și au fost așa de cald de au umblat albinile și au pornit mugurele la pruni. Februarie: În ziua de Strecenie au fost vreme până la amiaz și pân sara au ploiat, pân la 4 au ploiat și din 5 s-au făcut vreme și au fost așa de cald, ca vara pân în 17 și în 18 au nins și au ținut niaua pân în 26 și pân în 28, tot bun.

Martie

Din 5 pân în 9 au bătut ventul prestă măsură încât au destrucat toate corlatele la oameni și tulei din stupuri au dus pre țarină. Și luna aceasta au fost vreme pân la sfârșit.

Aprilie

În 6, la Joi Mari au ploiat toată ziua și toată luna au ploiat, pân la sfârșit!

Maiu

În 7 au căzut bruma de au brumărit toată păsulea și luna asta au fost tare ploioasă.

Iunie

Până la luna aceasta au fost tot ploi. Au ploiat de la Joi Mari pân după Rusali și în ziua de Sânzâiene au betut ventu foarte tare încât au dus fenu din breazdă și de la 4 ceasuri s-au pus ploaia și au ploiat 8 zile neprărupt încât au putrezit fenu în porșori pre câmp.

Iunie

Ear au fost mai mult ploaie decât august pân la Sf. Marie au cam ploiat dar după aceea s-au făcut vreme bună de au tre(e)rat oamenii și n-au mai ploiat pân la sfersit.

September

Luna aceasta au fost tot vreme bună pân la sfersit. Dar au urlat în cer luna aceasta.

Octomvre

Din 1 au ploiat pân în 5 și după aceea vreme bună pân la sfersit.

Noemvre

În 7 și 8 și 9 au bătut ventul foarte tare de au spart fenu și tulei(i) și pân la sfersit au fost tot vreme moale.

December

https://biblioteca-digitala.ro

În luna aceasta n-au fost neauă fără numa chidă au fost pân în 20 și atunci au nins și au fost tare ger pân în 30. Și la Crăciun au fost așa ger încât au înghețat ferestrile și ziua au fost așa de frig și așa anul 1900 au fost de mijloc, cam slab. N-au fost nici un fel de bucate multe, nici greu, numa cucuruz au fost, și fen. Nici prune nu au fost anul acesta.

1901

În ziua de anul nou au fost negură toată ziua. Și luna aceasta au fost moină pân la 30 și în 31 au nins.

Februarie

În ziua de Strecenie au fost senin toată ziua. Și au fost luna aceasta multă nieauă până la sfeșit.

Martie

Pân la 8 au fost așa de cald de au înflorit cireși(i) și pruni(i) de vară au stat gata să înflorească. Și în 9 s-au pus un frig și au fost frig ca earna. Și în 17 au nins până la 19 au ținut neaua și frig și în 20 s-au cutremurat pământul la 6 oare sara. Și s-au făcut vreme și în 29, la Joi Mari au venit un vior de au frânt pruni(i).

Aprilie

În primăvara aceasta au fost tare frig pân în 14 și atunci s-au mai încălzit și cucuruzăle n-au răsărit bine din cauza ploilor și a frigului.

Maiu

În luna aceasta au fost cam secetoase pân la 23 și atunci s-au pus ploaia pân la sfeșit.

Iunie

Luna aceasta au fost într-o vreme, 2-3 ploie până la sfeșit.

Iulie

Pân la Sf. Ilie n-au ploiat și așa au fost de foc încât s-au uscat cucurăzele și în 20 au ploiat dar în 17 au avut căldura 28 graduri.

August

În 15 au ploiat și s-au pus un frig pân la sfeșit.

September

Pân la 24 n-au ploiat, au fost vreme și cald și din 25 s-au pus un frig și așa au fost de frig de au încălzit oamenii cuptoarele la Mioi.

Octomvrie

Luna aceasta au fost vreme bună pân la sfeșit.

Noiemvrie

În 14 au nins până la sfeșit au fost vreme moale.

Decemvrie

În 9 au urlat în ceri de cătră Vârșeți și luna aceasta au fost vreme

https://biblioteca-digitala.ro

bună și cald ca primăvara și la Crăciun au ploiat ploaie caldă. Și așa anul 1901 au fost slab. Cucuruz au fost dar greu n-au fost. Nici prune nici bucate. Fem cam de mijloc au fost.

Anul 1902

În ziua de anul nou au nins puțin și de la amează s-au făcut soare și pân la 15 au fost tot niauă. Și pân la sferșit s-au făcut cald ca vara.

Februarie

În ziua de Strecenie au fost ploaie și vreme și s-au pus un frig și au fost foarte frig pân la 12 și în 27 au nins și au urlat în ceri de cătră Vârșeți și așa au fost de frig ca la Botez!

Martie

Luna aceasta au fost vreme bună și cam frig pân la sfârșit.

Aprilie

În 9 și 10 au fost așa de frig încât au înghețat apa tare groase. Și cereșele au fost mari și toate au negrit de frig și au picat.

Maiu

Luna aceasta au fost ploi și frig pân la 14 au ploiat din ziua de Paști în toată ziua pân la 14 maiu și au fost frig de au încălzit cuptoarele în mai, și cucuruzăle s-au semănat la 1 april și nu s-au sepat pân la 6 septămâni.

Iunie

Luna aceasta au fost ploaie și frig, au bătut ventul în 11 ca earna și din 14 n-au mai ploiat pân la sferșit.

Iulie

În luna aceasta n-au mai ploiat pân în 7 și fenu s-au strâns bun numa cam puțin au fost și au rugat oamenii să ploie că au fost uscat pământu(l) ca fenu, de foc Și au venit în 7 iulie un vior. Așia au fost de mare vior încât au frânt toți pomii ai bătrâni și ateta au bătut piatra încât au zdrumicat tot greu(l) a fost la pământ ca de grapă și ateta au ploiat încât au scos tot pământul de prin cucuruze și s-au băgat apa în plaști pân la mijloc . Au făcut pagubă mare! Și în anul acesta au fost 3 vifore. Unul în 5 iunie și unu în 28 iunie și unu în 7 iulie.

August

Luna aceasta au fost vreme pân la sferșit.

September

Luna aceasta ear au fost vreme pân la sferșit.

Octomvre

Luna aceasta au fost vreme bună pân la sferșit.

Noiemvre

În 22 au nins o niauă mare și au fost ger mare pân la sferșit.

https://biblioteca-digitala.ro

Decemvre

Luna aceasta au fost ger mare și niaua pân la 15 și în 18 și 19 au bătut ventul mare și s-au dus toată niaua și s-au făcut cald ca primăvara ș la Crăciun au fost vreme și cald ca vara. Și așa anul 1902 au fost an de mijloc, nici bun nici slab. Prune au fost dar greu au fost, tare puțin de nu l-ar fi stricat piatra și crumi au fost tare mulți și mari dar păsule și cucuruz au fost puțin adecă cucuruzu s-au cules verde și tot au putrezit.

Anul 1903

În ziua de anul nou au ploiat de la miezul nopții pân la ziuă și ziua au fost vreme. Și din 2 au nins și s-au făcut ger până în 15 și pân la sfersit au fost vreme bună.

Februarie

În ziua de Strecenie au fost nour și luna aceasta au fost vreme bună ca vara. Și din 18 au ploiat din când în când pân la sfersit.

Martie

Din ziua de Strecenie n-au ploiat pân la 18 martie au fost vreme bună, ca vara. Și din 18 au ploiat din când în când pân la sfersit.

Aprilie

În 3 au căzut ear groase brumă și au înghețat ca la Crăciun. Și în ziua de Pasti au nins puțin și au fost frig ca earna și au picat toate poamele de frig.

Maiu

În primăvara asta s=au semânat cucuruzul tare bine și au reserit tare frumos. Dar din 1 Maiu s-au pus ploile și au ploiat 6 săptămâni neprărupt pân la 15 iunie. Și ateta earbă au crescut prin cucuruse încât au trebuit să se cosească printre vârste ca se poți da cu plugul și au gălbenit cucuruzul foarte reu și au perit.

Iunie

În luna aceasta au fost vreme mestecată.

Iulie

În luna aceasta au fost secetă mare pân la sfersit.

August

Și luna aceasta ear n-au ploiat pân la sfârșit.

September

Luna aceasta au fost vreme mestecată.

Octomvre

În 6 au nins și au fost frig ca earna și pân la sfersit au fost vreme bună.

November

https://biblioteca-digitala.ro

În luna aceasta au fost vreme bună și cald ca primăvara pân la sfersit.

Decembrie

În luna aceasta au fost puțină niauă. Și la Crăciun au fost zventat ca vara și cam frig. Și așa anul 1903 au fost an reu. Am cumpărat prune de gustare cu chilu(l), din Almăj.

Anul 1904

În ziua de anul nou au fost soare toată ziua. Și la Botez au fost pomii încărcați de niauă și ger pân la sfersit.

Februarie

În ziua de Strecenie au ploiat pân la namiazi și pân la 28 au fost vreme bună și caldă ca primăvara.

Martie

În 9 au fost frig de au înghețat și toată luna au fost rece pân la sfersit.

Aprilie

În 5 aprilie au urlat în ceri mai întâi de cătră Forotic. Și în anul acesta au înflorit prunii, și de vară, totodată cu ai dă earnă și au fost vreme bună pân la sfersit.

Maiu

În primăvara aceasta au fost mare secetă. N-au ploiat din Vinerea Paștilor pân marți înainte de Rusali. Adecă din 26 martie pân în 11 maiu, 6 septămâni și patru zile și toată vara au fost secetă mare. Au ploiat puțin, vro 2 ploi pe la Rusalii. Pentru greu au fost bune dar fen au fost puțin foarte. Foarte mare secetă au fost încât au secat toate izvoarele!

Iunie

În luna aceasta ear au fost secetă și foc încât au uscat earba. Dacă i-au dat foc s-au aprins de uscată!

Iulie

În luna aceasta ear au fost secetă și foc încât am cărat apa cu vasu(l) din sat pentru marvă. Și vara aceasta au betut ventul de cătră miază-noapte toată vara. Și apoi știut este că acela vent nu aduce ploi niciodată.

August

În luna aceasta au ploiat puțin dar tot au fost vreme bună pân la sfersit.

September

Tocmai în luna aceasta s-au pus ploile de s-au împlut pământul de apă. Bine!

https://biblioteca-digitala.ro

Octomvrie

În luna aceasta ear au fost vreme bună pân la sferșit.

November

În 4 au nins și au fost ger pân la 8 și pân la sferșit au fost frig.

December

În luna aceasta au fost niauă și ger pân la sferșit. Și așa anul 1904 au fost an slab din cauza secetei din bucate. N-au fost nici păsule, nici crumpi. Mai mult am semănat decât am scos toamna. Nici cucuruz n-au fost nici fân n-au fost. Dar prune au fost multe, prunii cei de vară s-au frânt de rod foarte reu și grâu ear au fost bun, au fost și câte 100 de metăre la unele locuri la un jugher. Și au fost metăru de grâu cu 3 coroane și cucuruz cu 1 florinț 40 creițari și de păsule cu 3 fl. și de crumpi cu 80 creițari. Și atâta muscă a fost în anul 1904 încât au murit multă marvă de muscă.

Anul 1905

În ziua de anul nou au bătut ventul de la miază-noapte și au fost ger. Și la Botez s-au botezat ventul de la soare adecă Zorianu. Și luna aceasta au fost ger și niauă pân la sferșit.

Februarie

În ziua de Strecenie au fost soare. Și anul acesta au fost grea earnă pân în 10 februarie 1905 au fost tot niauă. Și din 10/2 s-au dus toată niaua. Și în 23 februar au urlat în ceri mai întâi de cătră Verșeț.

Martie

În luna aceasta au fost vreme bună pân la 25. Și în ziua de Bunavestire au nins și au bătut vântul de la miază-noapte toată ziua, ca earna. Și în 27 st. vechiu, după calendarul de astăzi ar fi să fie în 9 april căci aceste însemnări s-au făcut după calendarul vechiu așa că în 27 martie ear au nins niauă mare de s-au astrucat pământul binișor.

Aprilie

În luna aceasta au fost de ajuns, pentru creșterea fânului, ploaie dar și vreme bună au fost.

Maiu

În luna aceasta ear au cam ploiat de ajuns până la sferșit.

Iunie

În primăvara asta au umblat bine ploile pentru creșterea fânului. S-au și făcut fân foarte mult. Și de la Bartolomeu s-au făcut vreme și tot fenu(l) s-au strâns bun. N-au ploiat nici cât fânu(l).

Iulie

În luna aceasta au fost secetă pân la sferșit adecă opritu-se-(au) ploile din 12 iunie și n-au ploiat până la 22 august. Și lunile acestea

https://biblioteca-digitala.ro

de vară au fost mai mare focătate ca anul trecut. S-au uscat câmpul de tot. N-au fost iarbă nimic!

Septembrie

În luna aceasta au ploiat de ajuns.

Octombrie

În ziua de Vinerea Mare, în 14 october au nins toată ziua o niauă așa de s-au frent pomii de greotatea ei.

November

În luna aceasta au fost vreme bună și caldă pân la sferșit.

December

În luna aceasta n-au fost niauă ci numai ger sec au fost. Cum au nins la 14 october m-au nins pân la sferșitul lui decembre. Și în anul 1905 au fost an bun. Au fost fân mult, grâu mult, cucuruze puține, prune de vară cam puține, de toamnă au fost multe.

Anul 1906

În ziua de anul nou au fost soare și ola Botez au adiat ventu de la vale și n-au fost niauă pân la sferșit.

Februarie

În ziua de Strecenie au fost soare și pân la sferșit au fost vreme bună.

Martie

În 1 au ploeat de au eșit apele mari și după aceia s-au făcut căldura pân la sferșit.

Aprilie

În luna aceasta au plouat de ajuns și căldură au fost pân la sferșit.

Maiu

În luna aceasta au fost vreme bună pân la 21, ziua de Rusalii și atunci s-au pus ploi reci earna pân la sferșit.

Iunie

În 2 și în 3 au ploiat mari ploi încât au eșit apele foarte mari și după aceia s-au făcut vreme pân la sferșit.

Iulie

Luna aceasta au fost vreme bună pân la sferșit.

August

Au fost și ploile și vreme bună pân la sferșit.

September

În 14, Ziua Crucii au nins pân la amiaz de s-au prins de pământ și au fost așa de frig încât au încălzit cuptoarele și au înghețat strugurii pre loze fiind cam copți.

October

https://biblioteca-digitala.ro

Au fost vreme la sfersit bună.

November

Ear au fost bună dar au nins pe la sfersit.

December

Au fost niauă dar în 17 și 18 au fost ger mare încât au crepat coaja pre pomi. Și așa anul 1906 au fost foarte bun. Au fost de tot felul de bucate și de poame și rachie s-au făcut multă și au fost scumpă, cu 1 fl. ștricu, s-au vândut.

Anul 1907

În ziua de anul nou au fosr soare toată ziua și la Botez au nins și s-au pus ger mare și au suflat ventu de la Verșeț, la sfințirea apei și au fost ger mare și niauă, iarna aceasta și au nins de la Sf. Gheorghe pân la sfersit.

Februarie

În ziua de Strecenie au fost nour și au nins și au fost iarna asta multă niauă. Au nins din 1 december pân la 15 martie, 14 septemâni nu s-au dus oile de la esele nici o zi pre câmp nu s-au arat de cucuruz pân la martie. Și la 7 martie a urlat în ceri mai întâi de către Surduc.

Martie

În 10 au nins toată ziua pân în 29 au betu ventul de la răsărit, foarte rece, ca iarna. Au fost tare friguroasă primăvara aceasta!

Aprilie

În 6 au plouat multă ploe de au eșit apele din matca lor și abea din 15 le-au încălzit. Abea la Sf. Gheorghe au fost pomi înfloriți. Dar vișini(i) și piersica n-au înflorit căci au înghețat earna mugurii ai de floare și viile s-au uscat.

Maiu

Luna aceasta au fost cald și cucuruzul au răsărit bine.

Iunie

În 3 și 4 au ploiat o ploaie bună și din 7 s-au făcut vreme și n-au mai ploiat pân la 28 și fânu s-au strens tot bun. N-au ploiat nicicât fân dar cam puțin fân au fost.

Iulie

Au fost secetă și foc pân la sfersit.

August

Ear n-a ploiat nicidecum pân la sfersit.

September

Ear au fost secetă pân la sfersit.

Octombre

În anul acesta au fost mare secetă începând din 7 iunie n-au ploiat

https://biblioteca-digitala.ro

pân earna ploaie bună. Am adepat marva în sat că au secat toate izvoarele în câmp. Au ploiat puțin la pusu(l) grâului dar așa au fost de sec pământul încât am tras apa cu vasu(l) din sat din ziua de Mioi pân la Sf. Nicolae. Și dacă s-au pus geru au trebuit ear în sat să adăpăm marva pân la Strecenie. Atunci au venit apă în fântâni la câmp.

Și așa anul 1907 au fost reu. N-au fost cucuruz mult, nici grâu. Câte 20 de metere la lanțul de grâu, adecă 300 kg. și foarte sec la bob. Și prune de vară au fost puține dar răchia s-a vândut cu 1 fl.40 șticu și meteru de prune au fost 75 cr(iți), dele roșii.

Anul 1908

În ziua de anul nou au fost senin toată ziua. Și pân la sfersit au fost niauă.

Februarie

În ziua de Strecenie au fost soare toată ziua și din 3 s-au pus ploile și au ploiat de s-au umplut pământul de apă.

Martie

Din 4 s-au pus un vent și au fost frig pân la 20 april și în 24 april au ploiat o ploaie bună de s-au făcut câta earbă și după aceea s-au pus foc. Și mare foc a fost vara aceasta și fân n-au fost nimica și grâu au fost mult vătămat de tăciune. Mult grâu s-a cosit ca fân din cauza tăciunelui. Și în 11 iunie au ploiat toată ziua și ear s-au făcut vreme și n-au mai ploiat pân la 4 iulie. Atunci au ploiat o ploaie mare și s-au făcut vreme și la 28 iulie s-au pus ploile și au ploiat 10 zile și în 2 august au ploiat foarte mare ploaie încât au luat apa toatre punțile și în 3 august au bătut peatra și așa au fost de mare piatra, ca prunile, și au făcut mare pagubă cu prunele și cucuruzăle. Și din 5 s-au făcut vreme și n-au mai ploiat pân la 9 octombrie și atunci au nins și în 27 oct(ombrie) au nins bine de nu s-au dus vreo 3 zile niaua și în 3 november au înghețat pân în 6 un ger mare. Și în 8 au nins o niauă mare. Și în 16 december ear au nins o niauă mare. Și în 16 december ear au nins o niauă mare și au ținut pân la sfârșit. Și așa anul 1908 au fost cam bun. Au fost cucuruzu, au fost mult, și grâu au fost cam mic la pai dar foarte bogat și prune de vară au fost puține dar de toamnă au fost multe dar le-au rupt multe piatra cam crude și s-au vândut cu 40 cr. metăru(l) și rechia au fost cu 80 cr. șticu. Dar fân au fost tare puțin anul acesta. Am ernat marva cu pae și cu comină. Și au fost în anul 1908 la comuna noastră mare pagubă în vitele cele mari. Au murit vro 60 de vite de o boală așa zis „broasca", și anume toate vitele de la 2 luni pân la 2 ani.

Anul 1909

https://biblioteca-digitala.ro

În ziua de anul nou au ploiat puțin ear sara au ploiat mult și luna aceasta au fost și ger mare pân la sferșit.

Februarie

În ziua de Strecenie au fost nour și în 6 și t au nins o niauă mare și ger mare au fost luna aceasta și niauă multă au fost pân la sfârșit.

Martie

În 4 au ploiat și au fost tare cald pân la 20 și pân la sferșit au fost bun.

Aprilie

În luna aceasta au fost vreme bună și cucuruzăle s-au semănat foarte bine și din 20 s-au pus ploaia și au ploiat multă ploaie și în 24 au bătut vântul foarte rece, ca earna, și în 25 și 26 au căzut, groasă, brumă, încât au înghețat toată păsulea. Și au fost frig pân la sferșit.

Maiu

În luna aceasta au fost secetă și cucuruzu au răsărit tare bine și în 10 au ploiat o ploaie bună și după aceea s-au făcut vreme pân la sferșit.

Iunie

În 6 au ploiat o ploaie bună și pân în 17 au ținut vreme și în 19 au ploiat mare ploaie de au eșit apele și mlt fân s-au strâns ploiat și tare friguroasă vară au fost asta.

Iulie

Luna aceasta au fost vreme bună pân la sferșit.

August

Au fost vreme bună pân la sferșit.

September

În 6 și 7 au ploiat de ajuns.

Octomvre

Au fost și vreme bună și ploaie de ajuns.

November

În 11 au nins bine și au fost și ger pân în 15 și s-au dus niaua și s-au făcut căldură și din 23 s-au pus ploile și au ploiat pân la 30.

Decembre

Au nins în 17 și după aceea s-au făcut vreme bună și în ziua de Crăciun au fost înghețat făr niauă și nu baș ger. Și așa 1909 au fost an bun, au fost cucuruz mult, mutl ovăs, mult fân, multe bucate, din destul, prune multe și scumpe, cu 85 (crițari) metărul, dale roșii și rechia cu 1 fl. 30 cr. ștricu.

Anul 1910

În ziua de anul nou au ploiat și în ziua de Botez au ploiat mult și

https://biblioteca-digitala.ro

luna asta au fost cam ploaie și călduroase pân la sfeșit.

Februarie

În ziua de Strecenie au fost nour și pân la 20 au fost cald și la 28 au căzut bruma groasă.

Martie

Sin 28 ianuarie nu au mai ploiat nici au nins pân la 8 martie și în 19 ear au ploiat puțin dar vent au fost în martie și betut în toată ziua ventul rece ca earna pân în 24 și atunci s-au încălzit și au venit în 24 un urlit cu treznit așa grozav, ca vara! și ploaie puțină și în 29 au ploiat de sara pân mânezi sara, 24 de oare neprerupt.

Aprilie

Pân la Joimari au fost și ploaie și cam frig dar Vinerea Paștilor au fost o zi tare frumoasă. Și mânezi, la Sâmbăta la Paști au ploiat și Duminecă nu au ploiat dar luni, la Paști, s-au pus ploaia și până vineri în 23 au ploiat și ziua și noaptea numa nici un ceas n-au stat și au eșit apele mari și cucuruzele au răsărit foarte reu, multe s-au presemănat a da doua oară.

Mai

În luna asta au fost și ploaie destulă și vreme bună și au crescut fânu foarte bine și cucuruzu și grâu au fost foarte frumos.

Iunie

Au fost cam multă ploaie la sfeșit.

Iulie

În anul acesta au fost mare pagube (cu) apele. Adecă s-au ivit o stea cu coadă în primăvara aceasta, adecă cometă, la răsărit, și după steaua aceea au urmat mare răotate în toată lumia, au eșit apele foarte mari, au fost mare revărsare de ape, mai vârtos în Almăj, au fost ploaie ca de potop. Au înecat vro 80 de comune, ca la 800 de suflete s-au înecat pre râul Nera ce curge pe Valea Almăjului. Și toată vara au fost așa foarte multe ploi. Fânul s-au strâns prin ploaie, grâul s-au tăeat prin ploaie, s-au tras prin ploaie. O zi-două, vreme și ear ploaie au fost!

August

Au fost vreme pân la 20 și atunci au ploiat preste măsură încât au eșit apele foarte mari încât au făcut mare pagubă la otavă, au năroit și ce au fost cosit au dus apele că au fost multă otavă anul acesta.

September

Au fost vreme bună. Și așa anul 1910 au fost an bun, fân mult, otavă multă, cucuruz de mijloc, bucate de mijloc.

https://biblioteca-digitala.ro

Manuscris aflat în colecție particulară la Gârliște. Un caiet dictando obișnuit. Notele s-au făcut când cu cerneală albastru-violet, când cu creionul. Am reprodus textul de la p. 1-28. Coperțile nu s-au păstrat.

https://biblioteca-digitala.ro

Virgil Pop
CRONICĂ PAROHIALĂ

Această cronică s-a făcut de preotul Virgil Pop în fuga condeiului, în momentul strămutării sale din Gerlișteː S-a făcut pentru orientarea preoților venitori și pentru a lumina o părticică a unirii din Gerliște. Nu am făcut aici o cronică completă a parohiei căci să fi făcut așa ar fi trebuit să folosesc toate izvoarele programatice ce ar sta la dispoziție: 1. arhiva parohială precum și a parohiilor din jur; 2. protocoalele de vizitații canonice din parohie precum și a parohiilor vecine; 3. matriculele, mai ales la observațiuni; 4. arhivul comunal; 5. protocoalele senatului secular și curat. bis.; 6. espunerile orale ale credincioșilor mai bătrâni vrednici de credință. Pe baza acestor izvoare sper că vor face o cronică sistematică alți preoți venitori. Eu vreau să consemn numai unele date mai momentoase din viața parohiei, precum și unele date particulare în viața credincioșilor și unele amintiri despre preoții și istoria trecută a acestei parohii auzite de la moșnegi bătrâni din sat cari au fost contimporani cu evenimentele dar la scrierea acestei cronici, o parte din acești bătrâni au murit, alții sunt pe patul de moarte. Multe din aceste amintiri nu vor fi în toate privințele deplin demne de credință deoarece mare parte sunt auzite de la credincioși gr. orientali.

I. Viața religioasă, uzul ss. Sacramente, participarea la s. Liturghie, ținerea Duminicilor și sărbătorilor, viața familiară, sporul, nașteri nelegiuite, concubinate, despărțiri, cinstea fețelor bisericești, vițiiː abuzuri.

Azi e constatat că în Banat pretutindenea e foarte scăzută viața religioasă a Românilor. Bisericile în duminecă și în sărbători-goale, ss. Sacramente rar cercetate, cinste foarte puțină față de taina cununiei încât mulți trăesc necununați, uciderea fătului în pântece, superstițiuni aproape mai mari ca la cei din Ardeal, batjocură față de fețele bisericești și față de cele sfinte etc. etc., iată însușirile principale ale Românului bănățean de azi.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar ce privește în special comuna Gerliște, după cum am experiat în 3 ani și 1/2 câtă vreme am păstorit aici, stă pre un nivel moral ceva mai înalt decât românii bănățenii de la așa numita „pustă". Românii uniți și neuniți din Gerliște deși i-a atins și pre ei campena stricăciunii morale generale a Banatului încât azi foarte puțini cercetează bisericile, puțini și rar se spovedesc, se cuminecă, își mărită fetele la etatea de 12-13 ani și au sistemul de „zweikinder" dar în celelalte privințe sunt în general mai morali decât bănățenii ceialalți. Așa aici înainte de toate în modul de vorbire despre D-zeu și cele sfinte se vede că credincioșii de aici încă nu au degenerat așa tare la trivialități ca cei de la șes. Cu Gerlștenii poți covnersa foarte frumos despre afaceri sufletești și despre lucruri dumnezeiești, primesc cu toată inima vorbele bune, numai preotul să aibă curajul să le spună în toate împrejurările cele ce trebuie să le facă ori să le înconjure un creștin. Iar ei așa respunsuri nimerite și nește vorbe cu așa profund înțeles sufletesc îți dau încât gândești de multe ori că a-i de a face nu cu nește bănățeni stricați ci cu nește oameni profund evlavioși.

În privința confesională românii gerlișteni unul față de altul sunt foarte toleranți. Se socotesc și se prețuesc unul pre altul uniți și neuniți cam de opotrivă deși uniții sunt încă neorganizați cu biserică și școală și sunt în minoritate. Gerleștenilor li se pare tot una că sunt uniți ori neuniți, tot una că se botează, se cunună ori înmormântează la uniți ori neuniți. Nu-i desvoltat în ei simțul confeisonal, adecă convingerea religioasă. Ei cred că numai atâta deosebire este între parohia unită și neunită de aici ca între două parohii unite din doue dieceze deosebite ori viceversa, între dioceza de Lugoș și Oradea ori ca între cea de Caransebeș și Arad[1]. Ba când cu o ocaziune preotul (Virgil Pop, în anul 1911) a arătat în vreme extraliturgică cantorilor motivele pentru ce nu facem cauză comună cu neuniții, unii credincioși cari au fost de față au protestat zicând că nu-i nici o deosebire între uniți și neuniți, tot lege românească e. Apoi preotul le-a estins mai pre larg arătând diferența primatului papal (din cărțile liturgice) etc. și atunci s-au mai liniștit oamenii admițând ceva deosebire între uniți și neuniți. Dealtcum credincioșii sunt de convingerea că de aceea trebuie să fie statornici în unire fiindcă 1. aici nu sunt așa sarcini mari pre credincioși; 2. episcopia ține rânduială mai bună și controlă mai mare decât la neuniți; 3. preoțimea, în general, e mai cultă și mai morală decât la neuniți.

Aceste motive îi leagă pre credincioșii noștrii de unire. Motive nu prea tari; așa încât îndată ce Episcopia nu ține rânduielile în administrarea parohiei ori îndată ce preotul degenerează în privința

https://biblioteca-digitala.ro

morală ușor defecționează pre credincioși. (Dovadă că sub părintele Iosif Popoviciu pre la începutul păstoririi sale avea preste 300 suflete uniți iar la punerea sa în penzie, respective la venirea noului preot, Virgil Pop abia s-au mai aflat vreo 150 uniți).

Ce privește uzul ss. Sacramente, credincioșii noștrii de aici uniți și neuniți foarte puțini și rar se împărtășesc. Această împrejurare eu o escriu parte negligenței preoților anteriori, parte acelei împrejurări că actualul preot neunit Axentie Popoviciu 1. pre copii de școală îi cuminecă fără să-i spovedească, prin ce copii își pierd cinstea față de cuminecătură iar spovedania nu o socotesc a fi de lipsă; 2. pre neveste și pre muerile tinere nu le lasă la cuminecătură până pre la vrâsta de 35-40 ani zicând că nu-s vrednice, ori că ele, tinere fiind nu-i iertat să se cuminece, și așa aceștia nu socotesc a fi de lipsă în tot anul cuminecarea ci numai la bătrînețe ori ceasul morții. 3. pre cei necununați, concubinari, îi cuminecă prin aceea vin la convingerea că concubinatul îl iartă și-l concede biserica.

Bisericile sunt cercetate foarte slab. Înțeleg așa: Gerlențenii în duminecă nu află de lipsă a cerceta slujba decât numai la sărbători mari. De aceea în duminecă la biserica neunită, afară de copii de școală, abea vezi câte 6-8 oameni (dintre vreo 1650 credincioși neuniți) iar cea unită abea câte 2-4 oameni (dintre vreo 150 credincioși). La sărbători mari apoi vin mai mulți încât se cam umple biserica. Așa la Crăciun, la Anul Nou, la Botez, la Pași, la Rusale și la Sf. Maria Mare. La celelalte sărbători însă adesea e mai goală biserica și decât în dumineci, mai ales la sărbătorile cari cad pre zi de săptămână.

Amorțirea generală a sentimentului religios la credincioșii uniți și neuniți din Gerliște are a se scrie și faptului că preoții anteriori foarte rar predicau. Preotul Virgil Pop a introdus datina de a se predica în toată dumineca și sărbătoarea, respective dumineca dacă sunt barem 2 credincioși de față pre lângă crisnic și cantor. La biserica neunită însă se predică numai la Pași, la Rusalii, Crăciun, Anul Nou, Botez și Sf. Măria Mare. Și și atunci în predică se spun numai nește lucruri lumești, naturale ori canonice, mai vârtos decât cele sufletești.

Duminicile și sărbătorile altcum credincioșii noștrii le cam țin. E foarte rar vreunul care să-l vezi lucrând ori cărând cu carul în dumineci și în sărbători. Pre unul ca acela credincioșii îl disprețuiesc dar nu-l dojenesc ci îl lasă în treaba lui. Credincioșii noștrii sunt de convingerea că religia e afacerea privată a fiecăruia. Birturile însă sunt pline în dumineci și sărbători de dimineața până sara. Preotul Virgil Pop a făcut ceva pași ca în dumineci și în sărbători să se închidă birturile

https://biblioteca-digitala.ro

dar preotul neunit și notariul nu au fost solidari și așa nu s-a ales nimic din afacere.

Crimele aici se întâmplă multe și mai ales în duminecă căci preste săptămână oamenii, mare parte, îs la lucru ori la calea ferată, ori la fabrică în Anina și în Reșița. Cele mai îndătinate crime sunt punerea dinamitei la fereastra dujmanului (fiindcă fură multă dinamită de pre la lucru) străpungerea cu cuțite și răpirea soției de la soțul legitim.

Părinții își mărită fetele pre la 12-13 ani iar pre ficiori îi însoară pre la 15-16 ani. Nu-și bat capul cu aceea că potu-se oare cununa ori ba. Și așa se sporesc concubinajele. Înainte de asta cu vreo 40-50 de ani și aici a fost o viață mai morală dar la urmă reul de la pustă, de către Cacova, Ticvaniu, Secăș, s-a lățit și aici. Totodată s-au sporit căsătoriile de probă. Aici o fată până ce ajunge la anul al 17-18-lea a fost deja de vreo 3-4 ori căsătorită, cu vreo 3-4 bărbați concubini.

Un păcat mare, foarte lățit între ei este și uciderea fătului în pântece și lăpădarea înainte de vreme, la care conlucră mai ales moașele diplomate și nediplomate (cu băuturi stricăcioase fătului din lăuntru, cu trăsuri, frecături de foale etc.)Toate aceste în scopul sistemului de „zweikinder". Iată pentru ce și în privința sporului populațiunei gerlești tot înapoi dau iar nu înainte. Ea constata că în cei 30-40 ani din urmă pre când în satele ardelenești s-a îndoit numărul populațiunii, aici, la Gerliște, a fost 1700 numerarea din 1910. Dureros dar adevărat!

Sunt puține nașteri și și aceste sunt mare parte nelegiuite. Nu suntem în poziția de a cunoaște datele statistice de acum ale comunei, atât însă știm sigur că în anul în care a venit Virigl Pop de preot, adică în 1910 la neuniți au fost mult mai multe cazuri de moarte decât de naștere.

Concubinatele și despărțirile dese de căsătorie au aici, în Gerliște, o influență foarte rea și asupra educațiunei viitoarei generații adecă asupra pruncilor familiei. În poporul de aici e convingerea că chiar dacă sunt cununați se pot despărți legal și prin biserică. Această convingere a venit de acolo că s-au aflat și se află mulți preoți neuniți cari bucuros descunună pentru bani grei.

II. Istoria pre scurt a parohiei și biografia preoților până la 1910

Parohia Gerliște s-a întors la unire în 1 nov. 1846 și tot atunci s-au dotat și regulat având din anul 1846 și matriculele (Cf. Conspectul datelor statistice pentru pregătirea Sematismului diecesei Lugoșului

https://biblioteca-digitala.ro

pre anul 1877 compus în 20 August 1876 de preotul Iosif Popoviciu). După cum se vede însă din conscripția credincioșilor făcută de preotul cel dintâi numit, Ioachim Ioanovici, trecerile în masă a credincioșilor au fost între 24 iulie 1846 – 23 april. 1847. Parohia s-a înființat prin trecerea la unire a preotului Ioachim Ioanovici împreună cu 115 suflete.Cultul divin de la început și până azi s-a ținut în o localitate a familiei Ioanovici închiriată de la Societatea Căilor Ferate ca patron. Școala s-a deschis în 1843. Salariul docento-cantoral la început a fost 63 fl. și 3 stângini de lemne de la Patronat. Primul învățător a fost Ioan Ioanovici. (Cf. aqceste în Semantismul iubiliar din 1903, pag. 318-319). Pre vremea aceea neexistând încă dieceza Lugoșiului, Gerlișteа se ținea de arhidiaconatul Timișorii și de episcopia Orăzii Mari până la anul 1853 când s-a înființat episcopia Lugoșiului iar în 1857 s-a înființat protopopiatul Bogșei de care s-a ținut de aici înainte și Gerliște.

De acest protopopiat s-a ținut până la anul 1865: Bogșa, Chernecea, Ciuchiciu, Comorîște, Gerliște, Iladia, Lățunaș, Reșița, Secaș, Slatina, Surducul Mare, Ticvaniul Mare, Vărădia; apoi de la 1860 încolo și comunele nonconverse: Greovațu, German, Clopodia, Marcoveț, Mercina, Oravița, Ramna, Vărădia. La 1865 s-a făcut împărțirea nouă adecă din comunele amintite s-au făcut trei districte protopopești rămânând la Bogșa: Bogșa, Gerliște, German, Ramna, Reșița și Secaș, apoi în Ternova. Cel dintâi protopop al Bogșei a fost Ioan Bercean până la anul 1863 (Sematism iubiliar 1903, pag. 316). Pe la anul 1851 se aflau în Gerliște 220 suflete unite, după cum apare din Consignațiunea parohiilor nou înființatei dieceze a Lugoșului datată din ziua de 12 Oct. 1851 edată în Blaș de mitropolitul Alexandru Sterca Sulițiu (Sematism iubiliar 1903, pag. 72). După nește date ce le-a dat părintele Iosif Popoviciu în „Conspectul despre toate căsătoriile mixte din Gerliște între anii 1879-1888) în anul 1889 se aflau în Gerliște 318 suflete unite, 1570 suflete gr. or. iar în filia Anina, 286 gr. cat., 6000 rom. cat. (17 mai 1889). Dar am întrelăsat a spune că după „Conspectul datelor statistice" a preotului Iosif Popoviciu din 20 Aug. 1876 în Gerliște erau 310 gr. cat., 6 rom. cat., 1600 gr. or., 4 izr(aeliți) iar în Anina 206 gr. cat., 8548 rom. cat. etc. În anul 1868 în Gerliște 327 suflete unite (Cf. Datele statistice pentru compunerea sematismului pre anul 1868 cu data 31 Dec. 1868).

În 1910 în Gerliște se aflau cam 115 suflete gr. catolici, vreo 6 rom. cat. iar restul gr. or. Iar la depărtarea preotului Virgil Pop din Gerliște adecă în 1 iulie 1913 în Gerliște erau 148 suflete uniți iar în Anina,

https://biblioteca-digitala.ro

după arătările oficiului central de statistică din Pesta (pre baza conscrierii din 1910) erau 158 gr. cat.

Episcopia Lugoșului a fost canonizată prin bulla pontifice din 26 Nov. 1853 iar cu datul de 17 martie 1854 s-a denumit primul episcop Alexandru Dobra[4] (Siemantism iubiliar, 1903, pag. 53-84). În anul 1878 în 14 Dec. preotul Iosif Popoviciu raportează Veneratului Ordinariat că preotul Ioachim Ioanoviciu a trecut la unire în 20 August 1846 fiind de 31 ani și capelan gr. or. la biserica neunită din Gerliște. Numele îi era Ioachim Ioanovici alias Mihul, ori, după cum scrie el însuș în protocolul Botezaților „alias Bojinca Mihulescu". Soția lui a fost Elisabeta Simboniu care la 1846 era de 30 ani. Au avut ficior născut la 6 Sept. 1842, pre Terenție căruia i-au fost naș Alexandru Novak Costa din Secaș iar preot botezător, Petru Popoviciu paroh gr. or. în Gerliște. Acest Terenție s-a cununat în 15 oct. 1867 cu Anastasia Gușca (fiica lui Ioan Gușca agronom în Gerliște) de 17 ani. S-au cununat în biserica gr. or. prin preotul neunit Ștefan Stan. Terenție a avut fată pre Maria născută în 10 Aug. 1871 și botezată tot de preotul neunit Ștefan Stan.

Ioachim Ioanoviciu afară de Terenție a mai avut o fată, pre Livia, născută la 20 dec. 1848, botezată de tatăl său și naș fiind Vichentie Ioanoviciu iar naș Eva Ioanoviciu.

Capela deschisă în Gerliște pentru cultul divin s-a prevăzut cu obiectele de lipsă, nu știu cum, dar mai târziu au împrumutat unele obiecte de la catedrala din Lugoș și anume: a) potir aurit cu chivotul și apendicele; b) o cădelniță, c) stihare rupte pentru ministranți d) o Evanghelie bună, e) un Liturghieriu bun, f) un Triod și Sinaxariu, g) un Apostol bun.

Iar de la protopopul Lugoșului, Ștefan Berceanu, au împrumutat: a) o cruce mică, bună b) un clopoțel c) 3 icoane d) un falon rupt e) un Octoih mare, f) un Mineiu defectuos; Aceste apar din raportul ce l-a făcut canonicul custode Mihail Nagy în 11 oct. 1859 episcopului Dobra. Actul îl avem în arhiv.

În arhiva noastră nu se află nici un act a lui Ioachim Ioanovici decât unul singur în care e subscris el păstrat din anul 1864 adecă o scriptură circulară protopopesc Demetriu Russu din Ticvaniul Mare face cunoscută cu preoții nota In. Consiliu Loc. Ung. de dato 8 Ianuar Nr. 91,566 în privința separării cemeteriilor. Ioachim Ioanoviciu s-a subscris îndată în rândul al 2-lea a circularei: „Gerlistye am primitu și mai departe unde urmeadia espedatu, Ioachim Ioanoviciu Parochus".

Se vede că ori nu a putut ori nu a aflat de lipsă a separa în Gerliste cemeteriile căci nu aflăm nici un alt act despre aceasta.Pentru ca să

https://biblioteca-digitala.ro

aflu mai multe date din istoria parochiei unite din Gerliste am conzultat pre mai mulți indivizi bătrâni din Gerliște contimpurani cu persoanele și evenimentele. Silvia Ioanoviciu (cam de 65 ani, era în 1910) soția lui Alimpiu Ioanoviciu (fiu al lui Moise Ioanoviciu născ. la 1821) strănepoata lui Ioachim Ioanoviciu (așa mi se pare!?) mărturisește următoarele în 17 dec. 1910 sâmbătă când am vorbit cu ea: „Ioan Ioanoviciu, fostul învățător e frate cu Ioachim Ioanoviciu. Era mai bătrân decât preotul Achim cu 15 ani. El înainte de a se face unirea în Gerliște a fost învățător în alte părți în ceva sat ce îi ziceau „Mihai" ori nu știu cum. Și făcându-se unirea l-a chiemat popa Achim aici. Școala la început în 1847 au deschis-o în localitatea ce astăzi e sub Nr. 25 la Moise Ioanoviciu adecă într-o cameră laterală a căsii acesteia astfel:

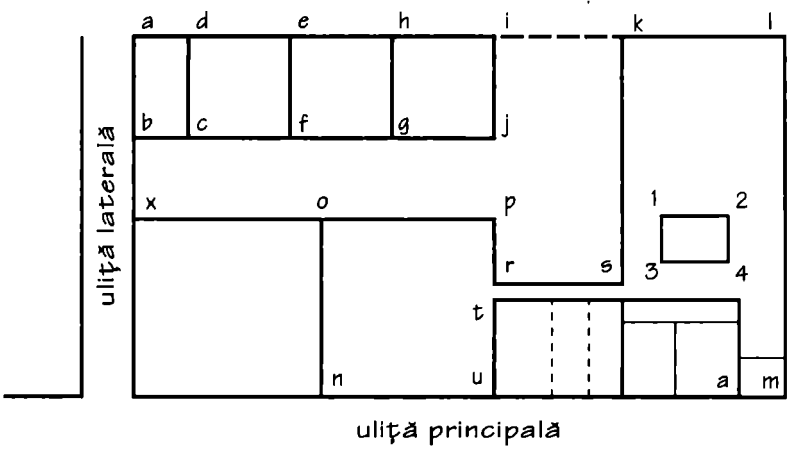

În această schiță partea cuprinsă între litgerile a, k, s, r, p, x aparține N-rului de casă 25, de prezinte a lui Moise Ioanoviciu a cărui maică e Silvia care ne povestește. Camera e, f, g, h zice că a fost la început localitatea școalei. Notă: de prezent k, l, m, n, a, p, r, s este intravilanul parochiali cu capela și școala. Camera e, f, g, h a fost localitatea școalei sub tot decursul lui Ioachim Ioanoviciu și tot Ioan Ioanoviciu a fost învățătoriul. Tot aici s-a ținut școala și sub preotul următor, Munteanu. Numai cât s-a întâmplat schimbare că Ioan Ioanoviciu sub Munteanu propunea în școală. De la un timp din ce cauză din ce nu au mutat școala în localitățile lui Vichentie Ioanoviciu adecă unde e acuma grădina de flori (1.2.3.4) Înaintea casei parohiale avea Vichentie ceva șopru-fermă și acela l-a chitit cu scânduri străformându-l în școală. De aici s-a mutat din cauza că Vichentie nu a mai vrut să țină școala

https://biblioteca-digitala.ro

și biserica în localitățile lui, s-a mutat afară iar Societatea vroind să caute cvartir a aflat la Micu Lepa dar prea scump deci au pus școala la Pavel Lepa (la 1871) Teodor Siegescu tatăl comerciantului Septimiu Siegescu. Munteanu, preotul a locuit și la din cotu (unde locuiește Mihai Duda cu Ștefan Duda azi). Pre la anul 1873 Teodor Siegescu s-a depărtat din Gerlișteă din motiv că din o așa plată mică (63 floreni) nu poate trăi. Dar și popa Silling s-a dus și a venit în locul lui părintele Iosif Popoviciu.

Ce privește capela, ea a fost cam tot în acel loc unde e acum cu deosebirea că era altă casă, bătrână. Casa bătrână, anterioară a zăcut cam tot așa. Chilia capelei era tot așa de mare. La spate, către obor nu avea ferești ci numai de lături, spre fosta grădină a lui Danciu (care acum e loc al bisericii) și de către stradă. Ușa la stradă numai atunci au deschis când s-a făcut unirea de au deschis capelă căci avea mai nainte numai ușă laterală din lăuntru. Silvia Ioanoviciu își aduce aminte că spunea bătrânii că în locul unde e capela ar fi fost cândva crâjmă dar nu în zidirea de azi ci în cea bătrână.

Preotul Ioachim Ioanoviciu e născut în Gerlișteă dar tatăl său, popa Martin Mihul e de către Cacova venit din neamul Mihuleștilor. Ioachim era neam și cu familia Bojincă, pare că prin căsătorie că a luat o fată, pare că a lui Dănilă Bojincă[5], o a cui? Era om învățat părintele Achim. În chilia i, k, l, m din schița de mai jos își avea biblioteca, scrisorile și lucrurile preoțești. În această schiță se văd locuințele preotului Ioachim Ioanoviciu împreună cu localele capelei și a școalei.

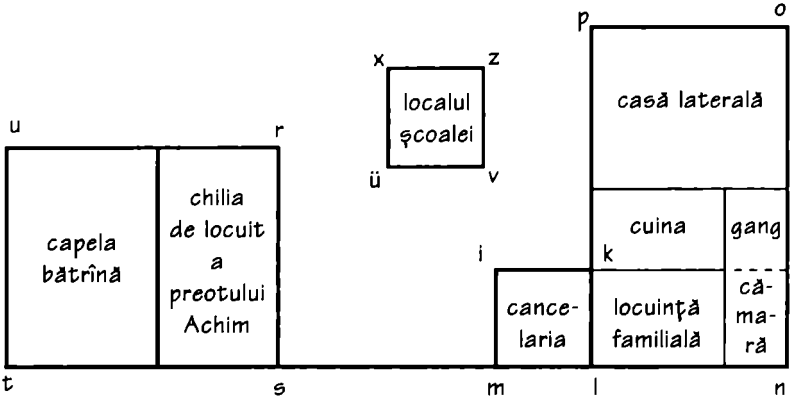

Ce privește moartea părintelui Ioachim Ioanoviciu, mi-a spus baba Silvia următoarele: în anul 1866, pare că pre vremea fierberii răchiei

https://biblioteca-digitala.ro

de cireșe, într-o zi s-a sinucis tăindu-și cu briciul grumajii, iată cum: aveau ei o buzană de fiert răchie în obor și aici își fierbeau frații Ioanoviciu. Dar într-o zi a venit să-și fiarbă răchia de cireșe și Petru Duda Campota, tatăl unitului de acum și epitrop al nostru Păun Duda Campotă ce șiade vizavi de casa comunală. Era cătră amiazi deja. Părintele Achim și-a fost trimis pre muerea sa cu mâncarea la nește lucrători ce i-au avut la câmp iar pre copii încă mai de dimineață i-a trmis de acasă. Pre unul (parcă pre Terenție) la Krassova iar pre celălalt (parcă pre Traian) la Goruia în ceva afaceri. Numai fata Silvia (cam de 15-16 ani) era acasă cu tatăl său. Tatăl său a intrat în chilia mică iar fată-sa se peria și își găta toaleta în chilia mare. Petru Campota, după ce și-a fert cât și-a fert răchia, a slobozit într-un pahar să ducă la părintele să-i arate cum l-a făcut. Intră prin cuină, ajunge în chilia cea mare și află numai pre fată gătându-și toaleta. O întreabă unde-i părintele. Îi spune că a intrat adienauri în chiliuță. Dă bătrânul să intre, adecă a încuiat. Atunci merge fata la ușă să intre., e încuiat. Ce s-o fi întâmplat? Strigă: tată! tată! Toate în zadar. Atunci iasă afară și se uită înlăuntru pre fereastră și ce vede? Tatăl ei răsturnat pre spate preste vatră zăcând în sânge înaintea oglinzii. Au intrat înlăuntru și au văzut că s-a înjunghiat cu briciul și apoi a băgat o cârpă în grumaz, în tăietură nu se știe de ce. Poate i-o fi părut rău că s-a tăiat ș ar fi urmat să-și oprească sângele. Îndată a venit comisia, a cercetat. N-a aflat nimic și a fost înmormântat Ioachim Ioanoviciu de vreo 3 preoți uniți (parcă din Ticvaniu Mare, Secaș și Cârnecea). Pricina sinuciderii lui nu se știe. Neamurile lui dau cu socoteala că poate a avut ceva cu un anumit om numit Păun căci nu cu mult înainte de a se înjunghia, într-o duminecă, când trecea baba Leogiana cătră biserică a chemat-o părintele (bătând cu degetul în fereastră) la fereastră și i-a zis: „Leogiană, Leogiană spune-i lui Păun al tău ce tot umblă pre la fereastra mea?! Are ceva cu mine?" Leogiana s-a scuzat zicând că ea nu prea știe să aibă ceva Păun cu părintele.

După el a venit preot un Munteanu care a fost preot aici vreo 5 ani, ardelean dar era de o fire tare rea că poporul nu-l putea suferi deloc. Era urât la toți. În slujbă era bun dar afară de slujbă era nesuferit. Multe neplăceri a avut și cu familia Ioanoviciu. După el a venit Ioan Silling, om învățat și așezat care își făcea slujba lui și nu avea cu nimeni nimic. Cu toții trăia în pace și unire. Silling împreună cu Teodor Siegescu locuiau la Pavel Lepa. Cantor tot pre Vichentie Ioanovici îl știe (baba Silvia). Ioan Ioanoviciu de altcum a trăit până prin anii optzeci dar fără de a mai sluji ca docente.

https://biblioteca-digitala.ro

Munteanu a fost om de statură mijlocie și nu gras iar Silling era om înalt, crescut, învățat și așezat dar nu-i plăcea nicidecum în Gârliște de aceea s-a și dus de aici. Aceste mi le-a povestit (mărturisit) baba Silvia Ioanoviciu. Preotul deficient Iosif Popoviciu mi-a mărturisit următoarele: Popa Martin a fost tatăl lui Ioachim Ioanoviciu. Ioachim a trecut la unire așa că familia Bojincă îi era tare ciudă pre el și voiau să pună preot în Gerliște pre vreun copil din neamul lor. Deci voiau să-l lepede din sat pre Ioachim și l-au pârât înaintea episcopului sârbesc din Vârșeț cu următoarele:

Fratele lui popa Ioachim, Ioan Ioanoviciu a studiat 8 clase pare că la Timișoara și episcopul rom. catolic atâta l-a îndrăgit pentru mintea și priceperea lui încât l-a îmbiat să intre la teologie catolică să-l facă pleban la Krassova. El a vrut, asemenea și fratele său Achim s-a învoit dar tatăl său, popa Martin, nu se prea învoia la ce el și fratele său Achim s-au sculat cu asprimea asupra tatălui lor zicând că „de ce m-ai purtat atunci prin școli dacă nu mă lași?" Și fiindcă deci popa Achim prinse parte fratelui său, l-au pârât Bojinconii la Verșeț. Atunci popa Achim s-a dus la Oradea Mare și s-a unit cu Roma stând acolo mai multe zile[6]. Venind apoi acasă a făcut unirea, locuind însă și mai departe cu popa Martin, tatăl său. Era bogat deci plata sa de la stat (căci patronat, Societatea, încă nu era, ci statul) câteodată 2-3 luni nu o scotea. Dacă se întâmpla de o scotea, plata, de multe ori o prăda plătind răchie prietinilor săi și îmbătându-i. În asta își afla el plăcerea. Dealtcum și el era beutor mare de răchie și părintele Iosif Popoviciu în asta crede că se poate afla pricina junghierii și în remușcările de conștiință pentru multele păcate (de a îmbăta cu plata sa pre alții) ce le-a făcut din ușurătate. Avea barbă mare, neagră, era om cutezător. Spune popa Iosif Popoviciu că, odată, a mers popa Achim la Lugoș în unele afaceri și a cerut prin secretariul Olteanu să fie primit în audiență la Ilustritatea Sa Dobra (și) cu atari cuvinte a vorbit către secretariul: „Unde-i ursul de nu (mai) iasă din vizuine, i-an scoate-l afară, că ași vrea să dau față cu el. De câte ori îl caut și nu dau de el!" Episcopul Dobra care pre atunci (prin anii 1862-1863) era deja slăbit, nu l-a primit și a (spus) secretariul către popa Achim că episcopul nu-l poate primi căci e morbos. Odată iarăși popa Achim a mers la Vârșeț luând cu sine în trăsură și pre părintele Iosif Ioanoviciu și trecând prin Cutriț (sat nemțesc, rom. cat.) iată popa Achim oprește caii înaintea casei parohiale rom. catolice și zice: „l-an să scoborâm să ne dee porcu ăsta ceva de beut și tutun că are destul porcul de el!" Și au intrat, i-a tractat bine și mult tutun luând cu sine de la popa, au pornit mai departe

https://biblioteca-digitala.ro

zicând: „Vezi frate, cine în lume nu cutează nici câinele nu-i dă! Așa se trăiește în lume!"

În timpii din urmă popa Achim era tot trist și retras cu zile întregi. Nu mai eșea prin sat ci se tot preumbla din casă până în grădină și înapoi și nu mai sta cu nimeni de vorbă. Dumineca își făcea slujbă și apoi mergea acasă și se închidea în chiliuța sa. Chiar și muerea sa s-a luat de cap că de ce e el așa de posomorât și de tăcut de o vreme încoace și îi zicea la părintele Iosif Popoviciu: „mai i-al cu tine la spațir, la cireșe" (avea popa Achim cireșe multe pre coasta de deal). Deci popa Iosif venind într-o zi la el, bate la ușă, dă bună ziua și respunde popa Achim din ușă, rece și cu glas domol: „Mulțumesc, de ce vii? Ai ceva?" Iar popa Iosif zicea: „Să mergem câta să me duci la cireșe!" Din primirea asta încă se vede cât de respingător era în vremea din urmă chiar și față de confrații preoți că în loc să-i poftească înlăuntru să șeadă îndată îi întrebă: „De ce vii? Ai ceva?" Preste tot era tare melancolic în anii din urmă, se vedea pre el că are multe remușcări de conștiință cari probabil l-au dus la junghiere. Dealtcum cu mult înainte a întrebat-o: „Spune-mi dragă ce am făcut eu atunci când am fost beat?" Iar fata răspunse: „tată dragă, ce ai făcut atunci să nu mai faci!" Preotul Iosif Popoviciu spune că aceste vorbe l-ar fi amărât într-atâta pre el încât s-a sinucis și fata Livia a intrat înlăuntru pre fereastra și cu toate că a vezut pre tatăl său junghiat, în sânge totuși a avut atâta putere sufletească încât a descuiat ușa. La vestea sinuciderii au alergat și părintele Iosif acolo și l-a văzut cum și barba mare, neagră toată îi era stropită de sânge și era cu o râză voind să o bage cu mâna în tăietura la gât dar nu a mai avut putere să o bage.

Părintele Iosif mai spune că era acasă și preoteasa Elisabeta, în cuină (nu era la câmp cum spune baba Silvia) și din acestea ce îmi mărturisește multe i le-a spus însăș preoteasa lui Achim, Elisabeta Sâmboniu.

Despre popa Munteanu mi-a spus părintele Iosif următoarele: Munteanu avea săderea că era prea încrezut în sine, că el era învățat și că e popă unit și se ținea sus; de aceea popa Iosif de multe ori îi zicea: „me, de ce te ții așa sus?" Era, Munteanu, om ușuratic și îi plăcea să și fure. Așa la Docnecea, când scotea plata sa de la Societate, totdeauna fura câte ceva din cancelarie încât cancelistul de la o vreme s-a luat de cap că îi dispare de pre masă acum 1 coroană, acum o peană, acum altceva în urmă a fost silit să-l pună altădată la fereastră să șeadă, să nu vină înlăuntru în cancelarie. Așa s-a plâns cancelistul chiar lui părintele Iosif cu 2-3 ani mai târziu.

https://biblioteca-digitala.ro

Odată popa Munteanu a fost la Pesta și într-un hotel un negustător a scăpat jos un săculeț cu 16 mii foreni și a eșit, la ce Munteanu a luat sus săculețul și l-a pus în buzunariul reverenzii și a plecat spre tren cătră casă. Dar negustătorul a aflat că și-a pierdut banii, a venit în hotel și acolo copilul birtașului i-a spus că „egy popa bácsi a ridicat ceva de jos"[7]. Numaidecât a telegrafiat negustătoriul pre la trenuri și l-au prins pre Munteanu și l-au băgat în arest (numai puțin a cheltuit din bani). După închisoare s-a dus la Lugoș și s-a rugat să-l primească iarăși la preoție și să-l pună în post, dar episcopul nu a vrut. Atunci el a trecut în România și prin Dobrudsa[8] și-a făcut bani (era ceva magaziner la stat) și într-un an iată-l că la Băile Herculane se întâlnește părintele Iosif cu el. (el era civil). Nu mai cunoștea pre părintele Iosif. Mai apoi i-a spus că acum ține ceva chilii pentru oaspeți. Din venitul chiliilor trăiea. Apoi nu s-a mai știut altceva nimic de el. El ca preot locuia până la o vreme în cășile din colțul străzii unde locuiește acum Ștefan Duda de unde s-a mutat la o casă lângă baba Ana de lângă Siegescu (unde locuiește acum Siegescu), era loc gol pre vremea aceea, grădină care a cumpărat-o apoi Pavel Lepa. Uniții ar fi dorit să o cumpere pentru biserică. Școala încă aduce după sine unde se muta. Capela a remas tot în localitățile lui Vichentie Ioanoviciu. (Mai înainte școala era la Moise Ioanoviciu iar biserica la Vichentie din pricină că ambii să se împartă din cenz.

Mai spune părintele Iosif că Munteanu nu era așa slab la trup cum îl descrie baba Silvia. Spune că era bănățean de pre lângă Lugoș, din Perul, nu ardelean, om vehement și care nu a fost bun de popă, nicidecât, nu!

Silling era învățat tare (Munteanu nu) și om pacinic. Acestea ni le-a mărturisit părintele Iosif și m-a îndrumat să consultez și pre moșul Micu Lepa care știe și mai multe. Îmi spunea părintele Iosif că pre vremea când s-a făcut unirea în Gerliște și Micu Lepa era unit și umbla la școala lui Ioan Ioanoviciu și a fost martor la bătaia de la S. Maria Mare din (1846-1847). Dealtcum, lățirea unirii are a se mulțumii în mare parte și spanului de stat de la Goruia (căci atunci încă nu era Societatea). El a figurat ca martor la treceri. Poate că și pre popa Achim el l-o fi convertit.

L-am interpelat și pre Moșul Micu Lepa (acum președinte al comitetului parohial gr. or.) om peste 70 ani. El îmi spunea că pre popa Achim episcopul sârbesc l-ar fi necăjit mult și de aceea a trecut la unire. Iar despre bătaia de la Sântă Mărie mi-a spus moșul Micu următoarele: după ce a trecut mulțime mare la unire, la nedee, uniții

https://biblioteca-digitala.ro

s-au apucat să facă un joc deosebit în avlia casei parohiale. Neuniților le-a fost ciudă și au venit aici și s-au încăierat la bătae cu uniții, numai așa de au rămas multe capete sparte și vătămări și vaiete până ce cu mare greu i-a împrăștiat hotnogiul și chinezul. Iar despre popa Munteanu îmi spunea moșul Micu că a avut preoteasă de pre la Lipova și că se vorbea prin sat că știe face bani falși și că de aceea ar fi fost arestat.

În chestia parohiei noastre am interpelat și pre un fruntaș unit, Păun Duda Campotă fiul lui Petru Campotă, cel cu pricina când părintele Achim s-a înjunghiat. El îmi mărturisește că a auzit următoarele: Părintele Achim s-ar fi înjunghiat probabil pentru că a mers la Bogșa ori la Dognecea cu Călin Cristun ca să-și ridice plata pe care nu a ridicat-o de timp mai îndelungat și venind către casă cu vreo 400-500 fl. pre drum i-a pierdut și acasă observând nu a știut că oare Călin i-a furat cununa ori că i-a pierdut pe drum. Și de amar s-ar fi înjunghiat. Însă și-a pus cârpa la gât căci probabil i-a părut rău apoi și-o fi gândit că poate se va putea iarăși vindeca. Apoi fata Livia cu tatăl lui Păun, cu Petru Campotă au intrat pre fereastră la el.

Mai spune Păun că o babă Leogiana locuia aproape vizavi de părintele Achim, preste drum. Mai departe că cu locuitorii ce au șezut vizavi de drum avea multe neplăceri. Aceste mi le-a mărturisit Păun Duda.

Am interpelat și pre David Murgu, un moș de vreo 70 de ani, gr. or. El mi-a spus următoarele: „Eu însumi am fost La Krassova cu Traian ca să scoată plata tatălui său când s-a sinucis popa Achim. Când am venit către casă un om cu care ne-am întâlnit (Micu Lepa) zice către Traian: „Mă da nici nu-ți ieai pălăria de pre cap?" Iar Traian întreabă: „De ce?" „Pentru că tatăl tău e mort!" (Mi-a spus moșu Micu Lepa că Traian când a auzit asta i s-au clătinat genunchii și a căzut jos de groază).

Îmi mai spunea moșul Murgu că popa Achim era om frumos, de statură mijlocie, cu părul lung, cu barbă mare, numai cât era bețiv și în ziua în care s-a tăiat ar fi beut.

Când s-a tăiat a alergat tot satul să-l vadă dar venind chinezul i-a îndepărtat. Au vezut cum zăcea, la grumaz plin de sânge, și mahrama de buzunar și-a pus-o la grumazi. Lângă el, jos, au aflat briciul.

Când în 1846 a făcut unirea, aici, avlia care e azi parochială, a fost întinsă masa cu beuturi pentru cei ce treceau la unire. Bojinconii au voit să-l zogonească pre Achim din Gerliște ca să fie singur popă de neamul lor. De aceea a trecut popa Achim la unire. Dealtcum și pre

https://biblioteca-digitala.ro

părintele Iosif Popoviciu înainte de a trece la unire, tata lui Axente Popoviciu l-a mânat la Ciudanovița. Îmi mai spunea mai departe moșu Murgu despre Munteanu că era om frumos, era cunoscut deaproape cu David Murgu. Odată îl tot chiema la biserică. Dar David îi zicea: „Părinte nu pot ca cu zenatul acesta (era zidar) preste săptămână me ostenesc tare și baremi Dumineca se odisnesc". Apoi vino la biserică că-și dau acolo ceva slujbă!" „Nu că n-am cu ce să mă încalț!" „Poți veni și desculț!" îi replica popa Munteanu.

Silling era om învățat. Asemenea și popa Achim. Munteanu era mult pre la Teodor Duda (tatăl cârciumarului de azi George Duda). Aceste mi le-a mărturisit David Negru.

După preotul Silling, la 1873 a urmat părintele Iosif Popovici. Născut la 1839 (mi se pare la Jitin). Tatăl său, Teodor Popoviciu era preot în Jitin. Are clasele normale. A probat într-un an să asculte și ceva curs de limba latină, la Oravița dar s-a lăsat. A studiat teologia gr. or. la Versețl la sârbi. În anul 1860 s-a sfințit de preot prin episcopul sârbesc de la Versețl, Emilian Kenghelați. Căsătorit cu o muere din neamul Bojinconilor din Gerliște. A funcționat de la anul 1860 până la 1869, până la unire din cauză că fiind vânători mare și umblând de regulă cu pușca în spate a fost odată la moară unde a ajutat un om să ridice sacul în spate prin ce cheia puștii a ajuns la mănerul ușii, pușca s-a slobozit și a pușcat pre un om din apropiere. S-a făcut investigație, comisia judecătorească l-a aflat nevinovat, că nu cu voia lui a pușcat și l-a absolvat. Dar protopopul din Oravița l-a suspendat de la oficiu. Atunci el s-a plâns episcopului de Caransebeș (parcă Popazu)[9] că deși judecătoria l-a absolvat, protopopul îl tot șicanează. La aceste episcopul i-a conces deprinderea slujbei dar protopopul l-a împedecat și pre mai departe. La aceste el, când cu o ocaziune protopopul a fost la spăie la Ciudanovița, și-a luat doi martori și în fața domnilor, când erau cu protopopul la masă, el a abzis de la neunire și i-a spus în față toate cu câte l-a necăjit. Atunci oamenii uniți din Gârliște și l-au cerut de preot. Dar într-aceia i-a venit provocare și de la episcopia din Caransebeș ca numaidecât să meargă să se legitimeze de pasul ce a făcut. Părintele Popoviciu însă s-a dus de-a dreptul la Lugoș. I-a spus episcopului că la Caransebeș a căpătat ordin să se legitimeze. La ce episcopul a zis: „Cei de la Caransebeș să-și pună pofta în cui".

Ce să zicem de pastorația lungă (de la 1873 până la 1907) a părintelui Iosif? Deși nu a fost la înălțimea culturală și morală a preoților de astăzi uniți dar fără îndoială că după știința și priceperea sa s-a luptat mult cu năcazurile parohiei.

https://biblioteca-digitala.ro

A zelat pentru a se deschide la credincioșii din filia Anina o capelă deși această idee nici până astăzi, din cauza nestatorniciei credincioșilor rusneci de acolo, nu s-a putut realiza.

Pe la anul 1875 episcopul Lugoșului, Mihaly[10], a făcut vizitație canonică. Ceea ce a aflat aici se poate vedea în protocolul vizitațiunii canonice la arhiv între actele anului 1876. Așa dezolate stări au fost în parohia Gerliște încât Ilustritatea Sa, Mihaly, după ce a văzut modesta capelă unită din loc, a zis: „Me mir frate că între atari împrejurări cum mai poate cuceri unirea în Gerliște!!"

Școala, după depărtarea lui Teodor Siegescu de aici, nu s-a mai ținut până la anul 1898 când a venit docenta Eva Popa. Decât că părintele Iosif mai din cumulație față de neuniți, mai din lipsa copiilor la înmormântări etc., gusta câte odată și din slujba dăscăliei prin ce a ajuns să aibă ceartă cu Vichentie Ioanoviciu care nu voia să țină prelegeri dar nici din plata sa de 63 fl. nu voia să cedeze nimic părintelui Iosif pentru osteneala ce o punea.

Avea părintele Iosif multe năcazuri și cu oficiul protopopesc al Bogșei căci neavând pregătire mai înaltă nu se pricepea la pregătirea bună a actelor ce se creau (mai ales la socoți) iar protopopul le lua toate în nume de rău, presupunând în părintele Iosif Popoviciu rea voire.

Pe la anii 1893-1894 statul tot într-una silea comuna noastră să-și sistematizeze școala și salariul docental. Părintele Ioanoviciu se temea că dacă erectează alt cult defecționează credincioșii. Deci pentru a obținea în senzul legii ceva întregire de la stat în salariul docental a compus numai pro forma ceva act dotațional în 1894 în care a pus (pre hârtie) în sarcina poporului un cult de 130 fl. Astfel pre baza acestui act dotațional în 1897 s-a compus un nou act dotațional și s-a sistematizat școala și salariul docental dându-se și ceva ajutor de stat. Prima învățătoreasă cu atare salar a fost Eva Popa dar după ce poporul unit nu voia să slobozească nici un cult pre toată vremea a funcționării Evei Popa cultul nu s-a scos. Așa s-a întâmplat apoi că Eva Popa la depărtarea sa de aici când a mers în Jitin, a pârât comuna bisericească cu o mare pretenziune de salar iar părintele Iosif silit de frica execuției a împrumutat ceva bani de la econoama sa Elena Negu ca să plătească salariul restant docental și pre urmă acești bani s-au pus în sarcina cultului. Atunci au fost evenimente triste, cum venind execuția fără veste pre la credincioșii uniți și trezindu-se ei deodată cu un cult de 12-15 coroane, se desuneau cu grămada. Asemenea evenimente s-au întâmplat și în anul 1906 când învățătoriul venitor,

https://biblioteca-digitala.ro

Pompei Damian asemenea a pârât comuna bisericească pentru rest de salar din cult. Și au defecționat și mai mulți. Și ca să nu defecționeze toți, s-a întrerupt execuția. După aceste evenimente și zguduiri, părintele Iosif mai venindu-i și neputința prin o vătămare în partea din jos a trupului a fost silit să se pună în penzie, precum s-a și pus în 1 martie 1907 urmându-i și în neputința în administrarea parohiei părintele din Secaș, Petru Sântoma. Părintele Iosif a avut 2 fete mari le-a măritat după țerani. Penziunea îi constă din: 200 coroane de la Lugoș din fondul deficienților, 400 coroane de la stat ca milă câștigată prin interpunerea deputaților de pre vremuri ai Bogșei și prin înterpunerea fostului Episcopului Hossu; 120 coroane de la Societatea căilor ferate, milă. Și iarăși 100 coroane de la stat.

Părintele Iosif era foarte afabil de natură, vorbitor cu toți și glumeț. De aceea oamenii uniți și neuniți deopotrivă îl plac. Atâta măcar a fost că sub păstorirea sa câteodată era prea iute în vorbe față de crâsnici, cantori, epitropi, iar față de femei prea ușuratic în vorbe. Așa spun oamenii din sat. Din această cauză nu s-a putut sub el întări unirea. Precum și motivul că neștiind nici limba maghiară, nu cunoștea legile și tot așa într-una ajungea în încurcături și nici în cauza zidirii bisericii în ce privește datorințele patronatului, nu se știa orienta. S-a zbătut și el să facă ceva pași pentru zidirea bisericii. Pre la anul 1902 precum se vede din archiv au și căpătat un loc pentru biserică dar neavând bani nu l-au putut plăti și așa au pierdut căpara căci episcopia din Lugoș nu voia să le dea împrumut.

La începutul anului 1907 frânt trupește și sufletește de boala sa și de năcazurile parohiei (Ordinariatul pre el punea vina defecțiunilor) s-a vezut silit a se pune în penzie. A suferit multe. Într-o vreme, cu ocaziunea execuției, i-au pus și un patron de dinamită la fereastră. De la începutul anului 1907 până la sfârșitul anului 1909 a administrat interimal parohia părintele Sântoma din Secaș. Fiind însă el departe de Gerliște rar a putut conveni cu credincioșii, abia de vreo 2-3 ori la an iar mai socotind și aceea că preotul gr. oriental Axentie Popoviciu cu învățătorul Iancu Duda au sumuțat pre vreo 3-4 fruntași ai satului să umble de la casă la casă la uniți ca cu făgăduieli și cu amenințări precum și cu beuturi să-i facă a trece la neunire folosindu-se de împrejurarea că nu este preot în sat și nici în biserică și astfel le-a succes fruntașilor gr. or. Valer Stângu, Adam Cristun, George Duda, Ioan Gușca în frunte cu învățătorul Iancu Duda și cu preotul lor Axentie Popovici a rupe o parte mare din uniții remași încă credincioși. Ideea lor era să nimicească de tot unirea în convingerea că biserică la uniți

https://biblioteca-digitala.ro

și așa nu li se va mai putea face și că în lipsa caselor parohiale nu-și vor putea căpăta preot stabilit. Atât de mulți au defecționat în deceniul din urmă încât din preste 70 familii unite de oarecând, la începutul anului 1910 abia au mai remas 33 familii unite, și acele numai ca frunza pe apă.

Iată mesura în care a descrescut numerul familiilor unite în urma agitațiilor neunite și a evenimentelor extraordinare din parohie, mai ales între anii 1905 și 1910.

La începutului anului	**La sfârșitul anului**
1905 au fost 60 familii	1905 au remas 60 familii
1906 au fost 60 familii	1906 au remas 49 familii
1907 au fost 49 familii	1907 au remas 47 familii
1908 au fost 47 familii	1908 au remas 46 familii
1909 au fost 46 familii	1909 au remas 33 familii
1910 au fost 33 familii	1910 au remas 33 familii

În atari împrejurări e de tot explicabil ce mare încordare a avut administraoturl Sântoma pentru a reținea pre puținii credincioși de la defecționați și pentru a le câștiga în timpul cel mai scurt preotul local.

III. Biografia preotului Virgil Pop, denumirea, introducerea lui

În împrejurările foarte triste în cari a ajuns parohia Gerliște și în vremea când preotul gr. or. cu comitetul său parohial și-au încordat toate puterile să șteargă de tot unirea din Gerliște iar în urma procesului ce s-a ridicat de cătră uniți contra agitatorilor Valer Stângu și Adam Cristun s-au potențat turburările cofnesionale din Gerliște încât în cele din urmă uniții, pentru restabilirea păcii în comună, la sfatul administratorului Sântoma chiar când erau să se transpună actele de proces la tribunalul din Biserica Albă au cerut să se sisteze procedura mai departe îndreptând cătră Ven. Ordinariat Episcopesc cu datul de 19 Dec. 1909, Nr. 119-1909 următoarea scriptă: „Asupra raportului oficiului de vice-comite din Lugoș Nr. 26, 124/1909 pre care îl străpun sub./in co'nțălegere cu parohienii Gerlistei am hotărât a sista orice procedură mai departe căci de prezent spiritele sunt acum destul de liniștite și nu am dori a mai rescoli patima urii și a resurecțirilor care nu știm ce rezultat vor avea acum, când încă credincioșii nu-și au proetul stabil. Secaș la 19 Dec. 1909, P. Sântoma paroh." În atari împrejurări, precum zic, Curatorul primar Septimiu Siegescu (comerciant) și epitropii secundari Păun Duda și Petru Drăgoiu în toamna și iarna anului 1909 trimiteau rugări preste rugări Episcopiei, ba au mers și în

https://biblioteca-digitala.ro

persoană la Ilustritatea Sa Episcopul Hossu[11] să le dea preot local. În cele din urmă Episcopul le-a făgăduit pre un individ, care absolvând teologia în acel an, chiar pre vremea aceea avea să se horotonească, Virgil Pop, modest scriitor prin ziare și broșuri a chestiei unirii bisericilor. Hirotonirea în curând i s-a și întâmplat și așa a fost dispus de administrator parochial la Gerliște. Dar să-l lăsăm să vorbească însuși de aici încolo:

Sunt născut din familie preoțească în 2 ian. 1887 (oficios iar neoficios 1886) în comuna Uliești Mare (Nagyölyves) cott. Murăș-Turda. Au studiat 4 clase normale și 3 clase gimnaziale la piariști rom. cat. din Cluj (Kólosvár) iar de la a IV clasă gimnazială până la Maturitate la gimnaziul gr. cat. din Blaș. Pre urmă 4 ani de teologie la Timișoara în seminarul romano-catolic, ca trimis al diecesei Lugoșului. Am fost cununat în 9 Ianuar 1910, iar consacrat de preot în 19 Ian. 1910 am fost denumit de administrator al Gerleștei și introdus în parohie prin On. Petru Sântoma paroh gr. cat. al Secașului în ziua de 23 Ianuar 1910. Iar în 13 feb. 1910 mi-am ocupat, de fapt, postul.

Soția mea e Regina noscută Banciu din familia preotului Ioan Banciu din Nireș, dieceza Gherlei cott. Szolnok Doboka. Am fost cununați în biserica parohială din Nireș de către protopopul Clujului, Dr. Elie Dăian și pre urmă au avut fii pre Otilia, născ. în 3 Nov. 1910 și pre Sidonia născ. în 6 iunie 1912 repausată în 22 oct. 1912. Mai am șasă frați: Emil acum comerciant de ferării în Petroșani, Iuliu acum candidat de monach în mănăstirea Prislopului, Victor, acum preot în Silvaș lângă Murăș și Mioară (Alsófehérmegyye), Alexandru preot în Belotinț (dieceza Lugoșului) lângă Maria Radna, celibe (Victor, asemenea celibe). Alexandru e candidat de ieromonahie pentru mănăstirea Prislopului, Aurel e acum student la politehnică în Budapesta, Eugen e acum student de a V a clasă gimnazială în Brașov.

A fost foarte mare bucuria credincioșilor din Gerliște când m-am introdus de paroch la Gerliște. Îmi descriau stările triste prin cari au trecut și totodată îmi umpleau inima de nădejde pentru viitor chiar și fruntași neuniți veniau și își exprimau bucuria că am venit ca să fac rânduială. Veneratul Ordinariat deja în scripta de data 30 Dec. 1909 Nr. 1536-1909 îmi scria că voi fi aplicat la parohia Gerliște „a cărei complinire nu mai sufere amânare și unde ți se va da un cerc bogat de activitate". Să vedem acum în ce privințe avea să se manfieste acea activitate.

https://biblioteca-digitala.ro

IV. Păstorirea a noului preot Virgil Pop și evenimentele cele mai însemnate de sub păstorirea sa dela 13 feb. 1910 până în luna Iulie 1913 când s-a depărtat.

Cu ce să îmi încep însă noua activitate în mijlocul miilor de afaceri a parohiei ce me îmbulzeau într-o parohie mai înainte atât de neglijată: reținerea credincioșilor porniți în anii trecuți cu grămada spre defecționare și întărirea lor în credință, contrabalansarea acțiunilor contrare a preotului neunit, cumpărarea de căși parohiale, regularea școalei și complinirea ei cu învățător etc. etc.? Lucrul cel dintâi în cea dintâia mea parohie a fost să fac cunoștință mai de aproape cu credincioșii mei, să le cunosc năcazurile, suferințele și spre scopul acesta am pornit prin sat spre a-i conscrie pre la casele lor. I-am conscris și vizitându-i pre la casele lor a fost foarte interesant să-i ascult cum îmi povesteau câte au pățit, prin câte primejdii a trecut credința lor cum s-au alesuit în anii trecuți (mai ales în primăvara anului 1909) fruntașii neuniți ca să-i rupă de la unire, cum au fost unii ca Valer Stângu ori Adam Cristun pre capul unora și de 5-6 ori spre a-i abate de la unire și totuși au remas statornici în credință. Le făgăduiau că dacă vor defecționa nu vor plăti cult, dacă au datorii, le vor achita ei (fruntașii) ba chiar îi chemau și la birt să le dee beuturi ca să defecționeze. Pagubă că nu le-am însemnat sus aceste lucruri, cu timpul și cu toate datele, cu numerii de casă și cu indivizii, cu care s-au întâmplat evenimentele. Mulți respundeau agitatorilor neuniți: „Ce au făcut moșii noștrii noi nu voim să stricăm!" Alții ziceau: „Dacă va mai rămânea numai unul la unire atunci me voi lăsa și eu". Și câte vorbe de aceste. „În decursul umblării prin sat când făceam conscrierea, m-am întâlnit pre drum cu preotul neunit și îmi zice: „Ce umblii atâta doar nu ai mulți, numai vreo 8 familii ți-au rămas, îi pot număra pe degete!" Eu i-am replicat că sunt încă vreo 32 familii. El nu mi-a crezut. Pre urmă i-am arătat. Apoi ne-am preumblat în deal și în vale prin sat și a început a-mi vorbi câte de toate, că ar trebui să punem capăt trecerilor, ca să slujim laolaltă în biserică cea din vale etc. În zădar îi spuneam eu că canoanele bisericești nu îngădue să slujim laolalt. El îmi replica că astăzi nu se mai pot ține toate canoanele. Făcând conscrierea am aflat cam 32 familii unite adecă vreo 120 suflete. Cu preotul neunit am cercat să trăesc în înțelegere și de aceea cu proxima ocaziune i-am făcut vizita acasă la ce d-sa asemenea, și am început a avea relații tot mai intime. S-a făcut între noi chiar vorba că ne legăm că nici unul din noi nu primim treceri noue decât numai

https://biblioteca-digitala.ro

când se întâmplă din cauze dgmatice. Am dat în vorbă despre chestia unirii. El s-a interesat la mine despre chestia că dacă toți episcopii cu preoțimea și cu poporul ar trece la neunire, ce vătămare ar urma oare pentru salarele și averile bisericești ale episcopiilor unite. Îmi reflecta de multe ori la faptul că iezuiții ar fi fabricat actul original al încheierii unirii. Îi respundeam cu argumentele lui Nilles și ale lui Bunea[12]. Erau dispute adeseori între noi dar pașnice. Pre urmă mi-a făgăduit că va ceti de la mine dogmatica lui Suciu despre punctele divergente. I-am dat un exemplar din „Chestia unirii bisericilor" îi împrumutam și „Unirea" unde apăreau articolii despre chestia unirii, apoi fiindcă eram în dispută cu părintele Nicolae Bălan profesor de teologie neunit din Sibiu, i-am recomandat să procure și revista lui, „Revista teologică". Dar pre când au început (prin Septembrie) a apărea continuările disputei mele cu el în „Unirea" au început a se înăspri relațiunile dintre mine și el, din cauze confesionale cu școala, cum voi spune mai târziu".

Grija mea cea dintâi a fost chestiunea școalei noastre. Ilustritatea Sa Episcopul Hossu când m-a trimis în această parohie mi-a zis că dacă voi observa că credincioșii cu orice preț vreau să susțin școala, să încep cu prelegerile și să țin până când ne va dispune vre-un învățător. Am început deci pre la capătul lunei Februar școala, am trimis pre crâsnic la uniții cari aveau copii de școală să vină să se înscrie. La venirea mea instrucțiunea în Gerliște era foarte neglijată. Uniții de o jumătate de an nu aveau învățător iar la școala neunită din cauza neglijenței docentului de atunci Iancu Duda nu se țineau prelegeri. Dar chiar să fie ținut nu ar fi fost nici o mulțămită căci datina lui era că îi închidea pre copii în școală și mergea la fratele seu la crâșmă ori prin sat iar pre la amiazi venea de îi slobozea. Dacă a auzit că eu am început prelegerile, și el a început, ca să nu aibe val cu inspectoratul. Întreg satul era plin de nemulțumiri contra lui. Și își aduceau pre încetul și unii și alții dintre neuniți copii la școala noastră încât în curând a crescut numărul elevilor noștrii la vreo 14-15. Eu am ținut prelegeri, firește nesistematic, în tot decursul lunei Martie și în jumătatea primă a lunei April pre la 13 April a venit de învățător fratele meu Iuliu Pop.

Preotul neunit îmi tot spunea odată: „Nu a fost pentru ce să faci spargerea și cu școala!" Eu i-am replicat că am primit ordin de la Consistor. Venirea fratelui meu, Iuliu Pop, a fost așa că el în toamnă s-a depărtat din stațiunea sa din Archind și s-a făcut monah în mănăstirea iezuiților din Kalocsa. A stat acolo în lunile Novembre, Decembre, Ianuar, Februar. Știam eu că el nu are de gând să se

https://biblioteca-digitala.ro

stabilească acolo deoarece idealul său era să se sfințească de preot după ritul răsăritean și apoi să vină în misiune așezându-se în ceva parohie ori mănăstire românească iar regulamentul iezuiților cereau ca el să treacă la ritul latin, Dar el nu a voit. Afară de aceea îl păștea dorul după neamul lui românesc, s-a urât tot între unguri dară să-și lege de ei toată viața! Deci știindu-i eu gândurile lui i-am scris o epistolă la Kalocsa să iasă din mănăstire și să vină să se așeze de învățător la Gerliște. Am scris și la Silvaș la părinți acasă. Mai mare mi-a fost însă surprinderea când am primit de acasă o epistolă în care însuși Iuliu îmi scria că a eșit din mănăstire deja și că a concurat la o stațiune docentală din Ardeal (paremi-se lângă Făgăraș) dar deoarece îl chemăm noi așa tare se învoiește a resigna la postul celălalt și să vină la Gerliște mai ales că noi l-am asigurat că îl ajutăm cu cvartirul și cu costul nefiind cvartir în natură. Noi într-aceia am băgat rugare și la Ordinariat și Ordinariatul asemenea s-a învoit și așa fratele meu, în 13 April, și-a ocupat postul său din Gerliște cu vreo 12-15 elevi. Școala era în localul unde e acum capela. Vremea era scurtă până la examen deci s-a restrâns în instrucțiune la cele mai de lipsă elemente. Prin luna mai ne-a vizitat școala și inspectoratul școlastic, Papp Mihály (după părerea unora român de origină; el spunea că e armean de pre la Gherla) cu sediul în Bocșa. În instrucțiune a aflat rezultat cam mijlociu; noi i-am descris stările instrucțiunii din comună, cât de neglijent am fost și i-am făgăduit că ne-am da silința că să ne îndreptăm toate spre bine. La școală neunită a aflat mare dizordine și protocoale în neregulă.

Examenul s-a ținut în cercuri destul de restrânse căci nu a fost la el nici escrisul conzistorial nici escrisul inspectoratului.

Afacerea regulării salariului docental ne-a cauzat multe griji. Am cerut sfatul protopopului respective a Ordinariatului cât ajutor a fost aici și cât se cere ca să fie întregirea la 1000 coroane după legea din 1907. Mi-am dat respunsul să cer 528 coroane Törzsfizetést de 325 korona fizetéskiegénitési állcumsegégyt" (?). Așa am cerut pe baza că 147 coroane de la patronatul Societății Căilor Ferate plus 528 coroane (ajutor ce a fost deja conferit de la stat sub învățătoriul Ilie Tarna) + alte 325 coroane ce ar lipsi din 1000 coroane, fac laolaltă 1000 coroane salar fundamental. Se vede că oficiul protopopesc mi-a dat respunsul așa stând pre baza actului dotațional din luna februar a anului 1908. Cultul erectat pre popor cam 96 coroane a figurat o parte (82 coroane) ca cenz de cvartir pentru locuința docentală iar restul (de 14 coroane) ca taxă de participare la reuniunea învățătorească.

https://biblioteca-digitala.ro

Fratele meu Iuliu la început a locuit la noi și cu costul asemenea era la noi. Dar deoarece avea el ocupațiuni multe private, scriptice și exerciții private de pietate și n-a vrut să ne conturbe, vara, prin august și-a luat cvartir în sat la un moș numit Doman Stoia care locuia cu vreo 2 căși mai din jos de credinciosul unit Martin Toader (de unde numărul 39). Cu restul a remas tot la noi și ăi plăte lui Doman pre cvartir la lună 2 coroane locuind într-o odăiță mică de vreo 3 metri și vreo 2, 2 și 1/2 metrii largă și 2 1/2 metri naltă. Aici ducea viață de adevărat călugăr. Păreții jur împrejur erau plini cu inscripții din sfânta scriptură și cu admoniții de viață sfântă.

Dar să vedem mai departe agendele -mi pastorale. În aceeași vreme în care me îngrijeam de a ști numărul credincioșilor din parohii și din filii, în aceiași vreme eram îngrijat să duc la îndeplinire chestia cu câștigarea de case parohiale și zidirea de biserică.

Deja din toamna anului 1909 s-au început petractări între fostul proprietar al caselor unde era capela și școala, Alimpiu Ioanoviciu, și între episcopie ca să se cumpere casele pentru a servi de case parohiale, capelă și școală. Impuls la acest eveniment mare pentru consolidarea parohiei au dat sguduirile mari din anii trecuți cu agitațiile neuniților spre defecționare și și în urma împrejurării că (mi se pare) în vara anului 1909 fostul proprietar Alimpiu Iovanoviciu pre motiv că pentru școală nu primește cenz de cvartir, a lăpădat afară băncile școalei. Petractările le purta Ordinariatul mai ales prin administratorul Sântoma, s-au continuat apoi sub mine și s-au prelungit până prin luna iulie a anului 1910.

În aceiași vreme eram îngrijit și pentru zidirea bisericii. Dar din ce? Când am venit la Gerliște în casa bisericii am aflat numai vreo 12 coroane !!! Deci am început a face rugări încoace, încolo în cauza zidirii bisericii. Deja în primăvara anului 1910 am îndreptat rugare către Veneratul Ordinariat în cauza aceasta dar mi s-a respuns că până când nu isprăvim cu afacerea cumpărării caselor parohiale, Ordinariatul nu e procliv a intra în meritul zidirii bisericii și decă să grăbim cumpărarea caselor. Prețul cumpărării caselor era stabilit deja în 7000 coroane dar mai erau unele formalități de îndreptat pre la cărțile funduare.

În cauza zidirii bisericii am expedat rugare și la Măestatea Sa să ne dea ajutor. De unde însă în vara anului 1910 a venit înapoi un răspuns negativ deoarece nu am trimis rugare prin Episcopie. Apoi pentru a face colectă la parohii cu liste spedate din oficiu, am tipărit nește liste de colectă și am cerut de la Veneratul Ordinariat să ne

https://biblioteca-digitala.ro

îngăduie a colecta prin tipografii la ce ne-a respuns Ordinariatul a doua oară prin protopop că chestia zidirii bisericii iar nu se ține de noi, după ce nici bani nu avem. Atunci am spedat o rugare și la mecenatele Vasile Stroescu boer în Basarabia, pre atunci în Davos platz din Elveția[13]. I-am descris starea noastră și el, deși ortodox, ne-a trimis la moment cinstea de 300 coroane „în scopul construirii bisericii" cum s-a esprimat el însuș. Mare a fost în acele zile bucuria credincioșilor noștrii pentru acest dar princiar și foarte ne invidiau neuniții pentru acest noroc. Numaidecât am așezat banii în bancă la „Economia" din Goruia unde însă nu au stat mult căci deja pre la finea lunei Septembre i-am scos pentru a plăti intravilanul zidirii bisericii cumpărat pre atunci, despre care voi espune mai la vale. Tot în vara anului 1910 a rezolvat definitiv și chestia cumpărării caselor parohiale în modul acela că Ven. Ordinariat s-a hotărât a ne da împrumut suma de 700 coroane și drept aceea prin luna iulie s-a încheiat definitiv contractul de cumpărare cu proprietarul Alimpie Ioanoviciu. Banii încă nu i s-au predat până ce va veni aprobat contractul din partea Veneratului Ordinariat. Contractul s-a făcut la advocatul celebru gr. ort. din Oravița (originariu din Turda) Dr. Liviu Cigăreanu și după îndrumarea primită de la Veneratul Ordinariat s-a încheiat între comuna bisericească ca cumpărător și Alimpiu Ioanoviciu ca vînzător cu condiția ca numai după ce se va aproba contractul să-și capete banii. Într-aceea bunul Episcop Vasile Hossu a făcut-o reprezentare către Înaltul Guvern pentru a se da ajutor de la guvern la cumpărarea casei lor parohiale din Gerliște și deja prin luna iulie am primit înștiințare de la Ven. Ordinariat că Înaltul Minister a și conferit suma de 7000 coroane așa ca 4000 cor. din budgetul anului 1910 iar restul de 3000 cor. din budgetul anului 1911 să se dee. Pre baza acestora apoi contractul aprobat fiind la finea lunei Septembre (la urgentările continue ale vânzătorului) s-au predat lui Alimpiu Ioanoviciu banii, suma de 7000 coroane, în prezența protopopului din Oravița, Poruț, împrumutate deocamdată din fondul viduo-orfanal diecezan până ce vor sosi banii de la Minister. Tot atunci am compus contract la advocatul Cigăreanu cu locuitoriul neunit din Gerliște, Drăgoi Danciu pentru intravilanul bisericii de nou cumpărat cu prețul de 650 coroane. La cumpărarea acestui intravilan am ajuns astfel: Îndată ce am căpătat ajutoriul de 300 coroane de la Vasile Stroescu ne-am gândit cum să cumpărăm la un loc potrivit, un intravilan pentru zidirea bisericii căci mai înainte la toate rugările ce le făceau credincioșii pentru a li se zidi biserică, li se respundea că: „ce vreți că nu aveți nici intravilan barem?" Ne-am sfătuit mult cu curatorii Siegescu, Petru Drăgoi, Păun

https://biblioteca-digitala.ro

Duda unde am afla intravilane potrivite. Se făcea vorbe în jurul mai ales a alor 2 plaţuri, unul de prezent propriu a numitului Ianăş Gușca (morariul) adecă plaţiul gol ce e lângă pod şi întins pre lângă părăul ce curge crucis prin mijlocul satului precum se vede şi din schiţa următoare[14]:

Acest plaţ a lui Ianăş Gușca (mai înainte a lui Mihai Danciu gr. cat.) s-a căpătat pre la 1902 de părintele Popoviciu Iosif iarăşi pentru scop de intravilan a zidirii bisericii (mi se pare cu vreo 200 fl. preţ de cumpărare) precum am spus mai sus. Tot acest plaţ deci am dorit a-l cumpăra spre acelaş scop în anul 1910. Ne-am pus în înţelegere cu proprietarul Ianăş Gușca care însă a cerut pre el 2000 coroane. Şi fiindcă nu a voit să lase din preţ, am căutat un alt plaţiu; ne-am hotărât a ne pune în petractări cu un Drăgoi Danciu (gr. or.) pentru a cumpăra grădina lui ce era nemijlocit mărginaşă cu casele noastre parohiale, la drumul mare precum se vede şi din schiţa de mai sus. Deci ne-am adunat curatorii şi pre numitul Drăgoi Danciu l-am chiemat la casa parohială şi l-am întrebat despre plaţ: ar avea oare intenţiunea să-l vândă şi cu ce preţi. A cerut să-l lăsăm să se înţeleagă acasă cu ai săi. I-am pus termin scurt, de câteva zile. Şi apoi a venit înapoi şi ne-a spus că îl vinde dar cu 1000 coroane. Noi la aceasta am măsurat locul şi am aflat a fi de vreo 59 stângini pătraţi apoi l-am întrebat: e oare el singurul proprietar şi că liber e oare plaţiul de sarcini. El ne-a spus că el e singurul proprietar şi că nu e aici o piedică nici din partea copiilor săi ca să ne vândă plaţiul şi că el vinde de la numărul 24 tot ce e a lui (el nu ştie cât e pus pre el la Grundbuch) şi că în special ce priveşte plaţiul ne vinde partea a,d,e,f (vezi schiţa de sus) deci un tot, până la zidul b, c (căci partea a, b, c, d după mărturisirea lui e a fiicei lui Elena Danciu, Mara cu numele Măria). Atunci noi l-am întrebat nu cumva are el parte şi din casa Elenei Danciu de la acelaş număr. El ne-a respuns că nu ştie singur şi că se mergem să căutăm la cartea funduară. Noi i-am respuns că vom căuta şi că nu putem să-i dăm cât cere ci numai 400 coroane. El nu s-a învoit nicicum. Într-aceea epitropul Siegescu a mers la Oraviţa şi a căutat la cartea funciară şi a aflat că intravilanul de la Nr. 24 e împărţit aşa că Drăgoi cu muerea sa au să capete 1/3 parte din grădină, avlie şi casă. Iar noi ne-am făcut socoata că dacă intravilanul întreg de la Nr. 24 e de 150 stângeni pătraţi, atunci 50 stângeni ar avea Drăgoi Danciu intravilan şi 1/3 parte din casă ar fi încă vreo 300-350 fl. Noi aflându-le aceste la cartea funduară şi cugetând că vom face un târg bun cu Danciu Drăgoi, stând pre baza mărturisirii lui că din plaţ ne vinde pre respunderea sa 59 stângeni şi

https://biblioteca-digitala.ro

că dacă la Cartea funduară mai aflăm ceva pre numele lui ne vinde tot ce are la Nr. 24 noi l-am chemat încă o dată de față și l-am îmbiat pentru partea lui de sub Nr. 24 de tot 600 coroane. Atunci el a mers acasă și s-a rugat să-i mai dăm 50 coroane fiindcă nu-i ajunge bine la împărțeală cu copii și fiindcă mai are și o sarcină de dare de vreo 105 coroane de plăți pentru intravilan. Noi după o cumpănire matură și mai ales pentru că a simțit despre lucru preotul și curatorul neunit spre a nu se zădărnicii din partea lor lucrul, i-am făgăduit că îi dăm și atâta și deci i-am dat căpara, vreo 50 coroane, deocamdată până ce ne vom încheia contractul. Pre la finea lunei Septembre 1910 apoi ne-am și dus la Oravița, eu, adecă preotul și epitropul Siegescu împreună cu Danciu Drăgoi pentru încheierea contractului la advocatul Cigăreanu. Nu era acasă ci numai scriitorul său carele a și făcut contractul pre baza cărții funduare adecă 1/3 parte de la Nr. casei 24 cumpărată cu prețul de 650 coroane. Dar s-a aflat la Cartea funduară ca părtașă la avere și muerea lui Drăgoi Danciu cu numeie Simeoana care era moartă (dar eu nu am știut că e moartă) și nici la cartea funduară nu era indicat că-i moartă (și că prin urmare după ea au să moștenească copiilor Silvia și Ioan Danciu). Deci când a fost să se schimbe contractul, scriitorul advocatului Cigăreanu a întrebat că oare aici sunt toți, adecă din partea vânzătorilor Drăgoi Danciu și muerea sa Simeoana. Neaflându-se și ea de față (eu nu am știut din ce motiv decât numai motivul că de acasă nici eu și nici Drăgoi Danciu nu am știut că și muerea sa e scrisă la Cartea funduară) deci scriitorul a zis să mergem acasă și chiemând-o și pre Simeoana de față să subscriem toți acasă și apoi să espedăm înapoi controlul, spre a se înainta la Cartea funduară. Deci pre drum către casă spunându-ne Drăgoi Danciu că muerea sa e moartă, ajunși acasă, i-am ordonat să vină la subscrierea contractului împreună cu copii săi adecă cu fiul său Ioan și cu fica sa Silvia ca să-și dea și ei învoirea. La ziua statorită a venit numitul Danciu cu fiul său Ioan minorean (de vreo 18 ani) și cu bărbatul ficei sale Silvia și după ce ei întrebați find au spus că ei asemenea se învoiesc să ne vândă 1/3 parte de la Nr. 24 cu prețul de 650 coroane și după ce au dat o declarație în scris că ei pentru tatăl lor să obligă că datoria de dare de 105 coroane ce mai este pre intravilan o vor solvia dacă nu va solvi-o tatăl lor; după aceasta am subscris contractul adecă eu cu epitropul Siegescu ca reprezentanți ai parohiei iar Pătru Drăgoi și Dumitru Gușca (Nr. 7) ca martori, iar din partea vânzătorilor Danciu Drăgoi neștiind scrie a pus mâna pre peană și a zis martorului Dumitru Gușca să scrie în locul său numele și asemenea și a femeii sale

https://biblioteca-digitala.ro

repaosate Simeoana. Asemenea au prins peana și fiul său Ioan Danciu în semn de învoire. Apoi s-au predat banii 600 coroane (afară de căpara de 50 coroane care s-a dat nainte). Acești bani s-au câștigat așa că 300 coroane aveam din dania lui Stroescu și alte 400 coroane am luat împrumut de la firma Spärger din Oravița prin epitropul Siegescu (ca să ni se ajungă și la spesele contractului etc.) După acestea câteva vreme a fost pace până ce în primăvara anului 1912 neuniții adecă preotul și învățătoriul au agitat pre Danciu Drăgoi și pre fii săi (ca pre tema de moștenire a lor după mama lor) să pornească proces pre cale falsă (a falisificării de document) contra reprezentanților bisericii gr. catolice cum vom pune mai la vale. Având acuma intravilan frumos pentru biserică în partea cea mai frumoasă a satului ne-am pus cu de-adinsul cu cereri pre la Episcopie să ni se mijlocească de la Patronat zidirea bisericii (Cf. N-rii din archiv 82-1910, 114-1910, 155-1910 etc.) Despre demersurile noastre pre la Patronat etc. voi spune mai la vale.

Acum pentru a nu scăpa din vedere nici un moment însemnat din viața parohiei din anul 1910 să vedem ceva despre chestia cantor-docentală, despre cauza școalei noastre. Ce privește chestia cantor-docentală, în primăvara anului 1910 parohia noastră a avut o neplăcere din partea Patronatului: anume era stabilit să capete cantor-docentele gr. cat. din Gerliște de la Patronat la început 126 coroane, care pre la anii 1903-1904 (după cum îmi aduc aminte) s-a urcat la 147 coroane. Prin anii 1880-1890 nefiind docente, le căpăta cantorul (pre atunci Vichentie Ioanoviciu) pre urmă venind prin anii 1897-1898 docente, Eva Popa, s-a cerut a se da asemna pre numele ei. Patronatul a asemnat dar în scripta din anii 1903 ori 1904 (mi se pare) Direcțiunea Societății căilor ferate ca patron a declarat Episcopiei că salariul respectiv îl socotește pur cantoral și că deci numai excepțional îl asemnează prenumele docentezei Eva Popa. De altcum și în scriptele Societății aflătoare in archiv din anii 1875-1890 am aflat că remunerarea respectivă se dă (lui Vichentie Ioanoviciu „Als Cantor der grichisch-katholische Kirchegemeinde"[15] ca numai cantor. Dar ce se întâmplă în anul 1910? În 31 august 1909 fostul învățător gr. cat. din Gerliște, Elie Țernea a abzis depărtându-se în postul din Mercina. Iar școala a stat locului până în luna martie 1910 când am început eu. Nemaifiind docente pre numele căruia să se asemneze salariul sus amintit, cantorul în lunile sept. oct. nov., dec. ian., februar, martie a funcționat provizorie ca cantor un credincios cu numele Mihai Duda (care a mai fost cantor substituit cam de pre la anul 1897 începând). Când a funcționat sub învățătoarea Eva Popa prin anii 1898-1902 își primea

https://biblioteca-digitala.ro

el ceva salar de la învățătoarea iar după ce s-a dus ea în lipsă de învățător el a ținut cantoratul și primea regulat salariul cantoral de 147 coroane de la Societate (de la filiala ei din Krassova). Iar acum mai pre urmă după depărtarea învățătoriului Țerna adecă de la 1 Sept. 1909 începând își pretindea salariul de la Societate, noi însă i-am răspuns că vom cere ce e drept acei bani de pre numitele luni (Sept., Oct., Nov., Dec., 1909 și Ian., Feb. 1910) de la Societate dar nu îi vom da lui ci la cassa bisericii deoarece sub administrarea părintelui Sântoma rar s-a ținut slujbă (deci nu are drept la plata cantorală) și a fost oficios pus de cantor numai cu 1 martie 1910 (laolaltă cu un neunit, Iovan, deci numai de atunci începând să se plătească. Noi însă pentru a înmulți cassa bisericii am cerut totuși de la Societatea întreg salariul cantoral neridicat de la Sept. 1909 începând până la 1 martie 1910, cu motivarea că numitul salar neridicându-se de atunci începând nu avem cu ce să plătim pre cantorul Mihaiu Duda. Societatea însă ne-a denegat estradarea numiților bani pre motivul că salariul acela e docental iar nu cantoral. Atunci noi i-am raportat despre afacerea la Ven. Ordinariat descriind stările noastrte și arătând că în trecut Societatea totdeauna l-a socotit de cantoral iar nu docental. (M-am provocat acte din archiv, date de la Societatea căilor ferate). Ven. Ordinariat atunci ne-a sfătuit să ne îndreptăm cătră Societate cu o nouă rugare în care se arătăm că acel salar în trecut a fost socotit ca cantoral și că comuna noastră bisericească e așa de săracă încât nu are din ce ași plăti cantoratul. La această rugare, în sfârșit, Direcțiunea Societății ne-a respuns că în trecut din greșeală s-a socotit numitul salar de cantoral (fiindcă în contractul original din 1854 e pus ca salar docental) dar acuma în caz escepțional și fără de a se face aceasta caz de precedență ne dă salariul neridicat de pre lunile sus amintite. Așa s-a rezsolvat această afacere odioasă dar totuși am remas nedumeriți că ce va fi cu cantoratul, din ce va fi plătit în viitor dacă nu vom avea învățător? Noroc că pre la începutul lunei April 1910 a venit învățător (cf. la pag. 23 a acestei cronici) încât salariul cantoral mai apoi nu a suferit împedecare ci dându-se pre numele învățătoriului, el a încheiat contract cu Mihai Duda și Iovan (ca cantori suplenți fiindcă Iuliu Pop nu era cântăreț).

Dar să vedem continuative chestia școalei, continuând de la momentul întrerupt pre pagina 23 a acestei cronici. Învățătoriul Iuliu Pop era foarte talentat învățător. Aceasta nu o spun numai eu fiindcă îmi este frate ci o spuneau și neunițiii toți, și chiar redactorul „Progresului" din Oravița, Jianu, mi l-a lăudat zicând că i-a spus preotul

https://biblioteca-digitala.ro

neunit de la Gerliște, Axente Popoviciu că Iuliu Pop e învățător de model. Acestei împrejurări are de a se mulțămi că Iuliu Pop avea mare influență în sat asupra familiilor cu copii de școală. Sub el au ajuns încât comuna întreagă simpatiza preste măsură cu școala noastră și deja din vara anului 1910 tot spuneau și unii și alții dintre părinții neuniți că pe viitor la noi își vor da pruncii la școală. Această simpatie deosebită a neuniților față de școala noastră l-a atins neplăcut pre preotul neunit Axente Popoviciu și de aceea deși până atunci trăiam în cea mai bună armonie, nu am putut evita ca în curând el să rupă relațiunile de pretinie cu noi în mod brutal și să agite de pre amvon și prin comună publice contra școalei noastre. Evenimentele s-au petrecut astfel: A sosit ziua de 1 Septembrie 1910. Era vreme să ne îngrijim de înscrieri pre anul școlastic venitor. Deci văzând noi, uniții, că neuniții nici o grijă nu au să se îngrijească pentru a vesti cu toba înscrierile și a începe școala noi în numele școalei unite am dat poruncă chinezului să bată toba că la școala unită în zilele 1, 2 și 3 Sept. se încep înscrierile și că la uniții de aici înainte cei neuniți nu mai trebuie să plătească didacticu (până acum plăteau 2 coroane pre lună cei gr. or.) și de aceea le era greu și veneau puțini gr. orientali la școala noastră, dar deoarece a venit și o lege nouă că de aici înainte învățătorul are să fie gratuit în școalele elementare, de aceea am vestit acel lucru au venit să-și înscrie copii la școala noastră așa încât la școala noastră unde până acuma abia erau câte 10-15 elevi, acum deodată a crescut numărul lor la 36-40 elevi din cari numai 9-10 erau uniți. Învățătoriul neunit Iancu Duda nici la aceste grave evenimente nu s-a mișcat se începă în 6 școala și el. Iar preotul neunit Axente a venit drept la fratele meu la învățătorul Iuliu Pop și a început cu el o sfadă numai așa că de ce a vestit cu toba că greco-orientalii de aici înainte la uniți nu mai plătesc didacticu și că prin asta a turburat pacea confesională și că el nu va fi respunzător pentru cele ce se vor întâmpla în comună din cauză că învățătoriul Iuliu Pop a turburat pacea confesională. Se înțelege că credincioșii greco-orientali nici grijă nu aveau de nervozitatea preotului lor ci continuau a simpatiza cu școala noastră ba pre urmă, după ce preotul Axente a început a umbla de la număr la număr pre la ei, să nu-și dee copii la școala noastră și cari și i-au scris deja să-și-i iee înapoi, atunci oamenii l-au amenințat că dacă nu le dă pace, ei trec la unire căci cultura copiilor lor e mai scumpă decât orice. Atunci preotul temându-se că jumătate comună va trece la unire a umblat în rupul capului pre la satele dimprejur, în toate părțile să-și capete un învățător supleant în locul lui Iancu Duda. A umblat mult fără ceva rezultat. În urmă, pre

https://biblioteca-digitala.ro

la mijlocul lui Septembre a dat de un învățător din Doman (de lângă Reșița) care s-a învoit a veni de supleant, cu condiția că apoi să fie ales definitiv. Preotul începând și el anul scolastic. S-a pus de învățător supleant fără știrea Inspectoratului. Cel bătrân, Iancu Duda și-a fost băgat rugare la Minister se i se conceadă a se penziona dar penzionarea lui se tot amâna căci a dovedit cu nește acte false că e morbos iar la Minister se pâri că e deplin sănătos și pre urmă a mai aflat Ministerul și aceea că Iancu Duda s-a folosit de un act fals în arătarea anilor de serviciu adecă el adeverează că într-o comună unde a fost în anii cei dintâi ar fi fost definitiv, pre când într-adevăr s-a aflat că a fost numai supleant și așa numiții ani neputându-i-se socoti la penzionare i se întârzia rezolvarea. Avea mulți dușmani și în sat, greco-orientali iar între greco-catolici avea un dujman neîmpăcat pre epitropul nostru, Siegescu. Acesta își avea partida sa printre greco-orientali și tot într-una trimiteau la Minister rugări și pâri contra lui, să nu fie penzionat, fiindcă nu merită căci timp de 15-20 ani cât a servit ca învățător în Gerliște nu a făcut prin popor nici un progres și afară de aceea e deplin sănătos.

Pre când se petreceau aceste preotul neunit cu învățătoriul tiner nu aveau pace, ci tot într-una, cu toate mijloacele se sileau a rupe elevii greco-orientali de la școala noastră. În vreo 2 rânduri, după cum se auzea și de pre amvon în biserică a dojenit pre credincioșii săi pentru aceasta. Pre urmă a hotărât a nu merge cu crucea la cei ce și-au dat copii la școala noastră. Toate în zădar. Înmulțându-se elevii la școala noastră și nefiind băncile destule, pre spesele casei bisericii au mai făcut 2 bănci noue (mai înainte ședeau îmbulziți și mai pre alte scaune pre de laturi și mai și în picioare, care cum putea). Și fiindcă în sala mică nu au încheput, am mutat capela în localul școalei iar școala în localul capelei, ca nici inspectoratul să nu aibă nimic de excepționat la școala noastră. Apoi în tot decursul anului 1911 preotul Axente Popoviciu neîntrerupt umbla de la casă la casă pre la părinții neuniți cari și-au dat copii la școala noastră să și-i iee de la noi dar în zadar umbla agitând pre toate căile rugându-i, terorizându-i, dojenindu-i. Căci părinții nu se lăsau ci veneau numai la noi și se plângeau că nu mai au pace de părintele Axente. Eu am tot ascultat și am răbdat până ce în primăvara anului 1912 mi-am pierdut răbdarea și pre cale scripturistică l-am somat, pentru multiforiile sale agitări, precum voi spune mai la vale.

Dar să continui despre chestia zidirii bisericii, întreruptă la pagina 27 a acestei cronici. A rezultat mai multe demersuri din anul 1910 pre

https://biblioteca-digitala.ro

la Ven. Ord. în cauza zidirii bisericii, pre urmă Înalt Prea osfințitul Domn Episcop Hossu mi-a dat îngăduință ca privatum să cercetez pre la Patronat să ved cam ce ar fi aplicați ei să ne dee la o eventuală zidire a bisericii în material și în bani? Drept aceea eu prin luna Novembre ori Decembre a anului 1910 am cercetat Direcțiunea căilor ferate din Oravița (și am redat și rugarea în scris pentru aceasta).

Văzând noi că pre cale scripturistică nu ajunge la ceva rezultat cu Veneratul Oridinariat în chestia zidirii bisericii în luna lanuar a anului 1911 ne-am hotărât eu și epitropul Siegescu a merge în persoană la Ilustritatea Sa Dl Episcop și a-l ruga ca în primăvara aceluiași an să se înceapă zidirea bisericii căci aceasta ar vrea oamenii noștrii să se știe deoarece acuma, iarna, au vreme să scoată peatră pentru zidirea bisericii. I-am espus Dlui Episcop stările din parohia noastră și că chestia nu se mai poate amâna. Dar deoarece chiar cu vreo 2-3 săptămâni mai înainte a venit o sarcină mare de la Minister asupra parohiei noastre, adecă de a se plăti în timp de 30 zile a o restanță la fondul regnicolar de penziune pentru școală pre tot anul începând de la anul 1875 (a 24 cor.) laolaltă cu cametele de întârziere, de tot vreo 1600 coroane. Prea osfințitul s-a făcut nervos și ne-a respuns deloc: „Ce vreți acuma așa în grabă voi să vi se zidească și biserica, doar v-am câștigat numai acuma 7000 coroane pentru casele parohiale?! Nu se poate așa în grabă să se mai ceară de la Minister și pentru biserică. Și-apoi ce vreți acuma să ve apucați de zidirea bisericii, doar iacă, va venit pe cap datoria la fondul regnicolar de penzie de 1600 coroane și de unde le veți suplini? Dacă ve mai dăm acum ajutor și pentru biserică, parohia aceea e nimicită cu totul! Se vor face toate dar nu se pot așa în grabă. Acum am scris advocatului Cigăreanu să se transscrie casele și intravilanul parohial de pre numele comunei bisericești pre numele fondului viduo-orfanal ca să nu ni se vândă cu toba dacă eventual ar veni fără veste cu execuție pentru datoria la fondul regnicolar și vom da recurs la Minister să scăpați barem de o parte a datoriei!"

Eu cu Siegescu am ajuns a fi după aceste foarte deprimați sufletește dar credincioșilor acasă nu le-am descoperit nimic decât că Siegescu le-a mințit că a zis episcopul că la vară va trimite Episcopia un inginer să iee măsurile și să facă planul. Așa a ținut el pre oameni cu minciuna iar noi în decursul anului 1911 neîncetat băgam rugări peste rugări la Ordinariat în acest scop. Pre urmă în toamnă a anului 1911 Inalt Preaosfințitul Domn Episcop mi-a dat îngăduința ca privatium să încep pertractări cu Societatea să vădă cam ce ajutor ar fi aplicat

https://biblioteca-digitala.ro

patronatul să dee în material și bani la zidirea bisericii. În această cauză prin luna Noembrie ori Decembre a anului 1911 eu am cercetat personal pre Directorul Societății căilor ferate din Oravița, Tavy Gustav și am predat rugarea și în scris în numele comunei bisericești ca Patronatul ori să ne zidească o biserică corespunzătoare ori să ne dee un ajutor banal de vreo 7-8 mii de floreni ca să ne putem noi zidi biserică (adecă cenzul de capelă să mi-l rescumpere în o așa sumă mare ca să ne putem zidi biserica). Directorul Societății ne-a arătat o deosebită bunăvoință dar a zis că nu se pot ei pronunța în chestie până când nu ved ei planul și preliminarul de spese real; La acestea i-am făgăduit că vom compune planul. În acest scop ne-am pus în conânțelegere cu ingierul penzionat al Societății (din Reșița) Marssekenyi Otimár care chiar atunci a intreprins și acoperirea cu eternit a bisericii gr. or. din loc. L-am pus să ne facă un plan potrivit întravilanului nostru. În scurt timp l-a făcut și noi i-am fost zis ca preliminarul de spese să nu fie mai mare decât vreo 20-23 mii coroane iar el cu chibzuiala ca fiind preliminariul mai mare ne va da Societatea un ajutor mai mare ne-a făcut un preliminar de vreo 45.000 coroane (-pentru Societate) iar noul privatium ne-a lăsat în epistolă preliminariu (cu unele reduceri și schimbări) la 25.000 coroane. Astfel noi cu planul și preliminariul compus de el am mers la Direcțiunea din Oravița; directorul Tavy deși ne-a primit din nou binevoitor dar ne-a spus că în privința materialului ne poate asigura că ne dau cu preț redus tot ce au ei dar în privința sumei de bani nu vor da declarație până când nu vom face și colectă prin țară și până când nu vor ști cât s-a adunat din țară și cu cât ar contribui și Episcopul la așa ceva și ce ar da comuna bisericească?! În acest înțeles ne-au dat și respunsul în scris esprimându-și totodată dorința ca să zidim biserica după un plan și preliminar mai modest.

Toate acestea le-am raportat episcopiei precum și faptul că din material ne-au făgăduit că ne dau cu preț redus de vreo 20-25% lemn, fer și var de lipsă. Totodată ne-am rugat de Veneratul Ordinariat în legătură cu subșternerea planului și a preliminariului zidirii bisericii, să se îndure a ne câștiga de la comitat licența de colectă prin întreaga țară pentru zidirea bisericii. Dar scrisele și rugămințile noastre s-au pus ad acta. Tot urgitam rezolvarea dar în zădar. Atunci, cam prin luna Mai a anului 1912 am mers în persoană la Episcopul Hossu rugându-l ca deoarece ne-a tot făgăduit că în anii aceștia va cere de la guvern ajutor pentru zidirea bisericii noastre, acum când se depărtează de aci în dieceza Gherlei, la despărțire, să nu-și uite de

https://biblioteca-digitala.ro

noi. Mi-a zis că acuma sunt vremuri tare critice și că cei de la Pesta dacă ar ști că avem patronat nici nu ne-ar da nimic. Atunci l-am rugat ca acuma barem atâta să ne facă, să mijlocească concesiunea de licență. Atunci preaosfințitul s-a văzut aplicat la aceasta și îndată a trimis poruncă în cancelarie să se caute dintre acte rugările noastre către Comitat și Minister și și planul zidirii bisericii și scriind la moment o epistolă confidențială către dl vicseispan Isekutz m-a trimis cu toate la el cu îndrumarea ca să cer și cu vorba ca acum îndată să-mi dea licență de colectă prin toată țara. Vicecomitele a căutat planul bisericii apoi mi-a dat licența ca în timp de 60 de zile să pot colecta pre teritoriul comitatului. Am mers acasă cu mare bucurie și îndată ne-am angajat eu și Petru Drăgoi precum și Păun Duda să colectăm. Petru Drăgoi cu Păun Duda în zilele proxime au mers să colecteze la Krassova dar cu foarte puțin rezultat. Iar eu lăsându-mi pre câteva săptămâni soția cu fetița mea acasă la părinți în Ardeal, am început a colecta la Stajerlák adunându-mi-se o sumă frumușică apoi prin nordul comitatului pre la Birchiș, Bulcs, Făget, Jgazfalva etc. până pre la Lugoș iar prin luna mai, iunie continuitive prin partea sudică a comitatului pre la Divics, Orșova și apoi în sus pre linia Orșova, Mehadia, Caransebeș până la Lugoș toate comunele mai însemnate. Din această colectă pre teritoriul comitatului, de vreo 3 săptămâni s-a colectat o sumă frumoasă de vreo 700 coroane din cari am împăcat apoi datoria contrasă la firma Spärger la Oravița (de la cumpărarea intravilanului bisericii) de 400 coroane (cf. pag. 27 a acestei cronici) și alte lipse ale bisericii (pietri, 19 stângeni făcute pentru zidirea bisericii etc.). Un rezultat și mai frumos nădăjduiam de la colecta generală de preste toată țara mai ales că se angajau la colectă toți curatorii noștrii în frunte chiar cu Siegescu epitropul I. Am tot așteptat să vină licența dar tot întârzia. La acestea, prin luna septembrie, nemaiputând aștepta deoarece toamna e cea mai potrivită pentru colecte, am scris Magnificului Siegescu Iosif deputat dietal și prorfesor la universitatea din Pesta, rugându-l să urgenteze rezolvirea chestiei colectei la Minister. La ce ne-a respuns că deja cu datul de 20 iulie 1912 mi s-a dat licența și că desigur cauza transpunerii decisului întârzie la comitat. Deci am recercat și la comitat și am fost întrebați cu câte cărți să colectăm și cari persoane. La ce ne-am propus cu 2 cărți și 2 grupuri așa că eu cu Martin Cristun am venit la o carte iar la cealaltă Siegescu, Păun Duda și Petru Drăgoiu. Prin 9 decembrie 1912 ne-au sosit cărțile de colectă și licență valabilă pre un an de zile adecă până la 9 dec. 1913. În 10 dec. am început colecta eu cu Martin Cristun începând din Reșița

https://biblioteca-digitala.ro

apoi prin Bocșa, Gataia, Voiteni, Timișoara, Vinga, Arad, Maria-Radna, Lipova, Miniș, Gyoroc, Sirea, Pâncota, Cuvin, Covăsânți și în Lugoș de unde pre la sărbătoarea Crăciunului neavând suplent acasă a trebuit să me reîntorc acasă. În acest drum am adunat o sumă frumoasă de vreo 1000 coroane. Cealaltă parte, adecă Păun Duda cu Petru Drăgoi au făcut colectă pornind de pre la mijlocul lui Decembre prin comunele din jurul Oraviței și a Cacovei cu un rezultat relative asemenea, destul de frumos. Toate aceste colecte decurgeau pre vremuri rezboinice, foarte agitate, pre vremea rezboiului balcanic. De aceea colecta a întâmpinat mulțime de piedici în o criză extraordinară de bani și având oameni foarte neîncrezători. Greutatea cea mai mare o aveam eu prin orașele mari ca prin Timișoara, Arad, etc. unde pas de pas me priveau polițiștii de cutare spion sârb. În Voitec, după ce am sosit din comună, în noaptea dintâi pentru mine, antistia comunală și mai ales chinezul și notariul nu aveau pace ci pre stăpânul casei unde m-am sălășuit l-au luat la întregătoriu seara pre la 11 oare și în aceiași noapte a telefonat notariul după gendarmi la Jebel (Séphely) pentru mine, și aceia în timp de noapte au făcut o cale de 10 kilometri pre jos și în zori de ziuă au venit la mine să mă inchiziționeze, mi-au cerut actele să ne legitimeze și apoi aflând toate în ordine s-au depărtat. În Timișoara în 3 rânduri am fost prins de 2 ori de detectivi din Cetate iar a treia oară de polițiști în Fabric și târât la casa orașului. Am avut destule greutăți. Fost-am perzecutat și batjocorit prin comune neunite de preoți neuniți, fost-am dojenit prin Orșova de un căpitan pentru episcopia Hajdudorogului că de ce ne împotrivim[16]. Suferit-am pentru Hajdudorog și de la cărturari neuniți. Dar am trecut preste toate. Venind însă acasă și văzând că epitropul Siegescu nu numai că nu a dat nici o mână de ajutor la colectă cum a făgăduit înainte ci nici nu știe prețui munca extraordinară de grea ce am luat-o asupra mea în colectă, ba din banii colectați de mine, peste voia mea, solvește 300 coroane la datoria pentru anticipația de salar docental a lui Biro Lazar (cf. mai la vale despre această chestie) m-am dezgustat cu totul de a mai colecta. Curatorul Petru Drăgoi cu un gr. or. (Marius Begu) au mai probat a porni în colectă prin ținutul Vârșețului și cătră Pancivoa dar nu a succes nicidecum fiind mare criză de bani și vremurile foarte războinice. Desgustați au venit acasă și ei. Suma frumoasă însă ce s-a adunat prin colectă s-a cenzurat aproape de tot prin spesele și greutățile extraordinare de mari prin care a trecut parohia noastră. Remarc din aceste lovituri cu datoria la fondul regnicolar de penziune apoi spesele enorme cu procesul ridicat de neuniți contra intravilanului bisericii

https://biblioteca-digitala.ro

noastre, apoi, mai pre urmă, ca ultimă lovitură, datoria contrasă prin anticipația de salar a docentului Biró. Apoi spesele avute cu desplătirea deplină a intravilanului bisericii și cu cumpărarea unei noue părți de intravilan ca adaus la vechiul intravilan. De datoria la fondul regnicolar de penziune învățătorească am amintit deja pre pag. 32 acestei cronici. Contra impunerii acelei datorii de 1600 coroane am reclamat de la început la Veneratul Ordinariat deja prin luna decembre a anului 1910, espunând motivul, că e nedrept a impune acestei parohii o datorie de la 1875 până astăzi deoarece printre anii 1875-1897 adecă de la anul 1873 până la finea anului 1898 în această parohie școala nu s-a ținut din lipsă de învățător și din lipsa salarului corespunzător și că numai în 1897 s-a sistematizat formal postul și salariul învățătoresc de aici. Pre baza acestora precum și pre baza împrejurării că aceste rezultate se prescriu după modul dărilor civile (în timp de 5 ani) Ven. Ordinariat a făcut recurs la Minister; tot în aceeași vreme realitățile noastre parohiale și bisericești la sfatul Ordinariatului le-am transcris pre fondul viduo-orfanal ca să evităm execuția ori licitația lor. Ministerul a luat în considerare motivele aduse de noi în recurs și (mi se pare în toamna anului 1911) ne-a cerut din archiv copia actelor cu cari dovedim că de la 1873 până la 1897 respective 1898 nu s-a ținut școală la noi, cari subscrisul Ministerial prin care vreo 1200 coroane ni se iartă din datorie restându-se numai 450 coroane (din cari vreo 50 coroane am plătit în 1912 iar 100 coroane în 1913). Am cerut de la Direcțiunea finanțiară din Lugoș să ne permită a plăti această datorie în rate anuale de câte 40 coroane dar Ministerul a permis numai în rate anuale de 100 coroane. Greutăți foarte mari a avut parohia noastră și pentru procesul ce s-a intentat de către neuniți în primăvara anului 1912 asupra intravilanului bisericii noastre. Despre modul cum s-a cumpărat acfel intravilan am espus câte ceva la pag. 24, 25, 26 și 27 a acestei cronici. De la cumpărarea intravilanului au trecut pacinic 1 an și 1/2. Cam prin luna februar a anului 1912 însă făcând pre spesele bisericii afară de sat, lângă moara lui Micu Lepa 19 stângini de peatră în început a-i căra acasă la intravilan. Am și cărat din ele vre un stângen și ceva când colea, prin martie, vine odată la noi, beat, fostul stăpân Drăgoi Danciu și începe a striga în gura mare că noi l-am înșelat și că ar fi trebuit să capete mii de coroane pre acel loc și că partea femeii sale avem să o dăm înapoi la copiii lui și „că pre locul acela nu ziditi voi biserică!" Noi însă nu prea am luat lucrul în serios. Când colo, în joia patimilor me pomenesc și eu și Siegescu și martorii contractului precum și vânzătorii că pre Vinerea Patimilor suntem citați la județ la judele

https://biblioteca-digitala.ro

investigator din Oravița. Din cauza serviciilor bisericești nu m-am prezentat și atunci sâmbătă pre când spovedeam pre copii de la școală în capelă, chinezul cu doi jurați a adus o a doua citare acasă la mine și a trimis în capelă după mine. Eu neștiind cine ne cheamă și în ce cauză am eșit și mi-au predat citarea a doua pre marți ori mercuri după paști se ne prezentăm. Ne-am și prezentat, am fost supuși interogatoriului înțelegând că suntem acuzați cu fabricare de document ca și când noi am fi subscris pre femeia lui Drăgoi Danciu (Simeoana) în contract deși e moartă prin ce eram amenințați cu robie de 4-5 ani eu, Siegescu, Petru Drăgoi, Dumitru Gușca. Noi ne-am apărat nevinovăția noastră cu aceea că nu noi ci Drăgoi Danciu a poruncit să-i scrie Dumitru Gușca pre femeia sa și că noi am făcut cumpărarea cu învoirea celor doi moștenitori ai Simeoanei interesați în afacere. Ne cam temeam ce e drept de rezultatul judecății. Ne temeam mai ales din cauza că pre unul dintre martorii noștri, pre Dumitru Gușca preotul și mai ales învățătoriul neunit Iancu Duda l-au făcut să crează că numai așa mai poate scăpa de robie dacă trece la neunire, respective l-au făcut să crează că Siegescu a adus asupra lui robie. Și acest Dumitru Gușca, chiar fiindcă a trecut la neunire, s-a întors contra noastră cu fasiunile sale. Dar cu aceea sieși și cauzei contrare a stricat căci a adus lucrurile în contraziceri. În acele zile întreagă comuna era plină cu vorbele că acum e sfârșitul unirii din Gerliște căci preotul și curatorii vor ajunge în robie și parohia se va sparge de tot. În acest val a mai trecut unul la neunire (Damaschin Truia) aducând motivul că trece deoarece noi, uniții suntem vânduți. Preotul neunit și învățătorul penzionat Iancu Duda, la joc, la biserică, prin bătrâni, în toate părțile vesteau la toți oamenii prin sat că e gata cu unirea încât chiar și oamenii beți trecând în dumineca și serbători strigau pre dinaintea casei noastre că e gata cu unirea, intravilanul bis. se va lua, casele parohiale se vor vinde cu toba etc. Aveam lipsă de multă tărie în zilele acelea amare ca să nu deznădăjduim în luptă. Eu mângâierea mi-o aflam în colecta pentru biserică. În vremea ce colecta curatorii noștrii au mai fost de vreo 2 ori chiemați la Oravița, la județ iar odată a venit la fața locului la Gerliște o comisie de la Oravița să cerceteze cauza intravilan ului iar în 10 sept. – 1912 au fost chiemați la pertractare la tribunalul regesc din Biserica Albă. Aici însă contrarii noștrii deși chiemați și ei nu s-au prezentat iar noi, ca nevinovați am fost absolvați. Un procuror, ce e drept, a apelat contra sentinței la tabla din Timișoara dar fără rezultat căci aceea Tablă (mi se pare în primăvara anului 1913) a aprobat sentința tribunalului. Cu aceasta contrarii unirii au

https://biblioteca-digitala.ro

fost desamnați. Au deznădăjduit. Acuzatorii pe față ne spuneau că au fost puși la cale de preotul și învățătorul neunit ca să intenteze procesul. Ne spuneau cum au avut sfaturi multe, parte la preotul, parte la învățătorul, parte la birtul fratelui învățătorului, la Gheorghe Duda. Atâta reu a urmat din acest proces că am avut și noi cheltuieli cu procesul vreo 300 coroane cari mare parte le-am acoperit din banii de colectă.

Pre urmă mult năcaz ne-a cauzat tot cam în aceeaș vreme și chestia anticipației de salar a docentului Biró. Cu 1 nov. 1911 adecă fratele meu Juliu din cause sanitare și-a părăsit postul docental de aici (mai apoi din cauze sufletești a intrat în reorganizata mănăstire bazilitană de la Prislop). În locul lui a fost denumit aici docentele Lazar Biró fost la Ghilad, originar din Folea. Deja la venirea sa ne-a făcut greutăți cu faptul că a cerut să-i dăm noi cvartir regulat. Deci i-am închiriat cvartir cu 12 coroane lunar adecă 144 coroane la an. Deci restul de vreo 62 coroane aveam să-l suplinim de la cassa bisericii sau mai bine zis din banii de colectă. Dar mai târziu ne-a cauzat dificultăți și mai mari. Adecă deja la venirea sa i-am spus cum stă cu salariul docental că adecă aici sunt asigurate numai 528 coroane ajutor de stat la cari a se adăuga 147 coroane de la Societate iar restul de 325 coroane s-a cerut de la stat dar nu-i sigur. Prin luna februar 1912 apoi a venit decisul de la Minister că acel rest de 325 coroane statul nu e aplicat a-l da. Atunci i-am făcut docentului propunerea să se ducă la altă stațiune. El însă nu a voit zicând că dacă comuna bisericească n-are de unde a-i acoperi restul de 325 coroane, Ordinariatul e respunzător. Am referat tot lucrul la Ordinariat cerând îndreptar dar nu am primit nici un îndreptar că la sfatul Magnificului Iosif Siegescu din Pesta am înaintat prin comisiunea administrative am recurs la Minister care însă nicicând nu a ajuns la Minister ci a zăcut pre masa Inspectoratului comitatenz până când eu am urgitat chestia. La aceste Inspectoratul a rezolvat chestia așa că a declarat că pre bază legală nu putem cere doar că dacă am băga o nouă rugare. Destul că docentele Biró în brațul nesiguranței salariului său a stat mai departe aici. Ba ce e mai mult întârziindu-i și conferirea vechiului ajut. de 528 coroane, a rugat curatorul lipselor mari ce le are (cu procesul cu soția sa cu asigurarea ficei sale, cu datoriile celelalte) și cu ale traiului din Gerliște să i se iee de undeva împrumut adecă să i se dee o anticipație de salar de vreo 400 coroane până când îi va veni salariul de stat. Eu în această cauză m-am dus la Lugoș și m-am rugat de Ilustr. Sa dl Boroș dar m-a îndemnat să luăm împrumut de la vreo bancă din apropiere, de la Oravița. Eu eram de părere să luăm numai 100 coroane docentele

https://biblioteca-digitala.ro

Biró însă a zis că cu 100 coroane nu se poate nicidecât ajuta și că ar avea lipsă de cel puțin 400 coroane. Siegescu și-a dat învoirea să-i anticipăm 200 coroane și pre urmă și eu am lăsat după el și am subscris cambiile când colo în altă zi ne trezirăm că Siegescu, la rugarea lui i-a scos nu 200 ci 300 coroane (de la firma Spärger din Oravița) aconto salariul de la Gerliște (adecă aconto cu ajutoriul de stat care dacă nu-i va sosi, atunci de la oricare stațiune unde va fi). Ajutorul de stat vechiu în mai 1912 a și venit însă docentele greu bolnăvindu-se nu a apucat să scoată banii, să resplătească anticipația, ci a mers acasă greu bolnav la Folea, restând ca noi să-ii scoatem banii de la poștă zicând că îi va solvi el însuși. Poșta i-a spedat banii la Folea el însă nu a voit a solvi nimic mai întâi fiindcă zicea că nu plătește până când nu i se rezolvă chestia restului de salar. Așa ne-a mânat cu vorba în tot decursul anului 1912. Prin toamna anului 1912 am început a face rememorări la episcopie contra lui. La început episcopia ne scria că nu se amestecă în afacere iar mai apoi prin novembre ne-a făgăduit că va judeca în afacere. Însă pre urmă iarăși a abandonat chestia. Noi am trimis epistole preste epistole docentului la Târnova unde s-a mutat. L-a început a făgăduit că va solvi din ajutul de acolo. Când însă i-a sosit și noi i-am cerut, el nu a mai voit să știe de așa ceva zicând că deoarece comuna bisericească îi este mai datoare lui cu un rest de salar de vreo 311 coroane, nici el nu solvește până când comuna nu-i solvește restanța de salar. La aceasta am făcut un nou raport Ordinariatului de unde ne-au respuns că nici măcar să-l pârâm nu putem face nimic cu docentele Biró deoarece el poate respunde. Însă ne-a cauzat faptul că anticipația aceea de 300 coroane a docentului Biró a remas apoi în sarcina comunei noastre bisericești, a se împăca la firma Spärger iar epitropul Siegescu prin luna ianuar fără de a ne mai întreba pre noi a detras din banii colectei suma de 300 coroane spre a o împăca la firma Spärger din Oravița în vreme ce eu eram la colectă. Din purtarea aceasta volnică a epitropului Siegescu precum și în urma faptului că nu a voit a lua parte cu noi la colectare cum s-a făgăduit, m-am desgustat cu totul de a purta mai departe afacerile acestei parohii încât deja de prin luna ianuar a anului 1913 am început a ne ocupa cu gândul de a me strămuta la altă parohie. Deja pre atunci mi-a amintit Ilustritatea Sa Boroș, de Bârcea Mare recomandându-mi-o. Iar mai târziu după instalarea noului dr. Valeriu Traian Frențiu am vorbit și cu dl Episcop în cauză. El nu prea voia să me absolve de Gerliște. Atunci devenind vacantă parohia Perul de lângă Lugoș am concurat la ea declarând totodată că dacă Veneratul

https://biblioteca-digitala.ro

Ordinariat ar îngriji acum în primăvară zidirea bisericii aș fi aplicat a mai rămânea la Gerliște altcum ba. Perul nu mi s-a conferit. Atunci am concurat la Bârcea Mare. Dn. Episcop după cum mi-a făgăduit pre la începutul lui April a scris Societății căilor ferate în cauza zidirii bisericii noastre de unde respuns nu a venit decât numai după ce și-a făcut Preaosf. Dn. Episcop vizitația canonică prin părțile acestea. Ce înălțătoare de inimă a fost vizitația canonică a Preaosfinției sale prin aceste părți. În Gerliște unde din anul 1875 nu a mai călcat picior de vlădic român, antistia comunală în înțelegere cu noi și cu preotul neunit și reprezentantele Societății (Oberförsterul de la Krassova) toți în unire ne sârguim să facem episcopului primire cât se poate mai frumoasă. În hotarul comunei de către Goruia l-au întâmpinat un banderiu de călăreți și l-au salutat preotul neunit, notarul, chinezul și oberförsterul Societății. Înaintea casei comunale era o parte triumfală unde așteptam eu cu părintele Iosif Popoviciu îmbrăcați în ornate sacre și mulțimea poporului unit și neunit adunat. Școala neunită cu învățătorul l-a salutat, copii cu cântări, eu cu binecuvântare l-am primit apoi, ținut ss. liturghie solemnă, în capelă, înlăuntru și afară se îmbulzea mulțimea poporului mare parte neunit. De fapt toat inteligența. Au ezistat 5 preoți și 1 rector iar episcopul a ținut o cuvântare solemnă. După liturgie, prânz la mine. În mica chilie a casei parohiale abia au putut să cuprind la masă pre toți oaspeții mari: Episcopul, canonicul G. Popoviciu, Oberförsterul Societății, Dănescu, notarul Ciorogariu, preotul gr. or. Axente Popoviciu, învățătorul gr. or. Gropșianu, preotul gr. cat. din Ticvaniul Mare, Pavel Pop, Vasile Leza din Ticfaniul Mare, clericul absolut Mioc din Mercina, secretatul ep-pesc. Hossu Iuliu, arhivariul Crișian etc. etc. După prânz, la depărtarea sa Episcopul mi-a spus ca pre Duminecă să vin la Oravița căci vrea să vorbească cu mine în chestia parohiei mele. La timpul prefipt m-am prezentat la Oravița, în sala mare a Societății unde tocmai atunci se sculau de la prânz. Pe urmă episcopul m-a chemat într-un apartament deosebit și m-a întrebat de motivele pentru ce am concurat la Bârcea Mare apoi mi-a făcut propunerea să merg mai bucuros la Clopodia. Am primit atunci dar cu rezervă. Pe urmă aflând că în Clopodia nu sunt case parohiale, am notificat Episcopului că nu am voe să mă duc dar Preasfinția Sa mi-a scris epistolă în doue rânduri că interesele parohiei Clopodia pretind ca eu să merg la Clopodia mutându-me pre baza decretului de dato 26 iulie 1913 în 28 iulie.

Înainte de strămutarea mea la Clopodia chestia zidirii bisericii din Gerliște a înaintat cu un pas înainte că adecă în urma rugării

https://biblioteca-digitala.ro

Episcopului Direcțiunea Societății au rezolvat chestia așa ca adecă comuna bisericească să facă un plan și preliminar mai simplu adecât cum a fost cel vechiu. La recomandarea Ordinariatului apoi noi ne-am pus în pertractare cu un întreprinzător din Oravița (care a construit și biserica din Jitin) ce după modelul celei din Jitin să facă un plan și preliminariu cu vreo 15-16 mii coroane. Afară de aceea fiindcă intravilanul bisericii nu era destul de larg am mai inițiat a se cumpăra la el mai un adaus de vreo 10-12 stângini cu prețul de 400 coroane de la Elena Mara Danciu așa încât acum ar fi să fie destul spațiu locul bisericii.

Iar eu, din parte-mi, repet ceea ce am zis de multe ori „că dacă va succede a zidi la acel loc în scurt timp o biserică de mărime mijlocie baremi și încâtva împodobită, parohia unită din Gerliște va avea mare viitor."

Fie toate spre mai mare mărirea lui D-zeu.

Amin,

Virgil Pop, preot

Manuscris aflat în colecție particulară la Reșița.

NOTE

1. Primele două erau episcopii greco-catolice iar celelalte două erau episcopii ortodoxe.

2. Informația este confirmată de conscripția populației greco-catolice din Gârliște cuprinsă în același manuscris cu realatarea lui Virigl Pop. Prima consemnare începe cu această dată.

3. Este vorba de școala „uniților" fiindcă prima școală din sat a fost întemeiată înainte de 1780.

4. **Alexandru Dobra** a fost primul episcop greco-catolic de Lugoj. Numirea sa s-a făcut la 17 martgie 1854 iar instalarea la 21 septembrie 1856. A păstorit această eparhie până la moarte în 1870.

5. Acesta era învățător în Gârliște, fiul lui Vasile Bojincă deci nepot de frate al iluministului bănățean Damaschin Bojincă.

6. La vremea aceea – 1846 – nu fusese încă înființată episcopia unită de Lugoj, eveniment care s-a petrecut la 26 noiembrie 1853 așa că popa Ioachim a trebuit să meargă la Oradea unde scaunul episcopal îl ocupa Vasile Erdely.

7. Un „nenea popă" (în original în limba maghiară).

8. Se referă la provincia românească Dobrogea.

9. **Ioan Popasu** a fost primul episcop al noii episcopii ortodoxe române de Caransebeș. Instalarea sa s-a făcut la 31 octombrie 1865 și a păstorit până la 5/17 februarie 1889.

https://biblioteca-digitala.ro

10. Victor Mihali, episcop de Lugoj instalat la 7 mai 1875 a păstorit până la 9 noiembrie 1894 după care va ocupa scaunul mitropolitan din Blaj.

11. **Vasile Hossu**, episcop de Lugoj instalat la 27 septembrie 1903. Rămâne aici până la 15 noiembrie 1911 după care va ocupa scaunul episcopal al Gherlei.

12. **Augustin Bunea** (1857-1909) istoric ardelean, membru corespondent al Academiei Române, autor al unor lucrări fundamentale de istorie ecleziastică, a Transilvaniei în general.

13. **Vasile Stroescu** (1844 – 1926), filantrop român născut în Basarabia. A sprijinit asociațiile culturale românești de pretutindeni, biserici, școli, tineri studioși.

14. Din nefericire schița este ștearsă.

15. „ca și cantor al comunității bisericești greco-catolice" (în original în limba germană).

16. În problema episcopiei de la Hajdudorogh, în fond o încercare între atâtea altele de deznaționalizare a românilor practicate de statul maghiar, vezi, M. Păcurariu, **Istoria bisericii ortodoxe române**, vol. III, București, 1981, p. 221-225.

https://biblioteca-digitala.ro

Ion Stângu
MEMORIU DIN TRECUTUL VIEȚI(I) MELE, A LUI ION STÂNGU ZIS DULĂ NĂSCUT LA GÂRLIȘTE ÎN ANUL 1893

M-am născut în anul 1893, în comuna Gârlișteîn luna ap(rilie), 4. Am avut mamă și tată. M-au crescut foarte binișor până în anul 1899 pe când îm murisă mama și rămăsei fără mamă. Trăiam puțin mai rău, ca un copil fără mamă după moartea mamei mele. În anul 1901 s-au însurat tata luând o fămeie tot care îi murise bărbatul și care avea și ea un copil ca și mine, sârac de tată. Și ea nu era prea ră că să gândea la Dumnezeu că și ea avea un copil rămas ca și mine sârac și nu mă batjocura niciodată. Umblai la școală până când am avut 13 ani. Atunci am rămas la învățătorul Iancu Duda ca slugă. După aceia, la câteva luni, toamna, m-au luat tata cu el la calea ferată unde am câștigat și eu 1 coroană la zi. Eu țineam lampa în tunel pentru a se vedea, ca oameni(i) să poată lucra. Cînd lucrau oameni(i) pe calea ferată, afară, atunci eu aduceam apă de băut pentru muncitori și aveam grijă să fiarbă oalele la foc. Eu eram copil foarte slăbuț. Tata al meu era un om foarte bun și milos de mine și el era șef de echipă. El mâna pe alți oameni ca să aducă apă și lemne ca să mă păstreze pe mine. După aceea, la vre-un an au fost (un) cantoneri, se numea Ion Zăbăilă. Văzând că eu sunt ascultători, m-au luat slugă pentru ca să-i păzesc vacile. Am umblat prin pădure de la numita Buza Lup(ului), unde umblam plin de apă și de frig. Cînd acest cantoneri s-au dus de la noi, eu am mers acasă și eară am mers slugă la Mihai Danciu care avea un copil, pe Pătru Danciu. Pătru era bolnav și eu umblam cu oile pe deal. Așa m-am crescut, tot în mizărie și năcăjit. După aceea, la câțiva ani, eară am mers la lucru la Anina, tot la calea ferată și eară aveam grijă să ferb oalele oamenilor. Acolo era șef de echipă Pătru Liuba, tot din comuna Gârlișteîntr-o zi oameni(i) care erau măi bătrâni adusără niște cărbuni pentru a face focul la oale. Însă pe vremea aceea erau unguri și nu români. Veniră doi jandarmi unguresți care întrăbară că cine au adus acești cărbuni. Eu de frică am zis că eu am adus. Ca oamenii care e-au adus să nu-ș peardă dreptu(l) la pensie am luat tot pe mine! Atunci, ce să vezi? Jandarmi(i) m-au pus sacul pe spate și

https://biblioteca-digitala.ro

m-au dus la post și m-au dat în judecată și pentru acest fapt am stat opt zile închis la Oravița la pușcărie. Acolo era un pandur care se numea Pișta, foarte rău, cu niște mustăți ca niște fuioare. Așa m-am petrecut viața mea, tot rău și greu. După ce m-am scăpat de la această închisoare m-am dus și am lucrat la calea ferată a Societății din Anina. După aceea m-am rugat de un domn cu numele Seder și m-au primit la mașină ca frânari. După aceea am venit în anul 1909 și am fost la Reșița la mașinile ale mici ca frânari. Eu șădeam la uica Pătru Mâțu care îm era și șeful meu. Am stat până în anul 1910 la Reșița și în acest an am mers acasă și m-am însurat cu o fată sâracă care se numea Ana Andreș. Ea era tot sâracă ca și mine. Eu făr(ă) mumă, ea făr(ă) tată și am mers la ea ginere și am avut în anul 1912 un copil cu ea care se numește Ioan. În anul 1914 am mers la vizitație unde întâia dată nu am rămas cătană însă în acelaș(i) an s-au început războiul. Atunci am mers al doilea oară și am rămas soldat și am stat acasă cu colegi(i) mei până în 26 oct(ombrie) 1914. Atunci ne-au chemat în armată la Caransebeși unde am stat două luni. Atunci, de acolo, am plecat în Gliției, înainte de Crăciun cu trei zile unde m(i)-au rămas familia plângând căci nu știea cine măi vine acasă. Am ajuns în Gliției în ziua de Crăciun unde am mers toți la biserică și ne-am rugat cu toți(i). După Crăciun am pornit spre front și am mers într-o pădure unde ne-am întâlnit cu ruși(i) și am început a pușca uni(i) într-alți(i) și așa era focul de grozav încât, din compania patra unde am fost (eu) cu Regimentu(l) 43, nu au măi rămas decât patru ficiori. Ne-am întors apoi unde ne era locul de rezervă până ne-am mai căpătat ajutor. După aceea mânezi am mers eară spre ruși, am trecut peste o apă unde era gheață. Când eram la mijlocul râului s-au rupt gheața și, ce să vezi?, toți eram cu picioarele în apă. Și atunci am vrut să prindem pe ruși însă eram foarte înghețați de frig și nu am putut face nimic. Earăși am fugit napoi și după aceea am stat într-o casă pustie ca să ne uscăm. Deodată au venit un caporal cu numele Zâmbran care zâcea că să merg cu el în pătrăulă și plecând cu el eu am mers înainte și colegi(i) după mine. Când am ajuns la un pod am văzut niște oameni care nu îi cunoșteam cine sunt, ruși sau d-aia noștri(i) însă îm făceau cu muna să merg la ei. Am întors capul și am strâgat la Zâmbran să vină la mine însă el au zis să fug napoi că acolo sunt ruși. Eu am vrut să fug însă ruși(i) deodată începură să pușche după mine. Eu, de frică, am sărit într-un cănal unde era afund însă ruși(i) tot pușcau. Eu am pus cârpa în vârful pușchi și am ridicat sus și ei au încetat cu pușcatul la urmă au venit la mine și m-au ridicat de jos căci eu eram

https://biblioteca-digitala.ro

mai mult mort de frică, nici nu am putut vorbi. După aceea m-au luat niște ruși și m-au dus într-o casă și am durmit o noapte. După aceea, mâne zi, m-au luat alt rus și m-au dus într-un sat unde erau mulț(i) prinși tot de ai noștri(i). Când am ajuns în satul acela unde erau prinși 1.500 de prinsioneri, eu, plin de frică, căutam să văd ori dacă mai estă ciniva dela Regimentu meu. Deodată văd pe Ion Negru, Mihai Covaciu, Alecsa Mâțu, Iacob Mărilă, Mihai Neg. Deodată, când ne-am văzut plini de păduchi, unul pe altul, și eram flămânzi ca niște câni vagabunzi, atunci ne-au luat ruși(i) pe toți pe picioare și ne-au dus 3 zile și 3 nopți până ce am ajuns la un orășăl unde ne-au așteptat cu mâncare. Însă pe drum am fost atâta de flămânzi încât am aflat un dărap de carne și l-am mâncat cu Iacob Mărilă, crud, cum l-am găsit pe drum. De ce era carnea, nu știu. Însă era bine că unde era gătită mâncarea erau niște moldoveni din Băsărabia și ne-au întrebat care știm rumânește, să ne ducem să ne dea mâncare măi multă. Atuncia noi ne-am arătat că suntem toți rumâni și ne-au dat și de mâncare ca să avem. După aceea, de acolo, ne-au luat însă 4 zile și 4 nopți ne-au tot dus și eu pe drum m-am bolnăvit atât de rău încât nu am știut nimic de mine, de drum și de foame. Însă eu, mulțămesc lui nenea Alecsa Mâțu care au căutat după mine și nu am murit. El avea bani și m-au cumpărat mereu lapte și pită și tot m-au dat cătă câta până ce m-am făcut sănătos. Când am udinit măi vro cinci zile, atunci ne-au pus pe tren și am mers în orașu(l) Kieef. Acolo, mergând la o fântână pentru a-m lua puțină apă, deodată vine la mine un soldat și e-am spus că sunt de la 43. Însă eu nu l-am cunoscut cine era. Deodată ne-am uitat unul la altu(l) și ne-am văzut măi bine, ne-am luat și ne-am strâns în brață și am zis: „Au, nene Micule, o tu ești prins aici?" Și cine era? Micu Gușca! Atunci au venit și el cu noi și eram 7 din Gârliște și 3 din Rafnic, și atunci am mers tot împreună până în Rusia, în comitatu(l) Samara, orașul Sorocințea. Acolo ne-au băgat într-o casă foarte frumoasă însă noi eram tot bolnavi. Ne puneam sara și dimineața ne trăgiam unul pe altul pe spate, pe mâni și pe picioare căci era bine că eram măi mulți dintr-un sat și așa ne plângeam unu(l) cătră altul ca niște oameni străini în altă țară. Așa am stat toată earna însă duminica mergeam la Biserică. Cînd veneam de la Biserică ne puneam și ne plângeam unu(l) cătră altu(l) căci ne gândeam acasă la familia noastră. Când au dat în primăvară au venit un rus și au întrăbat care vrea să meargă la lucru căci îi trăbă 40 de oameni. Noi toți șapte gârlișteni și 3 crașoveni am mers cu toți(i) așa că acest rus au luat patruzăci la lucru. Și am lucrat jumătate de vară. Atunci noi am mai vrut să lucrăm căci voiam să

https://biblioteca-digitala.ro

mergem la un cutăr afară, pe câmp. Însă baronu(l) acesta nu vrea să ne lasă. Atunci noi nu am vrut să lucrăm și la urmă ne-au aresta într-un anbari unde erau numai stălniță și ne mâncau de vii. Însă am avut un vas mare unde baronu(l) ținea lăturele. Am golit lăturele jos și l-am legat cu un drod sus. Și acolo ne-am băgat cătă doi ca să nu ne poată mânca stălnițile. Am stat 2 zile închiși și eu cu Iacob Mărilă am spart ușa și am fugit. Atunci am mers în orașul Buzuluc și de acolo ne-am despărțit la paori, pe sate. Eu am mers cu ortacul Mihai Negru la un gazdă amândoi și acolo eară am stat până pe toamnă și am fugit și de acolo și ne-am dus eară la Buzuluc. Și atunci am mers eară într-un sat amândoi însă eu la unul și Mihai la altul. Așa că în satul acela am stat 3 ani. Eu eram slugă la un preot. Într-o zi de earnă preoteasa voi să m eargă cu saina în tr-un orășăl la mozie, cu fata. Orașul era (la) 18 chilometri departe. Când am plecat era vreme bună însă când am întors, după masa, s-au pus un vânt atât de grozav încât nu s-au mai văzut nimic și cai(i) au perdut drumu(l), pentru că vîntu(l) era cu neauă. Și am ajuns într-o groapă de nu am măi știut unde sântem. Atunci eu ce am făcut? Am întors saina cu fundul în sus și în sainâ era și câta fân și aveam și haine bune. Atunci am pus fata din fundu(l) sainei și pe prioteasă lângă fată eară eu aveam un cojoc mare pe mine și m-am pus la partea care bătea vântul măi tare. Deodată am vrut să es de sub cojoc și nu puteam căci zăpada au crescut peste mine și peste ele. Atunci ce greomânt am avut eu toată noaptea! Până la ziuă m-am chinuit și am eșit eu și pe urmă am rupt neaua până ce le-am scos și pe ele și când am fost la ziuă am plecat să văd unde este drumu(l) și am găsit drumu(l) și caii căci eu am dat drumu(l) la cai ca să meargă acasă ca să vadă popa că noi suntem perduți însă calul eară nu s-au dus. Atunci eu m-am pus pe cal și am mers acasă și atunci am spus la crâsnicul de la Biserică să bată clopotele ca să audă prioteasa încotro este satu(l). Însă eu eram jumătate mort de frig. Atunci pe mine m-au băgat în baie și după aceia au trimis popa tot satu(l) pe cai călare și cu sainele să caute pe preoteasă. Atunci le-au găsit și pe ele eară mai gata de frig. Eară eu am fost două luni bolnav foarte rău. După ce m-am făcut sănătos am plecat acasă, la țara mea. Am plecat spre apa Volga unde am întâlnit pe Florea Bănuș, pe Nicolae Mustață din comuna Giurgiova și pe Mezin Ducnecea. Asta au fost în anul 1918 primăvara, eară eu eram fricos de apa Volga. M-am întors înapoi și când am ajuns la orașul Buzuluc eară m-am dus în satul unde am fost însă nu la popa ci la o văduvoane. Am stat până în anul 1919. Atunci am plecat acasă și pe drum m-am îmbolnăvit și m-au luat rușii(i) și

https://biblioteca-digitala.ro

m-au dus în spital în orașul Samara. Acolo nu era loc. Atunci m-au luat și m-au dus în Penza unde am stat în spital 6 săptămâni. După aceea m-au luat și m-au adus în orașul Moscova. Acolo am stat două săptămâni tot bolnav și după aceea au venit (un) doctor și m-au întrebat dacă vreau să merg în alt spital. Eu am spus că mă duc eu sângur. Atunci când eu m-am văzut afară am fugit drept la gară și de la Moscova am venit până la o gară aproape de Kieef care gară nu măi mi-o amintesc. Eară de acolo am venit pe picioare până la un sătuț mic unde m-au eșit un om înainte și m-au întrebat că ce vreau și pe cine caut. Eu am spus că sunt prinsioneri și vreau să merg acasă însă eu vorbeam în limba rusască și el m-au întrebat ce sunt. Eu e-am spus că sunt român. Atunci el m-au (întrebat) de unde sunt eu? Dacă sunt din Bănat să-i spun un oraș că el au fost prins la noi. Eu i-am spus. Atunci el me-au spus că el știe gara Gârliște și satu(l) meu, că lui, în satul meu, i-au dat un om de mâncare. După ce ne-am vorbit m-au luat la el acasă și m-au ținut două zile și m-au dat de mâncare. Când am plecat de la el m-au dat două pituță mici și un dărap de clisă cu mine și au mers și m-au petrecut arătându-m(i) și un munte și m-au spus că să trag drept la muntele acela că după munte este Nistru și acolo este granița. Când am ajuns la Nistru am mers la un comandant din Ucraina și am văzut că mai erau prinsioneri care voiră să treacă în Rumânia și nu primea pe nime. Eu am stat jumătate (de zi) și m-am gândit și plângeam că nu mă lasă nici pe mine să trec. Eu atunci ce am făcut? Am deschis ușa la comandant și am plecat în coace și jenunchi plângând, i-am sărutat picioarele și mânele. Atunci acest om și domn m-au luat și m-au dat la un soldat și m-au trecut peste Nistru la Hotin. La Hotin am stat 3 zile la cercetări și atunci am venit drept la București, la crucea roșie unde am stat 2 zile. Și acolo am căpătat mâncare destulă. După două zile am plecat spre casă. Când am ajuns la Caransebeș m-am dat jos și am venit pe picioare până la podul Săcul. Acolo am durmit la cantoneria Trandafir eară dimineața am aflat-o la tren, până la țâglărie,, la ceica Ileana Leu unde am aflat-o că sapă în grădină, la gară. Dară eu eram neras și aveam barbă mare. Am mers cu ea la fărtiri unde am mâncat și după aceea am plecat la ceica Ileana Gustă. M-am dus cu Damaschin și m-am ras și atunci am plecat acasă pe la Cărașu, că la Goruia au fost sârbi(i) și aveam frică de ei. Când am ajuns în Caraşova erau jândari și rumânești. Când am întrat la ei, m-au întrăbat jândar(i) de unde vin și cine sunt. Eu le-am spus că sunt din Gârliște și vin din Rusia. Atunci plotoneriu m-au zis să tac că la ei este o muere din Gârliște. Și cine

https://biblioteca-digitala.ro

era? Sora lui Iosca Foit. Deodată au venit și m-au întrebat că de unde viu? Eu i-am răspuns că din Rusia și sunt din Ciudanovița. Eu nu i-am spus că sunt din Gârliște. Atunci ea m-au întrebat că nu știu pe cineva din Gârliște? Eu i-am spus că știu pe unul, Ion Dulă, și el nu vine acasă. Atunci ea me-au spus că tata lui Dulă este acasă și toată ziua plânge după el. Și eu când am auzit că tata meu mă dorește atât i-am spus că eu sunt Dulă. Atunci am plecat și am ajuns pe Vâlcele unde mă întâlneam (cu) fete și copi(i) care mergeau cu marvele pe câmp și eu nu cunoșteam pe nime și nici ei pe mine. Când am ajuns la cruce, la mormânt, și văzui satul meu, credeam că zbor de bucurie! Acum ce să fac? Mă gândeam să mă duc la muere sau să mă duc la tata? Mă luai și mă duș la tata. Când ajunș a da (pe) un pod îm eși mama mea maște înainte ca să vadă că cine sunt, că ea nu știea că sunt eu. Deodată, când mă văzut din aproape, au strigat la tata: „Vino Mărtine că este Ion al nostru, vine din Rusia!" Atunci au venit tata și m-au sărutat cu bucurie, când am întrat în sobă am întrăbat unde-mi copilul? O fi mare? Tata me-au spus că copilul este mare și trăește. Deodată văd un copil că stă la dreapta mea și să uită la mine dară eu mă uitam că erau măi mulți copi(i) lângă mine. Deodată unu pune mâna pe mine și eu l-am întrăbat cum îl cheamă? El me-au spus că pe el îl cheamă Dulă. Atunci eu l-am sărutat și plecarăm de la tata acasă. Când am ajuns acasă, copilul meu zâcea cătră mama lui: „Mamă, acesta nu-i tata meu însă dacă șede pâne mîne la noi, atunci îi tata meu". După ce mă văzui acasă și eu, la familie, ce să fac? că eram sărac și cam bolnav. Mă duc la Anina unde am lucrat câteva luni dară ce să vezi? Eu eram din zi în zi mai slab și tot bolnav. Văzând că tot măi rău m(i)-au fost, m-am cerut în spital în Timișoara. Acolo am stat două săptămâni și am venit earăș la Anina. Și am lucrat măi departe până în anul 1921. Atunci am venit și m-am băgat la Poliție ca polițist până toamna, toamna în august. Atunci am întrat în fabrică ca pumperi până în anul 1925. În acest an eară m-am lăsat și am mers la lucru la Brădet cu Pătru Crâstun și cu Ianăș Boșcotă. Atunci, în anul 1926, am întrat eară la Poliție, așa că viața mea au fost tot în mizărie. Am servit c-o leafă foarte mică și am trăit foarte greu, din anul 1926 până acum. Fac serviciu tot ca polițist până acum... "

Manuscris aflat în colecția lui Doru Dorel Andreș din Reșița, strănepotul autorului, un carnet cu coperți de carton maroniu. S-a notat cu cerneală neagră.

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS

Introducere 7

Satul bănățean de la începutul veacului XX –
între modernizare și imobilism 10

ANEXE

Ioan Borca: *[În anul 1915...]* 57

Ioan Jurcă: *Date precisă...* 59

Damaschin Daicoviciu: *[Însemnare]*..... 64

N. S. Molin: *Însemnarea anilor din anul 1896
și până atezi...* 66

Virgil Pop: *Cronică parohială* 79

Ion Stângu: *Memoriu din trecutul vieții(i) mele...* 119

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

DE ACELAŞI AUTOR

■ **Memorialistica Revoluţiei de la 1848 în Transilvania**, Cluj-Napoca, Editura „Dacia", 1998 (în colaborare)

■ **Banatul între arhaic şi modern. Mentalităţi în Veacul Luminilor**, Reşiţa, Editura „Banatica", 1993.

■ **Franţa şi Banatul 1789-1815**, Reşiţa, Editura „Banatica", 1994 (în colaborare).

■ **Banatul în memorialistica „măruntă" sau istoria ignorată**, Reşiţa, Editura „Banatica", 1995 (în colaborare).

■ **Din istoria frontierei bănăţene. Ultimul război cu turcii 1788-1791**, Reşiţa, Editura „Banatica", 1996 (în colaborare).

■ **Carte şi Lumea Rurală în Banat 1700-1830**, Reşiţa, Editura „Banatica", 1996.

■ **Cartea veche românească din bisericile Eparhiei Caransebeşului**, Reşiţa, Editura „Banatica", 1996.

■ **Studii istorice bănăţene**, Reşiţa, Editura „Banatica", 1997.

https://biblioteca-digitala.ro

Culegere text: Simona Jula
Tehnoredactare computerizată: Gheorghe Zincescu
Corectura: Valeriu Leu

Bun de tipar: 23 decembrie 1997

Tiarul executat sub comanda comanda 113/22.XII.1997

Tiparul: [redacted] Reşiţa

https://biblioteca-digitala.ro

Dr. Valeriu Leu (cercetător științific, șeful secției de cercetare a Muzeului Banatului Montan din Reșița; n. la Gîrliște în 10 mai 1952) reprezintă noua generație de istorici din România care dorește – și reușește – să scrie o *nouă* istorie. Însă, cum autorul însuși precizează, o nouă istorie înseamnă deopotrivă o schimbare de metodă și o înnoire a izvoarelor. Ca atare, în cărțile publicate din 1988 încoace, singur sau în colaborare, constant preocupate de istoria mentalităților, Valeriu Leu studiază „istoria ignorată", „măruntă", apelînd, formal, mai ales la sursele memorialistice. Volumul de față se înscrie demersurilor sale esențiale, cu interes sporit pentru satul bănățean de la începutul secolului XX, surprins într-un moment de tensiune între imobilismul tradiției și modernizare. Prin memorialistica zonelor „marginale" (lumea rurală, oamenii simpli), autorul propune o nouă imagine istorică, pledînd totodată pentru publicarea unui corpus integral și recuperator de documente.

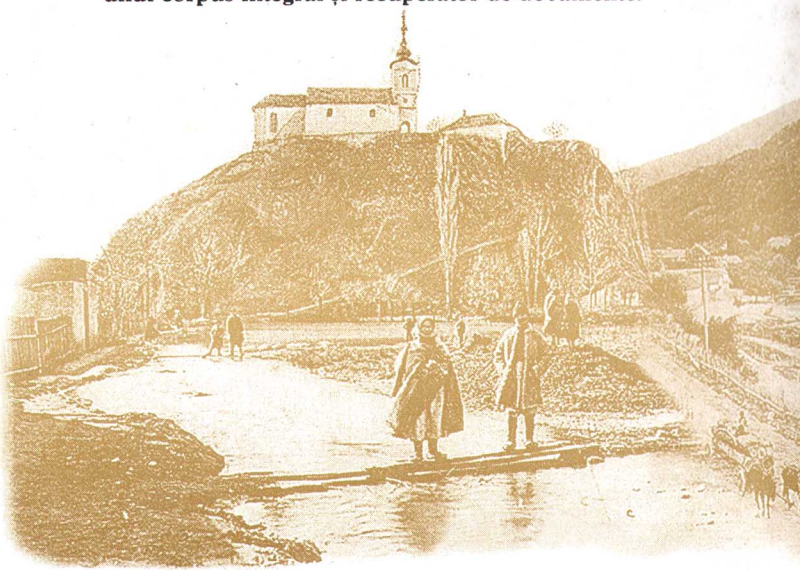

ISBN 973-97994-4-2

https://biblioteca-digitala.ro